# KOÇİ BEY
# RİSALESİ

Zuhuri Danışman

Türk Kültürü
Kaynak Eserleri
Dizisi

DEVLET M.E. B. KİTAPLARI

# İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

Sayfa

**NOT:**

Koçi Bey risâlesi aşağıdaki hususlar göz önünde tutularak türkçeleştirilmiştir:

1 — Osmanlı sarayına, mülkî, kazâî, askerî ıstılahlara âit kelimeler aynen alınmıştır. Meselâ "Has, Zeâmet, Dergâh-ı âli kapıcıları, Hazîne-i âmire, Mehterhâne, Ulûfe, Akçe, Yük..." gibi.. Yalnız bunların metnin, sonraki sayfalarında fazla tekrarlanmayanlarının karşılıkları, hemen aynı sayfanın altında çıkma olarak belirtilmiştir.

2 — Metinde çok tekrarlanan kelimelerin karşılıkları ise, kitabın sonuna eklenen (sözlük)te açıklanmıştır.

3 — Kitaptaki târihler hicrîder. Biz risâledeki hicrî târihlerin yanına parantez içinde mîlâdi târihini de kaydettik. Meselâ 934 (1527) gibi..

**Koçi Bey'in gençliği, değeri, karakteri :**

Koçi Bey, XVII inci asırda yetişmiş, Türkler'in Monteskiyö'sü adını almaya hak kazanmış, değerli bir şahsiyettir. (Koçi) kelimesi, onun adı olmaktan ziyâde lâkabı olsa gerektir. Bursa'lı Tahir Bey (Osmanlı müellifleri III, 119, bir de GOW. S. 414. Babinger)'e göre Koçi Bey bir Arnavud devşirmesidir. Arnavudça (Kuç) kelimesi, kırmızı demektir. İhtimal ki yüzünün kırmızılığından bu lâkab verilmiştir. Bursa'lı Tahir bey, yazma bir nüshaya ve Hidiv kütüphânesi fihristine dayanarak onun asıl adının (Mustafa) olduğunu yazmıştır.

Muhtelif kaynaklardan toplanabilen bilgilere göre Koçi Bey, gençtiğinde Göriçe'den İstanbul'a getirilmiş ve sarây-ı Hümâyûna girmiştir, araya giriş senesi, giriş şekli hakkında kesin bilgi yoktur. Sultan Murad ve İbrâhim devirleri in'am ve ihsan detferlerinde (Koçi) adına rastlanmamakta, buna karşılık (Mustafa) adına sık sık rastlanmaktadır. Koçi Bey doğrudan doğruya pâdişâha arizalar takdim edebildiğine göre, o'nun, saray'da çok mühim ve pâdişâhın mahremi olacak bir mevkide olması icab eder. Bu şekilde pâdişâha en yakın saraylılar ise şüphesiz (Hasodalılar) dır. Aynı devrede yaşamış olan ve 1045 (1635) yılında bir aralık Enderûn'da bulunmuş olan meşhur Evliyâ Çelebî, seyâhatnâmesinin (Cild I, Sayfa 246) de (Musâhib-i sâbık Silâhdar Mustafa Ağa) dan bahsetmektedir ki, bu musâhibin de Koçi Bey olması düşünülebilir. Evliyâ Çelebî'nin bu husustaki fıkrası şöyledir:

".... kıymetli elbiselere bürünmüş olduğum halde o gün Civan dilsiz ile tavşan dilsiz gelüp, çeşitli şakalar ederek bu hakîri alıp, Hasoda'da silâhtar Melek-Ahmed ağa ve

sabık musâhib (Eski musâhib)) Mustafa ağa hücresine götürdüler. Onlar da hakîre birçok tesellilerde bulunduktan sonra Pâdişâh huzurundaki meclis âdâbı, duâ ve senâ etmeyi ve nice sözleri öğretip, hakîri Hasodaya götürüp, orada da bir saat kadar seyrettirdiler."

Koçi Bey'in milliyetini kat'i olarak ispatlayacak deliller yoktur. Fakat Görice'li olduğunu doğrulayacak deliller vardır. (Simirnov S. 42. V. D.) Koçi Bey'in Gümülcüne'li olduğunu söylemekte ise de bu iddiasını ispata yarayacak delil göstermemektedir. Buna mukabil bilhassa karısı ile oğlu Seferşâh'ın Görice'nin içinde, kendisinin de Görice'nin bir köyünde gömülü olması Gümülcine'li olduğuna açık delil sayılabilir.

Koçi Bey'in hangi târihte devşirilerek ne şekilde Enderuna girdiğine dâir esaslı kaynak yok ise de birinci Sultan Ahmed devrinden, Murad IV. devrine kadar Enderun'da çeşitli hizmetlerde bulunduğu bilinmektedir. Bilhassa Dördüncü Murad zamanında Hasodaya alınmış ve pâdişâh'ın itimâdını kazanarak, sır dostu olacak kadar hünkâr'a yaklaşmıştır.

Koçi Bey, Pâdişâhın musâhibi olarak Bağdad seferine katılmıştır. Sultan Murad'ın vefâtından sonra hükümdar olan Sultan İbrahim'in de Musâhib ve sır dostu olmuş, bu pâdişâha da, Sultan Murad'a arzettiği gibi, risâleler sunmuştur. Uzun hizmet yıllarından sonra Sultan İbrahim'in son günlerinde veya Dördüncü Mehmed'in ilk senelerinde emekliye ayrılmış, daha sonra da Görice'ye gitmiştir. Görice'nin Plamet köyünde gömülüdür. (Osmanlı müellifleri III. 119; Sicilli Osmanî, IV. 63).

Görice'deki Koçi Bey ailesi sönmüştür. Koçi Bey'in bir kardeşi, Hürrem bey, Dördüncü Mehmed zamanında Rusya'ya kaçıp, Ukrayna'da yerleşmiş, İrtidad etmiş ve Andrey adını almıştrı.

Koçi Bey'in şâhsiyeti ve gördüğü vazifeler hakkında vesikalara dayanan bilgimiz olmadığını yukarıda bildirdik. Fakat risâleleri, iyi tetkik edilirse, bilhassa karakteri ve değeri hakkında bizi bir hükme ulaştıracak sağlam esaslar bulmak mümkündür. Bu risâlelerin ruhunun tetkikinden anlaşılır ki, Koçi Bey, iyi bir tahsil görmüştür. Yâhut, yaşadığı sa-

ray muhitinde hiç bir fırsatı kaçırmayarak görüşünü, bilgisini artırma imkânlarını kaçırmamıştır. Koçi Bey çok ciddi bir adamdır. Bilhassa eski Osmanlı teşkilâtı hakkında emsalsiz bilgiye ve bu bilgilerini tahlil ve kıymetlendirme kudretine mâliktir. Dördüncü Murad gibi târihin en sert ve merhametsiz bir hükümdarına, Sultan İbrahim gibi her türlü telkine müsâit hünkârına, sarayın ve devlet idâresinin bozuk düzen olduğunu, hükümdarın şöyle veya böyle hareket etmesi gerektiğini, aksi takdirde memleketin felâkete doğru gideceğini çekinmeden arzedebilmesi, onun sağlam bir karaktere mâlik olduğunu gösteren delillerdendir.

Koçi Bey'in doğduğu târih kesin olarak bilinmediği gibi, vefat târihi de bilinmemektedir. XVII. inci yüzyılın yarısından hemen sonra, belki Sultan İbrâhim zamanında vefat etmiş olsa gerektir. Bazı emârelere göre de IV. Mehmed'in ilk zamanlarında vefat ettiği söylenebilir.

# KOÇİ BEY'İN YAŞADIĞI DEVRİN KISA PANORAMASI

Koçi Bey, XVII. asırda yaşamıştır. Bu devir, dış görünüşü itibariyle sınırları hâlâ İran içlerinden Fas'a, orta Avrupa'dan Habeşistan'a kadar uzanan dünyanın en geniş imparatorluklarından biridir. Bu dış görünüşün büyüklüğüne rağmen, saray ve İstanbul ahvâli, devlet idâresi, devlet adamlarının değersizliği, İstanbul ve Anadolu isyanları ve iktisâdî yönden çöküntüler gibi durumlar, cidden üzerinde acı acı durulacak, düşünülecek ve tahlil etmeğe çalışılacak çok dikkate değer bir devirdir.

Risâleden anlıyoruz ki, Koçi Bey, Osmanlı devletinin içten çürümeğe başlamasını, en azametli diye tanıdığımız Kanûnî Sultan Süleyman devrine kadar gerilere götürmektedir. XVII. asırda, gurur ve aazmetinden hâlâ hiç bir şey kaybetmemiş, Avrupa ile aramızda gittikçe derinleşen bilgi ve medeniyet uçurumunun afrkına varmamış olan hükümdar ve devlet adamlarının yaşadığı bir devirde, târihin en haşin bir hükümdarına karşı, dâima iftiharla anılan Kanûnî Sultan Süleyman devrini açıkca tenkid edebilmek ve fenalıkların başlangıcı olarak gösterebilmek, elbette takdire değer bir karakterdir.

Koçi Bey'in de tekrar tekrar iki pâdişâha telhislerle arzettiği bozuklukları biz, kronolojik sıraya göre ve kısaca kaydedelim.

Osmanlı imparatorluğu, bütün salâhiyetlerin hükümdarda toplandığı, mutlâkiyetle idare edilen bir sistemdir. Kuruluş ve yükseliş devrinde bu geniş salâhiyeti sınırlayan bir müessese vardır. Bu müessese, ilmiyye sınıfı idi. Hakikaten bilgin ve bilgisi ile hareket eden din adamlarının bol bol yetiştiği bu devirde, hükümdarlar, hareketlerinde tamamen serbest değillerdi denilebilir. Esasen bu devir hükümdarlarının

her biri, yâni Kanûnî'ye kadar gelen hükmüdarlar, şahsiyet sâhibi, şâir, bilgin ve de? rli kimselerdir. Hemen hiç birisi etrafındaki devlet adamlarının ,saray entrikalarının, kadınların tesiri altında kalmamış, devlet idaresine bilgisiz kadınları karıştırmamıştır.

Yükselme devrimizin hükümdarı Kanûnî ise, bilhassa yaşlanmağa başladıktan sonra Haseki sultanların, kadınlraın terisi altında kalmıştı. Saray entrikaları, ikbal ihtirasları, bu kadınları ve onlara yardakçılık eden karaktersiz devlet adamlarını, hatta pâdişâhı çok acıklı cinâyetlere, evlât katillerine götürecek kadar acıklı durumlara düşürmüştür. Binâenaleyh, Koçi Bey'in, imparatorluğun çökmeğe başlamasını Kanûnî devrine kadar gerilere götürmekte hakkı olsa gerektir. Kanûnî'den sonra ise artık şahsiyet sahibi saray adamları ve saray entrikalarının terisinden kurtulabilen hükümdarlara sık rastgelinmemektedir. Açıkcası imparatorluğun başı, otoritenin sâhibi bozulmuştu.

Dünyâ'nın her yerinde olduğu gibi, her şeyi iki dudağın arasında olan bir mutlak hükümdarın etrafında dâima, dalkavuklar, fırsatçılardan örülmüş bir çenber teşekkül eder. Bunlar, şahsî menfaatleri uğruna baştaki otoriteyi, yanlış yollara sevketmekten mahzur görmezler. Bu zümre, hükümdar etrafındaki çemberini daralttıkça hükümdar, halktan ve milletinden, dürüst ve yurtsever devlet adamlarından uzaklaşır.

İkinci Selim, Üçüncü Murad, Üçüncü Mehmed gibi hükümdarlar, bunun tipik numûneleridir.

Bu devirde yâ gözde, haseki veya vâlide sultan olarak, yahudi, Nurbânû veya Venedikli Safiye (Bafo) sultanlar, hükümdarların iç ve dış siyâsetlerinde onlara âdetâ hâkimdir. Bu kadınların, ne kadar müslüman terbiyesi almış olurlarsa olsunlar, asıllarını tamâmen unutmadıklarını söylemek mümkündür.

Koçi Bey, bilhassa bu hükümdarlar devrinde mülkî ve askerî teşkilâtın basamak basamak nasıl dejenere olduğu hususuna dördüncü Murad'ın dikkatini çekmeğe çalışmıştır. Koçi Bey bilhassa yeniçeri ocağının bozulması sebeplerini, tımar ve zeâmet usullerinin çığrından çıkması hususlarını, devlet adamlarının alenen rüşvet almalarını, memuriyetlerin rüşvetle

satılmasını ve bu yüzden halk tabakasının sürüklendiği feci ıstırapları şâyân-ı hayret bir açıklıkla iki pâdişâha, bilhassa Dördüncü Murad'a bildirmiştir.

Koçi Bey'in dediği gibi bu devirlerde devlet memurlarının zulümlerinden Anadolu'daki köylüler, tarlalarını, ev ve barklarını, terketmek zorunda kalmışlardır. Bu suretle köyler, hemen hemen boşalmıştır.

Koçi Bey, pâdişâhların zenginliğinin, zengin ve refah içinde olan halk kitlesi ile mümkün olacağını anlatmaya çalışmıştır. Zulüm ile bir memleketin yaşayamayacağını izaha uğraşmıştır.

Hakikaten Kanûnî'den, Dördüncü Murad devrine gelinceye kadarki zaman içinde bir vakitler dünyanın en inzibatlı, cesur, harplerde mutlak surette zafere ulaşan ordusu olarak tanınan Yeniçeri ordusunun teşkilâtı, kanunları çeşitli sebeplerle bozulmuş, bu ordu bir kuru kalabalık hâline gelmeğe başlamıştır. Bu ordu artık silâhını, sınırlarda düşmana karşı değil, para ve iktidar hırsını tatmin için hükümdarına, devletine, milletine karşı yöneltmiştir. İstanbul, yeniçeri zorbalarının elinde inlemektedir. Esnaf perişandır. Devlet acz içindedir. Acz içinde olan hükümdarlık mekamı zaman zaman yeniçeri zorbalarının, saray ağalarının, meydan ağalarının oyuncağı hükmündedir.

Kuruluşunun felsefesi, disiplin ve büyüklerine itaat olan Yeniçeri ordusu, bu vasfını tamamen kaybetmiş, çok değerli ve yurtsever genç bir hükümdarını, ikinci Osman gibi düşünceleri ve projeleri ile devrinin üstüne çıkmış bir Hâkanını, âdi bir beygire bindirerek hakaretler, tecâvüzler ile İstanbul sokaklarında sürüklemekten, Yedikule zindanında alçakca boğmaktan çekinmeyecek hâle gelmiştir.

Bir zamanlar osmanlı ülkesini ve bu ülkede yaşayan köylü ve şehirlileri refâha kavuşturmuş, memleketi ekilmiş, yemyeşil tarlalar hâline getirmiş olan tımar ve zeâmet usulü kökünden bozulmuş, halkı refah yerine zulümden inleten, ekilmiş tarlaları bozlaşmış, verimsiz topraklar hâline getiren bir sistem hâline gelmiştir.

Rüşvet alenî ve resmî bir hal almış, memuriyetler açıktan açığa satılır olmuştu. Koçi Bey bu hususları gayet açık

ve dikkate şâyan bir ifâde ile anlatmakta ve bu gibi kötülüklerin nasıl düzeltilebileceğini, derin bir vukuf ile açıklamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda birbirini kontrol eden birtakım müesseseler vardır. Bu müesseseler, hükümdarlık müessesesi, saray erkânı, ordu, ilmiyye sınıfı..... ve bâzan da halk ve esnaftır...

Hukuken hükümdar, kayıtsız şartsız her şeye hâkim farzolunursa da yeniçerilerle ilmiyye sınıfı hükümdâra karşı birleştiği vakit, hükümdâr âciz bir duruma düşer. Ya tahtından indirilir, öldürülür, yahut da bu sınıfların tam hâkimiyeti altına girer.

Silâh kuvvetini elinde tutan Yeniçeri ordusu da her vakit duruma hâkim olamaz. Hükümdârla ilmiyye sınıfı ve halk birleşirse, Yeniçeri zorbaları kaçacak delik arar. Bâzan saray ağaları memlekete hâkim olur, fakat halkın, ilmiyye sınıfının ve yeniçerilerin birleşmesi bu ağaların saltanatına son verir.

Velhâsıl on yedinci yüzyıla doğru ve bu yüzyılda saray ve İstanbul bir entrika ocağıdır. Anadolu'ya gelince, hükümet merkezinin ve devlet teşkilâtının bozukluğunun bütün yükünü, ıstırabını, zavallı Anadolu halkı çeker. Rüşvet ve memuriyet satın alan devlet memurları, sipâhi zorbaları, dağa çıkan ve devlete karşı isyan eden eşkiyâ hep bu fakir Anadolu halkının sırtından geçinir. Böylece Anadolu, ıstıraplar, ah ve vahlar diyârı haline gelmiştir.

Koçi Bey bu hususları da gayet net bir şekilde pâdişâha arzeder. Ve çare olarak, bilhassa tımar ve zeâmet usullerinin sür'atle düzeltilmesini, rüşvetin kaldırılmasını, ilmiyye sınıfının yola getirilmesini v.s.. gösterir.

İşte Koçi Bey böyle bir devirde yetişmiştir. Devrin bütün fena gidişinin sebeplerini, derin bir tahlil kudreti ile görmüş, düzeltilme çarelerini düşünmüş ve pâdişâha çekinmeden arzetmiştir.

## RİSÂLENİN SUNULDUĞU DÖRDÜNCÜ MURAD VE SULTAN İBRÂHİM'İN KARAKTERLERİ

Birbiri ardısıra hükümdarlık makamına geçen bu iki kardeş hükümdâr arasında, çok tipik farklar vardır. Koçi Bey, telhislerini evvelâ Dördüncü Murad'a vermiştir. Sonra, Sultan İbrâhim'in isteği üzerine ona da sunmuştur.

İki hükümdâr arasında, bilgi ve karakter bakımından büyük farklar vardı.

Dördüncü Murad, şehzâdeliği zamanında nisbeten serbest yaşamış, iyi bir tahsil görmüş, Arabcaya, Farsçaya vâkıf, ortanın üstünde değerli bir şâirdir. Lisâna hâkimdir. Şehzâdeliği zamanında Anadolu isyanlarını, İstanbul'un anarşisini, yeniçerilerin edebsizliğini, devlet adamlarının karaktersizliğini bizzat görmüştür, genç bir yaşta olmasına rağmen, devrin kötü gidişi karşısında üzüntü duymuştur. Nihâyet kader, genç yaşında onu hükümdarlık tahtına oturttu. Bu sırada İstanbul anarşi içinde idi. Anadolu eşkiyâlar elinde kan ve ateş içinde bulunuyordu. Rüşvet, irtikâb, zulüm, memleketi kaplamıştı.

Dördüncü Murad, 1623 de hükümdâr olduğu vakit daha ancak 12 yaşında idi. Bütün fenalıkları görebiliyordu. Fakat vâlide sultanın, saray erkânının tesirinden kurtulabilmiş değildi. Devlet teşkilâtına, bilhassa yeniçerilere hâkim değildi. Kendi gözü önünde, bir sadrâzam, yeniçeriler tarafından parçalanmış, genç hükümdar, bu fâciaya mâni olabilmek için ancak yalvarmış, gözyaşı dökmüş, fakat yeniçerilerin edepsizliklerine mâni olamamıştır. Bu ve buna benzer fâcialar, onun genç dimağında korkunç izler bırakmış olsa gerektir. Dördüncü Murad, bütün hıncını içine gömüyor, günün birinde bütün tesir ve nüfuzlardan sıyrılarak memlekete hâkim olacağı günü ihtirasla bekliyordu. İşte Dördüncü Murad'a vâlide

sultan'ın, saray ağalarının, bozulmuş devlet adamlarının tesirlerinden silkinip, bizzat devlet idaresini eline aldığı günlerde, 1631 yılında, Koçi Bey'in, ıslahat lâyihalarını sunduğunu görüyoruz.

Dördüncü Murad, bilgisine, zekâsına rağmen devlet teşkilâtını tam olarak bilmiyordu, devlet idaresinin acemisi idi. O yalnız fenalıkları görüyor, dişlerini gıcırdatıyordu. Koçi Bey, ona, evvelâ devlet makinesinin nasıl düzeltileceğinin yollarını göstermiştir. İhtimal ki dördüncü Murad'ın, fenalıklar karşısındaki merhametsizce, hattâ zâlimce tutumunda Koçi Bey risâlelerinin tesiri olmuştur. Garip olanı şu ki, en küçük bir tenkide tahammülü olmayacak kadar târihin sert, haşin, ve zâlim tanıdığı dördüncü Murad'ın, Koçi Bey'in, bir hocanın talebesine ders verir gibi, akıl öğretir gibi yazılmış olan telhisleri karşısında asla küçüklük hissetmemesi, ve Koçi Bey'e karşı da asla fena muâmelede bulunmamasıdır.

Sultan İbrahim'e gelince tamamen aksine Sultan İbrahim, hükümdâr oluncaya kadar uzun yıllar şehzâdelik hayatını, güneş ışığı görmeyen karanlık, daracık bir odada, her gün ölüm korkusu içinde, cellâtların ayak seslerini dinleyerek geçirmişti. Ciddi bir tahsil görmemişti. Yaşadığı korkulu hayat esasen buna müsait değildi. Ölüm korkusu, şuuru üzerinde çok menfi tesirler bırakmıştı. Belki doğru dürüst yazı yazmasını bile bilmiyordu.

İşte Sultan İbrahim bu halde iken birdenbire günün birinde Koca Osmanlı İmparatorluğunun başına geçiverdi. Devlet teşkilâtı değil, devlet mefhumu hakkında bir bilgisi yoktu. Her şeyi alfabesinden öğrenmek zorunda idi. Sultan İbrâhim de kendisinin bu noksanını görüyor, ne yapmak lâzım geldiğini bilemiyordu. Nihâyet devlet idâresi, teşkilâtı hakkında Koçi Bey'in ağabeyisine birtakım öğretici lâyihalar verdiğini öğrenmişti. Hemen o da Koçi Bey'den bu nevi telhislerin kendisine de acele gönderilmesini istedi.

Sultan İbrâhim, bir saati bir saatine uymayan bir kimse idi. Fakat herhalde (deli) değildi. Yalnız şehzâdeliğindeki feci yaşayış şartlarının tesiri altında idi. Onu kuşkulandırmadan öğretici telhisler vermek kolay değildi. Koçi Bey, bunu da başarabilmişti.

## DÖRDÜNCÜ MURAD VE SULTAN İBRÂHİM'E SUNULAN TELHİSLERİN BİRBİRİNDEN FARKLARI VE SEBEPLERİ:

İki hükümdârın karakterlerinin ve tahsil durumlarının, bilgi derecelerinin birbirinden farklı oluşu dolayısiyle, Koçi Bey'in de her iki hükümdâra takdim ettiği telhisle-in mânâ, muhtevâ ve ifâdelerindeki ayrılıklar açıkça göze çarpmaktadır.

Önce şu hususları belirtmek yerinde olur:

Koçi Bey ilk risâlesini Dördüncü Murad'a 1041 (1631) yılında takdim etmiştir. Asıl Koçi Bey risâlesi budur. Sultan İbrâhim'e de böyle bir risâle sunulduğu son asır kaynaklarında yer almıştır. Bunun Koçi Bey'e âidiyetinde bazı ihtilâflar varsa da, dikkatli ve mukayeseli bir tedkik ile, bu ikinci risâlenin de Koçi Bey'in eseri olduğuna hükmetmek doğru olur. Bu ikinci risâle hakkındaki tereddütlerin kaynağı, dördüncü Murad'a takdim olunan risâlede kullanılan dilin, ıstılahlarla dolu, ağır ve ağdalı bir osmanlıca ile yazılmış olmasına karşılık, sultan İbrâhim'e sunulan risâlenin gayet sâde ve açık bir dille yazılmış olmasıdır... Halbuki iki hükümdârın bilgi seviyeleri göz önüne alınırsa, bu farkın tabiî olduğunu anlamak mümkündür.

Şüphesiz Koçi Bey, Sultan Murad'ın Farsça'ya,, Arapça'ya, Osmanlıcaya vukuf derecesini gayet iyi biliyor ve ona göre bir dil kullanarak Pâdişâhının da takdirini kazanıyordu. Aynı üslûbla Sultan İbrâhim'e de yazsaydı, İbrâhim bundan bir şey anlamayacaktı. Onun bilgi seviyesi bunun çok altında idi. Ağdalı ifâde ile yazsaydı Pâdişâhın bunları başkasına okutarak tercüme ettirmesi icab ederdi. Halbuki Koçi Bey, bu telhislerinin birkaç yerinde Pâdişâha "kimseye göstermeyin, okuduktan sonra yakınız. Bütün bu bilgilerin, kendi karihanızdan çıkmış olduğuna herkes inanmalıdır) şeklinde tavsiyelerde bulunmaktadır. Görülüyor ki bu lâyihalar çok gizli idi. Binâenaleyh Sultan İbrâhim'e yazılanların, onun anlayabileceği bir dil ile yazılmış olması icab ederdi.

## KOÇİ BEY RİSÂLELERİNİN KONUSU

Asıl metin okunduğu vakit te anlaşılacağı gibi bu risâleler öğretici mâhiyettedir. Koçi Bey ince bir taktik, bir üslûb ustalığı ile her iki Pâdişâha da hissettirmeden, Osmanlı teşkilâtını öğretme yolunu bulmuştur. Biri sert ve zâlim, diğeri müvâzenesiz olan her iki hükümdâr da kendilerine herhangi bir kimsenin ders vermesine, akıl öğretmesine tahammül edecek karakterde hükümdârlar değildir. Halbuki Koçi Bey risâleleri, çeşitli hallerde pâdişâhın nasıl hareket etmesi, vezirlere, kumandanlara nasıl emir vermesi, ne gibi kelimeler kullanması icâb ettiğine varıncaya kadar, bir öğretmenin öğrencisine ders vermesi gibi yazılmıştır.

Böyle iken bu ders verme ve akıl öğretme işini Koçi Bey ihtiramkârâne hitablar arasına gizleyerek gayet ince bir ustalıkla başarmış, her iki Pâdişâhın gazabını değil, takdir ve teveccühünü kazanmasını bilmiştir.

**Risâlelerin mevzuuna gelince:**

Sultan Murad'a takdim olunan risâleyi ikiye ayırmak mümkündür. Birinci kısımda Koçi Bey, devlet teşkilâtındaki bozuklukları izah eder. Bu arada Hükümdârlık makamını bile tenkid edecek kadar cesâret gösterir.

İkinci kısımda, bütün bu bozuklukların düzeltilebilmesi için alınması gereken tedbirler yer almaktadır.

Koçi Bey risâlesinin, bilhassa Dördüncü Murad'ın icrââtı üzerinde birinci derecede âmil olduğunu söylemek mümkündür. Denilebilir ki köklü islâhâta girişmek fikri Sultan Murad'a, bir dereceye kadar Koçi Bey risâlelerinden sonra gelmiştir.

Sultan İbrâhim'e sunulan arzlar ise tamamen öğretici mâhiyettedir. Vezirlere nasıl hitab edileceği, sarayda hangi ağaların hangi işleri gördüğü, kendisine bir arîza takdim olunduğu vakit hangi kelimelerle cevap vereceği, kimlere nasıl iltifatta bulunacağı, kimlere fazla iltifat etmemesi gerektiği gibi en basit şeyler târif edilmektedir.

## KOÇİ BEY RİSÂLELERİNİN YAZMA VE BASILI NÜSHALARI HAKKINDA

Koçi Bey risâlesinin yazma bir nüshası, Fâtih kütüphânesi, Ali Emirî efendi yazmaları arasında 474 numarada kayıtlı olan nüshadır. Bu nüshanın sayfa boyu 20X32, yazı kısmının boyu 12,5X22,5 dur. Birinci ve ikinci sayfaları fihristtir. Dördüncü sayfasında şöyle yazılıdır:

"Bu, arzuhal şeklindeki risâleyi merhum Koçi Bey Dördüncü Sultan Murad'a göndermiş, Abdullah halife de onun oğlundan yazmıştır. Allah rahmet eyleye 1041.

Koçi Bey risâlesi, merhum Göriceli Koçi Bey demekle meşhur, Bağdad fâtihi Sultan Murad'ın has mahremi olup, devlet tedbiri ve saltanat işlerine âit telhisler şeklinde bu risâleyi yazıp, Tanrının bağışlamasına kavuşmuş olan Pâdişâha takdim etmiştir. Eski kanunların yenilenmesine sebep olup, çok güzel eserleri görülmüştür."

Ali Kemâlî Aksüt, bu yazma nüshayı esas alarak Koçi Bey risâlelerini yeni harflerle neşretmiştir. (İstanbul 1939) Vâkıâ Ali Kemâlî Aksüt, Ali Emirî yazmasını esas aldığını eserinin ön kısmında kaydetmeği unutmuş ise de, aslı ile mukayese edilince bu yazmanın esas alındığı görülür.

Koçi Bey risâlesinin başka yazma ve basılı nüshaları da vardır. Bunların çoğu, yalnız Dördüncü Murad'a verilen arîzaları ihtivâ eder.

Bizim, İstanbul kütüphânelerinde görebildiğimiz nüshalar şunlardır:

1 — Ebüzziyâ Merhum tarafından 1303 yılında neşredilen risâle.. Birinci cüz.. 126 sayfadır.

2 — Nûr-ı Osmâniye kütüphânesinde gayet güzel bir yazı ile, tezhipli ciltli, el yazması bir nüshası vardır. Bu da yalnız birinci kısımdır. Bunun, Merzifonlu Kara - Mustafa paşa

çocuk mektebi hocası Ahmed efendi tarafından kaleme alındığı anlaşılıyor. Çünkü kitabın sonunda aynen şu ibâre vardır: "Müsveddet ül fakir, el mu'terif bi'l-acz i ve't-taksir, eddâî haccutharemeynişşerifeyn ismuhû Ahmed, Muallimi sıbyan fî mektebi Sadrazam merhum ve maktul Merzifonî Kara-Mustafa paşa.."

3 — Süleymâniyye. Es'ad efendi kitapları.. Tezhipli, Yazı gayet güzel. 74 sayfa. Yazma No: 2237.

4 — Hüsrev paşa kitapları, yazma, yazı güzel değil, boyu 20X35 No: 933/1.

5 — Hüseyin Hüsnü paşa: Yazma, birinci cüz, 56 sayfa No: 1005.

6 — Fâtih kütüphânesi: Yazma, 120 sayfa, No: 8506.

7 — ileymâniye, Basma bağışlar No: 3986. Mösyö Vats matbaasında, 1277 senesi zilhicce.. Kötü ve gayet ince puntoludur. Birinci cüz, 31 sayfadır.

8 — Ahmed Vefik paşa'nın himmetiyle Londra'da 1279 (1862) de basılan nüsha...

9 — Risâlenin tercümeleri:*

A — 1725 de Petis de la eroix tarafından Fransızcaya,

B — W. F. A. Behrnauer tarafından Almancaya,

C — 1873 de Valilis Dimitrieviç Simirnov tarafından Rusçaya,

D — 1896 da Budapeşte'de çıkan "Török törté netirek" mecmuasının ikinci cildinde Macarcaya.

---

* Ali Kemali Aksüt.

# VAKTİYLE ESKİ HARFLERLE BASILMIŞ OLAN KOÇİ BEY RİSÂLESİNİN ÖN SÖZÜNE DEVRİN TANINMIŞ KİŞİLERİ TARAFINDAN YAZILAN MUTÂLÂALAR

(Koçi Bey risâlesinin eski harflerle birkaç baskısı vardır Bunlardan 1303 "1887" târihinde Ebuzziyâ merhum matbaasında İstanbul'da basılmış olan nüshanın başında, devrin tanınmış simâlarının, risle hakkında dikkata değer mütâlâaları vardır.

Biz bunları buraya almak suretiyle, Koçi Bey risâlesi hakkında, kendisinden takriben iki buçuk asır sonraki kişilerin düşüncelerini aksattırmış oluyoruz). Z. Danışman.

**Şânî-zâde târihinden:**

"Göriceli Koçi Bey, Dördüncü Sultan Murad hazretlerine, yeri cennet olsun, mezâyâ-ı ademi intizâmı, tabaca bir edâ ile çekinmeden inhâ etmiştir ki, elhak (Ebünnecib risâlesi) ne üstün denmeğe lâyıktır)*

**Şinâsi merhumun mütâlâası:**

"Koçi Bey risâlesi, evvelce Avrupa'da basılarak, şimdi İstanbul'da yayınlanmaktadır. Müellif Göriceli Koçi Bey, Dördüncü Murad Han asrında Sarây-ı Humâyûnun saygıdeğer ağalarından olup, bu kitabı telhis, yâni arz tezkereleri şeklinde kaleme alarak Pâdişâha takdim etmiştir. İçindeki fıkralarında, her asırda yürürlükte olan bâzı genel kaaideler,

---

* Ebünnecib'in Salâhaddin Eyyûbî'ye sunduğu kitab kasdeliyor... Bu eser hakkında, Naîmâ târihinin, tarafımdan yeni harflerle neşredilen eserinin altıncı cildinin 2966 ve 2967 inci sayfalarında oldukça geniş bilgi vardır (Z. Danışman).

o vaktin ıslâhâtı için lâzımgelen yerinde tedbirler gösterilmiştir. Doğrusu Koçi Bey, devletinde büyük memur olmadığı halde gösterdiği hamiyyet ebediyyete kadar hayr ile anılmasını gerektirir".

**Ahmed Vefik paşanın mutâlâası:**

"Merhum Göriçeli Koçi Bey demekle tanınmış ve Bağdad fâtihi Sultan Murad'a has mahrem olup devlet tedbiri ve saltanat işlerine dâir risâleyi, telhisler şeklinde yazıp, Allah'ın bağışlamasına mazhar olan Pâdişâh'a takdim etmiştir. Eski kanunların diriltilmesine sebeb olup çok güzel eserleri görülmüştür. Bu yüzden tasvir ve tavsifine lüzum yoktur. Bu nushayı Abdullah Halife de adı geçenin oğlundan 1041 (1631) senesinde yazdığından ibâresinin düzeni, imlâsı değiştirilmeden aynen zaptolunmuştur. Koçi Bey, gençliğinde İstanbul'a getirilib Pâdişâh sarayı ağaları zümresine girmiş, zamanla oda zâbiti olmuş, Pâdişâh'ın özel hizmetinde bulunub, yeniçerilerin ve diğer ocak âsilerinin ellerinin devlet işlerinden kesildiği ve halkın düzen ve işlerine sıra geldiği günlerde, risâlede anlatıldığı üzre Mekke-i Mükerreme binalarının tâmiri lüzûmu ve pâdişâh sarayına yıldırım düşmesi, Osman oğullarının yeni yetişen fidanları olan şehzâdelerin vefatları musibetinden bir iki sene geçince, yâni tahminen 1041 (1631) senesinde işbu kâğıtların müsveddeleri yapılmış ve ihtivâ ettiği nasihatlerin, derece derece meydana geldiği, târihlerin yazdıkları Sultan Murad Han zamanı olaylarından dahi anlaşılmıştır. Koçi Bey, uzun zaman yaşayıp, ömrünün sonlarında Sultan İbrâhim Han dahi, kardeşi Sultan Murad Han merhuma verdiği arzlar gibi kendisine de risâle yazmasını ferman buyurmuş olmakla hünkâr sarayına, enderun kanun ve nizamlarına dâir zamanın hâline uygun bazı fıkraları, duaları ve pâdişâhı övmeleri içine alan diğer bir kalem mahsulü yazmıştır. İtibar ve düşünce sâhiplerinin ibretle göreceği şeydir. Ancak tam nüshası bulunamamıştır."

**Sicilli Osmâniden:**

"Göriçe'lidir. Gençliğinde İstanbul'a gelerek Enderûn-i Hümâyûna girmiş ve zâbit olarak birinci Sultan Ahmed'den,

Dördüncü Sultan Murad asrına kadar hizmette bulunmuş ve bilhassa Dördüncü Sultan Murad hazretlerine has sır dostu olarak, devlet tedbirleri ve saltanat işleri hakkında telhisler şeklinde bir risâle kaleme alıp, 1041 (1631) yılında takdim eylemiştir. Sultan İbrâhim hazretlerine diğer bir risâle yazmıştır. Siyâset işlerine vâkıf bir olgun ve akıllı kişi idi."

Osmanlı Müelliflerinden: "Bursa'lı Tâhir Bey"

"Koçi veya Koç tâbiri, onun lâkabı makamında olup, Hidivlik kütüphânesi fihristinde Mustafa bey diye görüldü. Bu kelimenin (Arslan, kaplan, demir, kaya) gibi lâkablardan olması da hatıra gelir. Arnavudça'dan alınan bir lûgat olması düşünülürse de Arnavud'çada (Kuc) kelimesi kırmızı mânâsındadır. Belki yüzünün kırmızılığından dolayı Kuç Bey, Kuçi Bey lâkabı verilmiş olabilir. Görice ile Anburya köyü arasında Koçi Bey adına vakfedilmiş bir arazi vardır".

# KOÇİ BEY RİSÂLESİ

# KOÇİ BEY RİSALESİ

*Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahim*

**Devlet düzenine ait, Görice'li Koçi Bey'in saâdetlû Mehâbetlû, râbi Sultan Murad Han gaziye verdiği Risâledir.[1]**

Hamd ve senâyı önsözün tacına süs ve çok iyi, şerefli peygamberlere salât ve selâmı, güzellikle sona ermesi duâsıyle kitaba başlık yaptıktan sonra devletin sığınağı olan pâdişâhın yüce eşiğine ve adâletli Şehinşahın[2] yüce katına âciz kulunun arzuhalı budur ki:

Saltanat-ı Âliyyenin çok yüksek hânedânı - Cenab-ı hak ezelî inâyetleriyle muhafazada devam eylesin - Tasalı ve Osmanlı hânedânının iyiliğini isteyen, hayırları çok bilginler ve itâata hazır olup, gözden düşmüş olan emekdar kulları, dünyâ ahvâlinin bu çeşit değişmesi, şer ve şurun, fitne ve fesadın hadden aşırı olmasının sebeplerini düşünüp, pâdişâh hazretlerinin kulağına ulaştırmak fırsatını arardık. Yüce Allah'a hamdolsun, hünkârımızın düzen gösteren ve cihanı süsleyen yüksek rey ve bereket meydana getiren nurlu fikirleri, zulüm ve fesadın kökünü kazımak ve adâlet örtüsünü yaymak

---

1 Dördüncü Sultan Murad Han gaziye verdiği risâleler.
2 Şehinşah, (Şahlar şahı, ulu Pâdişâh) demektir.

tarafına yönelmiş bulunduğu bütün insanların malûmu olmakla herkes düşüncesini pâdişâh cenablarına bildirmeğe başladılar. Bir zerre olan bu fakir kulunuz da uzun lâyihayı, devletin sığınağı pâdişâh eşiğine arzetmekle acele ettim ki, âlemin bozukluğu ve insanların ahvalinin değişmesi sebebinin ne olduğu ve Allah'ın inâyeti ile ne suretle düzeleceği kısaca pâdişahımızın malûmu olup, gittikçe şâhâne ve güzel eserler meydana gele...

Evvelâ pâdişah hazretlerinin malûmu ola ki memleket ve millet düzeninin ve din ve devlet kaidelerinin pekleştirilmesinin çaresi, sağlam, Muhammed şerîatına bağlanmaktadır. Sonra âlemlerin Rabb'inin bir emâneti olan reâyâ ve berâyâ[3] nın halleriyle meşgul olup, bilgisine göre hareket eden din bilginleri ve gaza yolunda canını fedâ eden mücâhid gaziler, haklarında pâdişah hazretlerinin lûtufları meydana gelüp, her sınıfın iyiliği çok olanlarına riâyet ve şerirlerine hakaretler revâ görüle... Geçmişteki pâdişâhlar ki - Allah yerlerini yüce cennet edeHer işte hükümlerine uyulacak kimseler olup, onların övülmeğe değer ahlâkı ve beğenilen tavırları ile hareket buyurula...

Umulur ki saltanat-ı aliyyenin işleri fevkalâde düzen bulup, ikbal ve devlet gül bahçesi evvelce olduğu gibi ter ü tâze ola... Ve ne istenilse, yüce Allah'ın fazlı ile meydana gele... Bâki ferman şevketlû cihangir, pâdişah hazretlerinindir.

---

[3] Berâyâ, halkın, harac ve teklif vermeyeni, yâni müslüman halk. Böyle olmayana reâyâ denir. Yâni müslüman olmayan halk... Şu hâle göre Reâyâ ve berâyâ (bütün halk) demek olur.

## BÜYÜK OSMANLI PÂDİŞAHLARININ - YÜCE ALLAH ONLARIN YERİNİ CENNET KÖŞKLERİ EYLESİN - VEZİRLERİN, DİVÂN EHLİNİN, NEDİMLERİNİN VE PÂDİŞAH YAKINLARININ AHVÂLİ BEYÂNINDADIR.

Saâdetlû ve şevketlû, dine destek olan pâdişah hazretlerinin tamamen uyanık ve nurlu vicdanlarına gizli değildir ki, sonları mutlu büyük ataları olan geçmişteki pâdişahlar, Sultan Süleyman han gaziye[4] gelinceye kadar bizzat, adâlete kavuşmuş olan divân-ı humâyunda hazır olup, memleket ve millet, bütün halk, hazine, para ve diğer büyük küçük işler ile tam mânâsıyle meşgul olurlar idi.

Sonraları, Sultan Süleyman han, Allah yerini cennet köşkleri eylesin - Vâkıâ bizzat divân-ı humâyunda hazır bulunmazlardı, fakat yüce saltanatları zamanında olan sefer-i humâyunların bâzısına bizzat gitmekle yolda, yanında bulunanlardan nice haller ve işler hususunda bilgi sâhibi olurlardı. İstirahat zamanlarında, İstanbul'da pâdişah tahtında oturdukları vakit de divân işlerine kulak verüp, bu yönden dahi nice ahvâle vâkıf olurlardı.

Memleket işleriyle fazla meşgul olmaktan nihâyet tab-ı humâyunlarına usanç gelse, cengin bir benzeri olan av ile kâh Edirne, Kâh Yanbolu av

---

[4] Kanûnî Sultan Süleyman.

yerlerinde dolaşırlardı. Huzurlarına girmek, engelsiz ve zahmetsiz olduğundan her zulüm gören, vasıtasız olarak hâlini arzetmekle, bu yüzden de nice hallere vakıf olurlardı.

Memleket işleriyle bu suretle meşgul olmaları tam olmakla, uğurlu devirlerinde islâm ülkeleri mâmur olup, dünya tamamen emniyet içinde idi. Nedimler ve yakınlar, Sultan Murad hanın[5] saltanatının ilk zamanlarına gelinceye kadar güngörmüş, işten anlar, fikir sâhibi, iyilik düşünen bir alay akıllı kimseler idi. Şemsi paşa, Celâl bey, Ferhad ağa gibi pâdişahın büyük ihsanlariyle kanâat edüp, gerek hademeler ve yakınlar, gerek iç ve dışarı halkından ve başkalarından hiç kimse devlet-i Aliyye işlerine asla karışmazlardı. O târihte vezir-i âzamlık,[6] makamında olan merhum Mehmed paşa, Düşüncesi parlak bir vezir olmakla saltanat işlerini onbeş yıl hiç ortaksız çevirüp, cihânı süsleyen doğru fikri ile yeryüzüne düzen vermişti.

Vezîr-i âzamlık, bir ulu makamdır. Yerinin adamı olduktan sonra sebepsiz azlolunmayıp, nice yıllar sadrazamlık makamında kalması ve işlerinde müstakil olması gerektir.

Nedimler ve musâhiblere, pâdişâh huzurunda vezîrlerin ve bilginlerin ahvâlinden bahsetmeye müsâadeleri olmazdı. Hattâ adı geçen Mehmed paşa'nın[7] zamanında Celâl beyden, bir hata eseri olarak pâdişah huzurunda Sokollu - Mehmed paşayı halife alan

---

[5] Üçüncü Sultan Murad.
[6] Başbakanlık.
[7] Sokollu Mehmed paşa.

bâzı yakışıksız sözler çıkmakla derhal pâdişah yakınlığı rütbesinden uzaklaştırıldı. Ve İstanbul'dan çıkarılıp, bütün ömrü boyunca pâdişah huzuruna giremedi.

Geçmiş pâdişahların mübârek zamanlarında büyük vezîrler, beylerbeyileri, sancak beyleri ve özengi ağalarının hizmetlerinde olanlar, genellikle satın alınmış köleleri olup, âlemin sığınağı pâdişah dirliğine sâhip olan bir tek kimse kapılarında olmazdı. Reâyâ kısmından, çarşı halkından ulûfeli hizmetkâr dahi olmazdı. İki bakımdan zararı olduğu için... Birisi şu ki:

Tebaa vergisi veren reâyâ ve reâyâ çocukları, vezîrlerin hizmetinde olunca tebaa vergisi vermez. Bu suretle pâdişah hazinesine, zeâmet ve tımar erbabına zarar vermiş olur.

Birisi dahi bu ki: Reâyâ ata binüp, kılıç kuşanmağa alışırsa, o lezzet dimağında yerleşüp, tekrar raiyyet[6] olamaz. Askerliğe de yaramaz. Sonradan eşkiya gürûhuna katılıp, pek çok fitne ve fesada sebep olur. Anadolu vilâyetinde evvelce çıkan celâli eşkiyâsının çoğu bu çeşitlerdi. Bu bakımdan geçmişteki vezîrler bu çeşitlerinden şiddetle çekinüp, satın alınmış kul kullanırlardı. Kat'iyyen pâdişah kulları kullanmazlardı ve kendilerinin adamı yapmazlardı.

Evvelce Bey'lik ve beylerbeyilik ve diğer pâdişah memurlukları memleket idâresinde iş görmüş, emektar, doğru ve dindar kimselere verilüp, karşılığında bir akçe ve bir habbe rüşvet ve bahşiş alınmazdı. Suçu ve günahı meydana çıkmayınca hiç

---

[6] Vergi veren halk.

kimse azlolunmazdı. Bilhassa sancak beyleri, beylerbeyleri, yirmişer otuzar yıl yerlerinde kalırlardı. O bakımdan pâdişah devletinde kudret ve kuvvetleri yüksek olup, sefer-i Humâyun olunca her biri yedişer, sekizeryüz, belki biner belirli ve mükemmel, husûsi, cengâver cebelileri ile rehberi zafer olan sefere gidüp, pâdişah uğrunda nice erlikler ve mertlikler gösterirlerdi.

İslâm ülkesinin etrafında, bir köşede düşman görünse dahi, haberi pâdişah katına gelmeden devletsiz kelleleri, dîvân-ı humâyun önüne ulaşırdı.

Meselâ bunlardan biri, sultan Bayezîd Han veli zamanında, Hırvat hâkimi gibi herkesin kötülüğünü isteyen bir büyük düşman, kalabalık asker ile islâm ülkeleri sınırına hücum edüp gelirken, o târihte Bosna dahi sancak iken, Bosna valisi olan Yakub bey adındaki kahraman, derhal yetişip, ilk hücumda, işi azgınlık olan askerini bozup, kendinin akılsız başını savaş meydanında yuvarlamıştı.

Savaş babası Sultan Süleyman han gazinin mübârek asırlarında da, Dobruca memleketinde Düzmece - Mustafa adında bir celâli çıkıp, otuz, kırkbin eşkiyâ toplayıp, köy ve kasabaları yağma edip, zarar vermekte iken o târihte Bender mirlivâsı olan Ahmed adlı yiğit, derhal yetişip, haklarından geldi

İkinci Sultan Selim - Allah'ın feyzi üzerine olsun - Zamanında İspanya ve Venedik donanması, pâdişah donanmasını bozup, sonra 90 parça çekdirme ve kadırga ile Ayamavra kalesini kuşatmıştı. Yanya beyi Gazi Turhan oğlu Mustafa bey adlı korkusuz gazi yetişip, kâfir donanmasını darmadağınık, ve bir

çok askerini keskin kılıca lokma edip, kıt'ayı ellerinden kurtardı.

Sultan Murad han, - Tanrı'nın bağış kovaları üzerine dökülsün - hazretlerinin mübârek zamanlarında inatçı kazak birçok memleketi zarara sokmak niyeti ile Akkirman üzerine gelirken, yine adı geçen Mustafa bey yetişip, hepsini belâ arslanına lokma eyledi. Bunlara benzer, beylerden çıkan erlikler ve mertlikler hadden aşırı, şüphe ve mukayeseden uzun dur.

Her biri zamanlarında nice memleketler fethedip, hesapsız ganimet malları ile câmiler, tekkeler yapıp, şerefli atalarının saltanatları zamanında, islâmın büyüklüğü, ve dinin parlaklığı günden güne fazlalaşmakta idi.

Geçmişteki pâdişahların mübârek zamanlarında dergâh-ı âli kapıcıbaşıları ve müteferrikaları, sancağa ve beylerbeyliğe lâyık, osmanlı hânedânının iyiliğini isteyen, devirler görmüş, fikir sâhibi ve işbilir kimseler idi.

Şânı yüksek divân kâtipleri, eli kalem tutan yazı erbâbı, kanun bilir, mahâretli ve etraftaki hükümdârlara mektup yazmağa muktedir kimselerdi. Defter-i hâkâni ve Mâliye kâtipleri, bilgili, doğru, şuurlu ve sâdik olanlardı. Dergâh-ı Âli çavuşları tecrübeli, işbilir, etraftaki hükümdârlar yanında elçilik yapmağa kudreti olan kimselerdi. Her zümrenin belirli sınırı olup, fazla ve noksan kabul etmezdi.

1005 târihine gelinceye kadar adı geçen tâifelerde gedikli olmayıp, hepsi sefer-i humâyuna memur idiler. Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarının icmal defterinde arpalıkları 19.999 akçeye ulaşıncaya kadar

fazlalaşıp, bu miktardan sonra bir akçe daha artmazdı. Zeâmet ve tımar adı ile kimseye arpalık verilmezdi. Paşmaklık tâyini lâzım gelse pâdişah hası olan köylerden 19,999 akçeye varıncaya kadar tâyin olunup, fazla olmazdı. Eski tımar ve zeâmet kimseye has ve paşmaklık olmazdı.

Dilsizler ve diğer pâdişah nedimleri kimler olursa olsun ulûfeli olup Zeâmet ve tımar onlara yasaktı. Pâdişahın muhterem haremine Arnavut, Bosna devşirmesi ve serhad Beylerbeyinin hediye olarak gönderdiği oğlanlar, ve ölen vezirlerin satın alınmış kullaları alınıp, herbiri Pâdişah sarayında uzun müddet hizmet edip tamamen olgunlaştıktan sonra kıdemlerine göre saraydan dışarı çıkıp edeb ve usul dışı bir halde bulunmazlardı. Tâlim ve tahsilleri en yüksek bir derecede idi. Yetiştikleri Osmanlı devletinde, Pâdişah uğruna şirin canlarını fedâ ederlerdi. Geçmişteki Hükümdârlar zamanında böyle idi.

Bâki emr ü ferman saâdetlû, şevketlû, merhametlû pâdişah hazretlerinindir.

## EVVELCE TIMAR VE ZEÂMET ERBÂBININ ÇOKLUĞU, KUVVET VE KUDRETİ VE ONLAR YÜZÜNDEN NEKADAR PÂDİŞAH HİZMETLERİNİN GÖRÜLDÜĞÜ VE NE DERECEDE TEMİZ VE İNZİBATLI ASKER OLDUĞU BEYAN OLUNUR

Ülkeler fetheden Saâdetlû ve Şevketlû Pâdişah hazretlerinin parlak gönül aynalarına gizli olmaya ki, geçmişteki yüce Pâdişahlar - Allah Cennette derecelerini âlâ etsin - bunca büyük gazâlar, güzel fetihler yapıp, uğurlu zamanlarında keskin kılıcın darbesi, İran, Turan, Türk, Tatar, Hind, Yemen ve kâfir memleketlerine irişüb:

Mısra'

Tâkat-i pençe-i şiran nebuved rûbera

Mânâsı:

(tilki, arslan pençesinin kuvvetine mukavemet edemez)

anlamı üzere din ve devlet düşmanlarından kimse karşı koymağa muktedir olamayıp, gülbank-i Muhammedî ile rub'u meskûn[9] dolup, her memleket hükümdârlarının itâat edip verilen emri yaparak baş-

---

[9] Dünyanın, üzerinde insanların yaşadığı dörtte biri.

üstüne demeleri ve bunca kaleleri ve memleketleri fethedip, âlemi süsleyen seslerinin dünyâya velvele salması, zeâmet ve tımar erbâbının desteği ile olup, etraftaki hükümdârlardan bac ve harac almışlardı. Aslında din ve devlet uğruna can ve baş veren seçme, başkalarından ayrı, cesur, benzerlerinden üstün olan, itâatli, boyun eğen onlardı. Onlar mükemmel iken yapılan gazâlarda, savaşlarda asla kapıkullarına ihtiyaç olmazdı. Devletin iyiliğini isteyen temiz ve inzibatlı bir tâife idi. Aralarında bir tek yabancı yoktu. Hepsi ocak ve ocak - zâdeler, baba ve dedelerinden kalma pâdişah dirliğine sâhip kimselerdi. Hattâ tımar erbâbı arasına yabancı girmesin diye ilk zamanlarda tımar emri kimseye verilmezdi. Eskiden sipâhi - oğlu, kul-oğlu olanlara istihkak emri verildiği zaman, hakikaten sipâhi ve kul - oğlu olduğuna, zeâmet erbâbından iki ve tımar erbâbından on nefer şâhidlik etmedikçe verilmezdi. Şâhidlikleri de şöyle olurdu: şâhidliklerinin aksi olur, kul- oğlu kul olmadıkları anlaşılırsa, şâhid olanların hepsinin zeâmet ve tımarları başkasına verilip âleme ibret olurdu.

Şehir oğlanları ve reâyâ tâifesinin tımar istemeleri küfürle biraberdi. O çeşit kimselere verilmek mümkün değildi. Tımar erbâbından yararlığı görülmeyenin ve sefer-i Humâyunda baş ve dil[10] getirmeyenin maaşı artırılmazdı. Tam olarak yararlığı anlaşılıp baş ve dil getirdiği vakit, on akçede bir akçe terakki lûtfedilirdi. Bir tımar ehli, sefer-i Humâyunda hadden aşırı yararlık ve bahâdırlık gösterip on-

---

[10] Düşman ahvâlinden bilgi edinmek üzere tutulan esir.

beş kadar baş ve dil getirirse, zeâmete hak kazanır ve pâdişah devletinde zeâmet sâhibi olurdu. İstanbul'da bir tek kimseye terakki verilmezdi.

Devlet büyüklerinde ve askerde gümüş at takımı ve süs yoktu. Herbirisinin göz koydukları iyi at, keskin kılıç, cebe ve cevşen, mızrak ve yay idi. Tımar erbâbının herbiri zeâmet ve tımarları olan sancaklarda oturup, bayrakları altında bulunurlardı. Başka yerlerde bulunmak imkânsız ve yasaktı. Böyle olmasının sebebi şudur: Her sancağın sipâhisi her vakit orada mevcut bulunup bir köşede düşman görünse, hepsi üç günde hazır olup, her ne tarafa gitmek icab etse o tarafa koşup teşekküre değer hizmetler görürlerdi. Etrafta mahlûl[11] zeâmet ve tımar olursa, birden yüz bine varıncaya kadar her eyâletin beylerbeyisi erbâbına verip icmal defterine[12] kayd ile tezkeresi İstanbul'dan berat olunurdu. İstanbul'dan kimseye dirlik verilmezdi. Bu yüzden islâm ülkesinde kavgalı bir zeâmet ve tımar yoktu. Yabancı ve ehliyetsiz karışmazdı. Eğer beylerbeyileri, bir tımarı yolunu bulup, ehliyetsiz bir kimseye verirlerse, hak sâhibi olanlar, İstanbul'a gelip, feryad ve şikâyet ederlerdi. O beylerbeyi de pâdişah'dan pek çok azar yiyip, makâmından azline sebep olurdu. Bu yüzden zeâmet ve tımar, erbâbının elinde olup, her biri din ve devlet uğruna can ve baş fedâ ederek, din ve devlet düşmanına karşı koysalar, Allah'ın inâyetiyle zafer kendilerine yakın olup, tam galip gelirlerdi.

O târihte olan pâdişah gazâlarından biri budur:

---

[11] Mirasçısı bulunmayan ve hükümete kalan.

[12] Sözlüğe bak.

Merhum ve Allah'ın mağfiretine uğrayan Sultan Süleyman Han - Allah'ın bağışlaması ve rahmeti üzerine olsun - Hazretlerinin saltanatları zamanında Nemçe kralı gibi kötü kişi, deniz gibi kalabalık askerle, Hudut boyunun kilidi olan Budin üzerine hücum ve istilâ etmişti. O târihte Rumeli beylerbeyisi olan Sofu - Mehmed paşa, Sofya'da bulunup, haberdar olunca, derhal ılgar ile erişti. Düşmanın ortasına kendini salıp, özengi vurup, derhal yüzbinden fazla kâfir askerinin çoğunu keskin kılıca lokma edip top, tüfenk, cephânesini aldı. İslâm askeri, sayısız ganimet malı ile doldular. Târih kitaplarında böyle naklolunmuştur.

Bosna vilâyeti sancak olup, Rumeli eyâletine bağlı iken, icmal defterinde tamamı onbin mükemmel kılıç idi. Kanun üzerine cebelileri kırkbin seçme, benzerlerinden üstün, cesur askerlerdi. Bâzı ocak ve ocak - Zâzelerden gayret, hamiyet ve iyi şöhret sâhibleri, pâdişah devletinde kuvvet ve kudretleri en üstün noktada olmakla Allah rızası için. kanunla tâyin olunandan fazla olarak kimi otuz, kimi kırk, kimi elli altmış silâhlı cebelilerle ulaşıp, bu suretle Rumeli askeri, yetmiş - Seksen bin kadar arslan yıkıcı, düşman kırıcı yiğit olup, her nereye varsalar fetih ve zafer görülürdü.

Anadolu eyâleti icmal defterinde yedi bin kılıç olup, kanun üzere cebelileri ile onyedi bin mükemmel, seçme askeri olup, onların dahi ocak erleri, kanundan fazla cebeli ile eşüp[13], toplam olarak Anadolu askeri otuzbinden fazla olurdu. Van eyâleti ona

---

[13] sefere gidip.

bağlı olan Kürdistan ile otuzbinden fazla asker olurdu. Erzurum eyâleti de yirmi bin seçme asker olurdu. Diğer eyâletler de bu şekilde tertipli ve mükemmel idi.

Velhâsıl, yalnız Rumeli askeri Allah'ın emriyle Nemçe kralına, Diyarbakır, Van, Erzurum eyâletleri, Acem şâhına karşı koyup, başka askere ihtiyaç olmazdı.

Rumeli eyâletlerinde yirmibin defterli akıncı ve kırkbin yörükler ve müsellemler var idi. Anadolu eyâletinde otuzbin piyâde vardı. Seferi Humâyun olunca akıncı beyleri kırk elli bin kadar ata dona kaadır, kimi akıncı ve kimi gönüllü kahraman, yiğitler ile kâfir memleketlerini yağma ederlerdi. Tatar tâifesine asla ihtiyaç olmazdı. Yürükler ve müsellemler tâifesinden, Sefer-i humâyun oldukça nöbetle beş - altıbin adam tâyin olunup Sefer mühimmatlarını, sefere gitmeyenler görürlerdi. Bu adı geçen tâifeye, yörük beyleri, başbuğ olup, o tâifeyi sefere sürerlerdi. Anadolu tarafında sefer olunca piyâde tâifesinden üç - Dört bin adam nöbetle tâyin olunup, bunlara yeniçeri ocağından olan ön dört nefer yaya beyleri, başbuğ olup, o tâifeyi sefer-i humâyuna sürerlerdi.

Adı geçenlerin işi metris kazmak ve top tüfenk hizmeti görmekti. Tımar erbabı, bu çeşit kulluk yapmazlar ve ellerine kazma, kürek almazlar, cenk ve harbe hazır dururlardı. Bir kaleyi kuşatsalar, Allah'ın inâyetiyle ellerine geçerdi. Evvelce durum bu şekilde idi. Bâki ferman, ülkeler fetheden hâkan hazretlerinindir.

## EVVELCE ULÛFELİ OLAN TAİFELERİN NE KADAR OLDUĞUNU BEYÂN EDER

Saâdetlû ve şevketlû dünya kadar vakarı olan pâdişah hazretlerine gizil değildir ki, (982) (M. 1574) târihinde kadri yüksek ve soyu büyük ataları merhum ve Allah'ın bağışlamasına uğrayan Selim-han-oğlu, Sultan Murad han,[14] - Allah'ın rahmeti ve rızâsı onların üzerine olsun - tahta çıkup, pâdişahlık tahtını süsledikleri vakit, mevcut olan ulûfeli kul tâifesi bunlardır ki, isimleriyle bildirilir:

| Adet Nefer | |
|---|---|
| 124 | Dergâh-ı Âli müteferrikaları. |
| 40 | Çaşnigirler cemâati. |
| 290 | Dergâh-ı âli çavuşları, |
| 40 | Dergâh-ı âlî kâtipleri |
| 31 | Dîvân-ı humâyun kâtipleri, |
| 17 | Mâli hükümler kâtipleri. |
| 51 | Devlet hazinesi kâtipleri. |
| 10 | Bîrun hazinedârı. |
| 356 | Dergâh-ı âli kapıcıları. |
| 2210 | Ebnâi Sipâhiyan cemâati. |
| 2127 | Silâhtarlar cemâati. |

[14] Üçüncü Murad.

| Adet Nefer | |
|---|---|
| 400 | Sağ ulûfeciler cemâati. |
| 407 | Sol ulûfeciler cemâati. |
| 406 | Sağ gurabâ cemâati. |
| 407 | Sol gurabâ cemâati. |
| 13599 | Yeniçeriler, sekban, piyâdeler, zağarcılar cemâati. |
| 7495 | İstanbul, Edirne, Gelibolu has-bahçe acemi oğlanları cemâati. |
| 4396 | İstabl-i âmire cemâati. |
| 489 | Mutfak ve kiler cemâati. |
| 625 | Cebeciler cemâati. |
| 1099 | Topçular cemâati. |
| 400 | Top arabacıları cemâati. |
| 229 | Çadır Mehterleri cemâati. |
| 158 | Mehterân-ı âlem cemâati. |
| 115 | Baltacılar cemâati. |
| 27 | Hassa Peykleri cemâati. |
| 18 | Sakalar cemâati. |
| 6 | Hassa müezzinleri cemâati. |
| 537 | San'atkârlar cemâati. |
| 54 | Su yolcuları ve korucular cemâati. |
| 26 | Tabib ve yahudi Cerrahları cemâati. |
| 36153 | |

Yalnız otuzaltı bin yüzelli üç neferdir.

Adı geçen tâifelerin her birinin anlatıldığı şekilde belirli sınırı ve hazineden kararlı maaşı olup, fazla veya noksan olmazdı. Bunların zeâmet ve tımar erbâbı olan sipâhilerle alâkası yoktu. Altı bölük halkına, yedi yılda bir kapu olup, ölenlerin ye-

rine harem-i humâyundan eski oğlanlar çıkarılıp, yeniçeri, cebeci ve topçu tâifesinden yararlığı görülenler, devlet katına bildirilip, adı geçen tâifeye katılırdı.

Vaktiyle bölük veledeş adıyle olmak yasak ve imkânsızdı. Adı geçen tâifenin İstanbul, Edirne, Bursa ve aralarında olan köy ve kasabalardan başka vilâyetlerde oturmaları yasaktı. Bu yüzden sipâhilerden hiç kimse kimseye zulüm ve eziyet yapamazdı.

Dergâh-ı âli yeniçerileri, cebecileri, topçuları ve diğer ocaklarda olan kullar genellikle devşirmeden olup, başka tâifeden olması yasak idi. Devşirme dahi Arnavud, Bosna, Rum, Bulgar ve Ermenilerden olup. başka tâifelerden alınması yasaktı. Devşirmelerden evvelâ kızıl aba ile gelen acemileri islâm âyinini ve Türkçeyi öğretmek için ağaları olan kimseler, ikişer filûriye Türkistan'a satarlardı. İstanbul'da bunlar için yapılmış olan saraylara korlardı. Dört - beş sene sonra deftere göre, bulundukları yerlerden toplanıp, ocaklardan herbirine isteklerine ve istidatlarına göre dağıtılırdı. Yedi yılda bir, yeniçeri kapısı olup, ölenlerin yerine onbeş, yirmi çuhalı eski oğlanlar kapıya çıkarlardı. Fazla bir oğlan çıkmazdı. Yeniçeri tâifesi genellikle erginler olup, hepsi odalarında[14] mevcut idi. İstanbul'dan dışarıda bir tek yeniçeri olmazdı. Sefere niyâmetten veya sakavetten birinin ulûfesi kesilse artık onun düzeltilme ihtimali olmazdı.

---

[14] Yeniçerilerin oturdukları kışla.

Velhâsıl, kapıkulu kapuda, tımar erbabı da tımarlarında oturup, başka yerlerde olmak kanun değildi. Kırk nefer dağ korucularından başka korucu adı yoktu. Su yollarına dikakt ederlerdi. Emekli dahi olmazlardı. Meğer ihtiyar ve amelimanda olup, sefere gitmeye kuvveti ve kudreti olmaya... O gibilere üç akçe terakki ile emeklilik ihsan olunurdu. Bundan sonra evlenmeye izin verilirdi. O da ev bark sâhibi olup, pâdişaha duâ ile meşgul olurdu. Evlâdı olunca birkaç nefer ihtiyar "Odamızın kulu oğludur." diye şâhidlik edince, acemi oğlanı yazılıp, ocağın birine teslim olunurdu. Sonra zamanla ve yolu ile kapıya çıkarırlardı. Yeniçeri ocağından üç çavuş ve on iki serâser kuşanan mumcu olup, daha fazla olmazdı.

Yeniçeri kethüdâsı ve çavuşları yedişer, sekizer yıl makamlarında kalıp, sebepsiz azlolunmazlardı. Diğer yeniçeri zâbitleri dahi bu şekilde günahsız olarak azlolunmayıp, herbiri vazifesi başında uzun müddet kalırdı. Yayabaşıları, daha yüksek vazifeye tâyin olundukları vakit ağalarına verdikleri hediye bin akce olup, bir akçe fazla olmazdı. Bölük - başıların değismesinde ağalara bir akçe verilmezdi. Birinden azli icab ettiren bir suç çıksa, ağalar dîvân yapıp, bütün ocak zâbitleri huzurunda o adamı azledüp, tekrar ocağa almazlardı. Ancak düşenden istihkakına göre tımar ve zeâmet ihsan olunurdu. Hal ve mesele böyle idi. Bâkî ferman, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerinindir.

## BÜYÜK VEZİRLERİN TUTUMLARININ DEĞİŞMESİNE SEBEP - VE PÂDİŞAH MANSIBLARINA KARIŞMA, TIMAR VE ZEÂMET AHVÂLİNDE DEĞİŞİKLİK, EVVELÂ NE YÜZDEN OLDU BEYAN OLUNUR

Saâdetlû ve şevketlû arslan saldırışlı hâkan hazretlerinin büyüklük dolu mübarek kalplerine gizli değildir ki, 982 (M. 1574) târihine gelinceye kadar büyük vezirlerde tam istiklâl olup, vezir-i âzamlık makamında olanların işlerine hiç kimse karışamazdı. Alıp vermek, azil ve tâyin ellerinde olup, pâdişah ile kendileri aralarında olan muâmeleleri kimse bilmezdi. Bir işe karışmağa kimsenin cesareti yoktu. O târihten beri nedimler ve diğer pâdişah yakınları, pâdişah huzurunda meydan ve rütbeler bulup, saltanat işlerine karışır oldular. Vezir-i âzam olanlara nice olmayacak teklifler eder oldular. Vezir-i âzamlar da isteklerine müsâade etmezlerse hepsi el ve gönül birliği edip, pâdişah huzurunda fırsat buldukça haklarında birçok iftirâlar edip, pâdişahın gazabını durmadan kışkırtmakla günahsız yere kimini katl, kimini sürgün ettirib, bâzısının da mal ve menâlini aldırıp, pek çok hakaretler ettirirlerdi.

Bunlardan biri: Evvelce acem ülkeleri üzerine serdar tâyin olunan Ferhad paşa, gazâ ve cihatta

içtihat kemerini kuşanıp, devlet-i aliyye uğrunda bunca hizmetler vücuda getirdi. Acem diyârından on iki eyâletlik yeri eline geçirip, pâdişah memleketlerine ekleyince sapık şah:

"El'aman ey ulu himmetli, her zaman üstün gelen sadrâzam!" diye barış ve aman isteyip, kardeşinin oğlunu birçok hediyeler, kıymette ağır armağanlar ile adı geçen paşanın, izinle girilen çadırına gönderip, kendini alçaltarak yalvarınca Ferhad paşa da şah'ın isteğine müsâade edip,

Mısra'

Fetih ve nusret sağda, baht ve devlet solda.

Olarak sâadetlû İstanbul tarafına yöneldi. Şah'ın kardeşinin oğlunu da berâberinde devletli pâdişah katına götürüp teslim etti. Bu kadar hizmetler karşılığında pâdişah tarafından iltifatlar, okşamalar ve ihsanlar beklenirken nedimler, yakınlar, dedikoducu hasetçilerden bâzıları, Ferhad paşa hakkında birçok iftirâlar edip, sonunda günahsız olarak katlettirdiler.

Evvelce Sultan Murad Han ve gazi Sultan Mehmed Han hazretlerinin yüce saltanatları zamanında sipâhi tâifesi itâatten çıkup, devlet vükelâsı ile hoyratça muameleler edip, Rumeli beylerbeyisi Kara - Mehmed paşayı, ve bab-üs-saâde ağası, Gazanfer ağayı "İstemeziz!" diye katlettirip, nice namuslu kimselere taarruz, reâyâ ve berâyâya zulüm ve eziyet yapıp, hiç kimse def'ine çâre bulamadı. Merhum Yemişçi - Hasan paşa, güzel tedbir ve güzel fi-

kir ile yeniçeri ocağını kola alıp, birdenbire İstanbul kapılarını kapadı. Adı geçen sipâhi tâifesinin eşkiyâ ve şerirlerini bir anda kahır kılıcına lokma edip, haklarından gelmişken onu dahi âlemin sığınağı pâdişah hazretlerine suçsuz ve günahsızken gammazlayıp, sonunda katlettirdiler. Derviş - Mehmed paşa ve Nasuh paşa gibi, cesur, yiğit, mert ve bahadır nice sâdık vezirleri, bâzı garaz sâhipleri, birçok iftiralar ederek Allah korusun "Yüce saltanata suikastı vardır" diye pâdişahın gazabına uğrattılar. Onlardan sonra gelen vezirler, mecburen iç halkına[15] uyup, havalarına göre hareket edip, her ne isteseler red etmez oldular. Onlar da pek çok işlere karışmağa başlayıp, kan bahasına nice yüz yıl evvel fetholunmuş köyleri, tarlaları birer yolunu bulup, kimini paşmaklık ve kimini arpalık, kimini mülk olarak verdirib, kendileri tamamen doyduktan sonra her biri adamlarına nice tımar ve zeâmetler verdirip, kılıç erbâbının dirliklerini kestiler. Devlet hazinesini ziyana uğratıp, âlemi bu hale getirdiler. Bundan sonra yine kanâat etmeyip, rüşvet kapısını açarak sancaklara, beylerbeyilere ve diğer pâdişah mansıblarına karışmağa başladılar. Bir alay ehliyetsiz ve hak sâhibi olmayanın, rüşvet lâşesine tama' edip, kimine beylik, kimine beylerbeyilik alıverip, hak sâhibi olan bir alay iş görmüş, emektar, yarar ve şecâatli kullar, itibarsızlık köşesinde nam ve nişansız kalıp, fakirlik ve hiçlik içinde kaldılar. Tımar ve zeâmet erbabı tamamen yok oldu. Bu yüzden yapılan seferler, bir varup bir gelmeden, belki mâmur

---

[15] Enderun halkı (Enderun kelimesi için sözlüğe bak).

memleketleri yakıp, yıkmadan ibaret kalıp fetih ve- zafer görünmez oldu. Disiplin âlemden kalktı. Ulûfeli asker dünyayı tuttu. Ve sipâhi guruhunu bastırdı. Namlıları, vükelâya bağlanıp, her ne kadar fitne ve fesad çıktı ise bu gibilerden oldu.

Hünkâr dirliğine sâhip olanlar, vükelâ kapısında neyler? Kul, kul gerektir. Ve vükelânın kulları, satın alınmış kulları idi. Yine öyle olmak gerektir. Harem-i humâyuna kanuna aykırı olarak Türk ve Yörük, Çingene, yahudi, dinsiz, mezhepsiz nice kallâş ve ayyaş şehir oğlanları girer oldu. Bundan sonra bir tedbir alınmazsa, tımar ve zeâmet, erbabına verilmezse bu derme çatma asker ile din ve devlete lâyık bir hizmet görülmez. Bir iş tamamlanmaz.

Bâki emr ü ferman, devletlû, saâdetlû yüce mertebeli Pâdişah hazretlerinindir.

## GEÇMİŞTEKİ BİLGİNLER NE AHLAKTA OLUP - HÂLÂ MEVCUT OLAN ASRIN BİLGİNLERİNİN NE HALDE OLDUĞU VE ARALARINDA YÜRÜRLÜKTE OLAN KANUNUN NE İDÜĞÜ BEYAN OLUNUR.

Şevketlû, saâdetlû, Melek huylu pâdişah hazretlerinin çok cömert olan kusursuz tabiatlerine gizli değildir ki, Dört halife - Allah'ın rızası onların üzerine olsun - den sonra geçmişteki pâdişahlarda, - Allah hilâfetlerini kıymete kadar devam ettirsin - osmanlı sülâlesi ayarında cevher gibi temiz ve asil bir sülâle; yüce tâlihli bir mübârek silsile, temiz mezhepli, temiz, kadri yüksek ve civan bahtlı pâdişahlar gelmemiştir. Ve bunlara nasip olan gazâ ve cihad, bunlara nasip olan şehirler ve memleketler fethi, hiç bir pâdişaha nasip olmamıştır.

Mübârek şer'iate ve dîn-i mübîne karşı olan tam hürmet ve ikramları bereketi ile cenâb-ı Hakk'ın bunca lûtuflarına mazhar olmuşlardır.

İmdi mâlûm-u humâyun ola ki, mübârek şeriatın devâmı bilgi iledir. Bilginin devamı, bilginlerledir. O yüzden yüce ataları zamanında bilgiye ve bilginlere olan hürmet ve ikram hiç bir devlette olmamıştır. Onlara olan itibârın meyvesi olarak nice güzel eserler görmüşlerdir. Bilginlerin hallerinin düzenli olması, din ve devletin en mühim husus-

larındandır. Bu sırada gayet bozuk, karmakarışık, ve halleri perişan olmuştur.

Yüce atalarımızın, - Sonuçları mutlu olsun - mubârek zamanlarında bilginler arasında yürürlükte olan kanun ve usul budur ki, bilginlerin en bilgilisi, en faziletlisi, en dindarı, din emirlerine en fazla uyanı, en yaşlısı şeyhülislâm ve müfti-i enam olurdu. Ondan aşağı Rumeli ve Anadolu kazaskerleri... Bu tertib üzere istihkaklarına göre riâyet olunurdu. Bir kere fetvâ makamına[16] geçtikten sonra artık azlolunmazdı. Çünkü fetvâ makamı, aziz, şerefli ve ilmiye mansıblarının seçmesidir. Onun itibârı, başkasına benzemez. Azl ve tâyin kabul etmez. Her bilgin o makama lâyık olmaz.

Evvelce Şeyhülislâm olan kimseler olgunluk ve fazilet kaynağı oldukdan başka çekinmeden hakikati söyleyen kimseler olup, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerine her vakit güzel nasihatlerden geri kalmazlardı. Din ve devletin düzenine çalışır olup, halkın ahvâli ile ilgilenirlerdi. Fetvâ makamı böyle bir adam ile şereflendikten sonra ömür boyunca azil olunmamak gerektir. İyilerin kadri bilinmek gerektir.

Ebüssuud efendi, ömrü boyunca fetvâ makamından azlolunmadı. Doğru ve dindar olan kazaskerler dahi on, onbeş yıl mevkiinde kalıp, azl olundukları vakit, yüzellişer akçe emeklilik ihsan olunurdu. Bilâd-ı selâse[17] kadıları ve diğer şer'iat hâkimleri

---

[16] Şeyhülislâmlık makamı.

[17] Eskiden İstanbul, Bursa, Edirne şehirlerine denirdi. (üç şehirler) demektir.

de nice zaman mevkilerinde kalıp, sebepsiz azlolunmazlardı. Azilden sonra bir çokları maaş ile niceleri birer mederse ile emekliliği seçüp, ömürlerinin geride kalanını ilim ve ibâdetle ve islâm pâdişahına ve devletine duâ ile geçirirlerdi. Aralarında şimdiki gibi şöhret ve süs yoktu. Her biri mevkiinde doğruluk ve adâletle iş görüp, vardıkları yerlerde halka rahmet olurlardı. Emekliliği seçtikleri vakit, gece ve gündüz mübârek bilgi ile meşgul olup, nice eserler vücuda getirirlerdi. Devlet hazinesinde bugün nice eserleri vardır. Ve iyi namları kıyâmete kadar halk dilinde anılmaktadır. mallarına da cenâb-ı Hak bereket verip, pek çok hayırlar ve güzel şeyler vücuda getirirlerdi. Bugün bile câmi ve mescitleri, medrese ve mektepleri, tekkeleri islâm memleketlerinde mevcuttur.

Bugün ilim yolu dahi fevkalâde bozulmuştur. Aralarında yürürlükte olan eski kanun işlemez olmuştur. Evvelce bir ilim öğrenmek isteyen dânişmend olmak isterse bilginlerden birisi ele alıp, evvelâ ondan mahreç dersi okur. istidadı ve kabiliyeti görüldükten sonra müderrislerden[18] birine gönderirdi. Ondan ötekine böyle böyle hâriçte, dâhilde[19] ve sahnda[20], uzun müddet dânişmend olur, sonra iste-

[18] Medrese öğrenimi görmüş olanlara denirdi. Bunlardan imtihan verip muvaffak olanlara "mülâzim" denirdi.

[19] Buradaki (Hâric) kelimesi aslında (İbtidâ-i Hâriç) dir ki, medrese öğreniminde (ilk öğrenim) veren okullardır. (Dâhil) de (ibtidâ-i dâhil) dir ki, orta öğrenim veren medreselerdir.

[20] Fâtih tarafından yüksek öğrenim vermek üzere açılan medreselere (sahn) denirdi. Bunlar 8 medrese olduğu için (sahn-ı seman), yani (Sekiz hahn) denirdi.

diği yerde durup, yolu ve sırası gelince mülâzım olup, ruznemçe-i humâyuna adı yazılırdı. Sırası gelince sahn dânişmendlerinin eskileri - ki muidlerdir - her birine birer tetimme tâyin olunup, orada kalan softalara bilgi anlatırlardı. 1003 (M. 1594) târihine gelinceye kadar Sahn muidlerinin şimdiki müderrisler kadar mevkii ve itibârı vardı. Dânişmend olup, uzun zaman medreselerde ilim ile meşgul olmayınca mülâzım olunmazdı. Ve kimse kimsenin icâzetsiz dânişmendini alamazdı. İlim yolu, gayet temiz ve derli toplu idi. O yüzden içlerinde câhil ve yabancı olmayıp, her biri yolu ile geldiğinden kadı ve müderrislerden hepsi, bilgisi ve dini mükemmel, ırz ve vakar sâhibi adamlar olup, müderris olduğu takdirde mübârek ilme, mansıb sâhibi olduğu takdirde din ve devlete doğrulukla hizmet edüp, halka gayet faydalı olurdu.

Nihâyet, 1003 (M. 1594) târihinden beri düzen bozulup, evvelce şeyhülislâm olan Sunullah efendi, birkaç defa yersiz olarak azlolundu, kazaskerler dahi sık sık azlolunmakla yerine gelenler azil korkusuna düşüp, devlet büyüklerine karşı dalkavukluk yapmağa mecbur kaldılar. Pâdişah huzurunda hak sözü söylemez oldular. Herkesin hatırını hoş etmeye ehemmiyet verir oldular. Ama dininde sağlam olan olgun müslüman, azilden dahi korkmayıp, hak sözü söyler. Sunullah efendi, - Allah Rahmet eylesin - birkaç defa azlolunmuş iken, yine doğruyu söyleyip, din ve devlet işinde asla göz yummadılar. Çünkü o makam şeyhülislâmlık makamıdır, göz yumma yeri değildir, riâyet yeri değildir.

Giderek her işe hatır karışmakla ve her işe göz yummakla hak sâhibi olmayanlara hadden aşı-

rı mevkiiler verilip, eski kanun bozuldu. Kazaskerler dahi az zamanda yersiz olarak azil olunmakla, işlerinde tama' sâhibi ve haris olanlar, bulunduğu mevkii fırsat ve fırsatı nimet bilip, memuriyetlerin çoğunu rüşvet ile ehliyetsizlere verir oldular. Mülâzimlikler dahi yolu ile verilmeyip, satılmağa başlayalı voyvoda ve subaşı kâtipleri ve avam tabakasından bir çokları beş - onbin akçe ile mülâzim oldu, sonra az zamanda müderris ve kadı olup, ilim sahâsı câhillerle doldu. İyi ve kötü belirsiz oldu. Çoğunlukla zulüm ve adâletsizlik yapıp, bilginler adını kötüye çıkaran o gibi câhiller ve yabancılardır. Yoksa ilim yoluna hizmet etmiş ve yolu ile yükselegelmiş bilginler hâşâ hak yolundan sapalar.. Nihâyet iyilere, iyilikleri karşılığında riâyetler, kötülere kötülükleri için ihânet olmamakla bilgin ve câhil ayırdedilmeyip, bilginlerin kadri bilinmemekle yüce bilginlerin halk gözünde itibârı kalmadı. Yücelikleri ve saygıları gitti. Geçmişteki bilginler din ve diyânet sâhipleri olup, doğruluktan zerre kadar sapmayıp, cenâb-ı Hakk'ın gazabını ve ululuğunu düşünüp, Allah'dan korktukları için bütün halk da onlardan korkarlardı. Bir iş içün, (Hakk'ın emri budur) deseler herkes (Duyduk ve itâat ettik) der idi. Kimsenin karşı koymağa cesâreti yoktu.

Bir zerre kadar küçük olan bu fakir kul, İstanbul'a geldiğim vakit, vâkıa yüce bilginler şimdiki gibi maiyyet sâhibi değil idi. Fakat bir müderris duâcıları yoldan geçse, bütün halk tamamen ona dönüp, pek fazla hürmet ve ikram ederlerdi. Irz ve vakarları olgun halde idi. Dışarı çıktıkları va-

kit, kendileri ve adamları babayâni elbiseler giyerlerdi. Kat'iyen süs ve zarâfetleri yoktu. Beyhude seyir ve sülûk ve yüksek mevki isteğinde değillerdi. Herkes evlerinde ilim ile uğraşıp, çıktıklarında ya derse, ya câmi-i şerife, yâhut Allah için sevdikleri kimselerin ziyâretlerine giderlerdi. Amma halk yanında her biri müçtehid derecesinde aziz ve saygıdeğerdi. Bu asırda da bilgin ile câhil bir görülmeyip, bilgi ve mârifet sâhiplerine imtiyaz verilse az zamanda yine evvelki dereceye varırdı.

İlmiyeye âit yüksek makamların şunun bunun aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise ona verilmek gerekdir. Kadılık yolunda vâsıta, bilgidir. Yaş ve sene, soy ve sop değildir. Şimdi adâletle iş gördükleri vakit, makamı eskilere verirler. Halbuki eskilik, Allah yanında kadılığa sebep değildir. Şeriat seccâdesi bilgin ve âdil olanlara gerektir. Medreseler dahi ilmî incelikler çıkarmağa kâdir olanlara gerektir. Bir câhilin, sırf eskidir diye bir bilginin önüne geçirilmesi haksızlıktır. Bilgi ve diyâneti olunca, genç olsa da zarar vermez.

İmamlıkta da bilgili kimse daha yaşlılın önüne geçer. Bilhassa kadılık mansıbında yaş, sene ve zamanın seçme sebebi olması, kendilerinin bilgide eşit oldukları zamandadır. Yaşlı ile genç, bilgi ve mârifette eşit olunca yaşlının öne geçmesi daha doğrudur. Amma bilgi ve mârifetten hissesiz olunca 1000 yaşında da olsa halka faydası olmaz. Ve hakkı, yanlıştan ayıramaz. Amma herkesin başlangıcı mülâzımlıktır. Eğer yüksek dereceli bilginler, mülâzımlığı satmazlar, her birisi mülâzımlığı istihkak sâ-

hiplerine verirlerse, ilim yolu kısa zamanda yoluna girer ve ehliyetli olan, ehliyetsize üstün gelir.

Mülâzımlıklar çok verilir oldu. Birine arpalık ve yâhud vazife olsa teşriften nice mülâzım yazarlar. Her işte mülâzımlık kanundan fazla verilir oldu. Bu asırda diyâneti ve emâneti olmayan birçok kazasker çeşit çeşit mülâzımlıklar yazıp, Ruznamçe-i Humâyûnu doldurdular. Nicelerine maaş zammı verib, bir iki yılda yeni bir mülâzımı (yüzelliye) çıkardılar. Bu yüzden kadıların halleri bozulup, aralarında ihtiyaçtan fazlalık ta olduğundan, bir kadı iki yıl beklediği halde bir yere tâyin edilemez oldu. Fakirlik canlarına yetti. Her biri dilenci derecesine geldi. Bir vazife çıksa onbeş yirmi adam istekli olur. Birine verilince diğerlerinin eli boşta kalır. Bunlara bir çâre bulunmazsa halleri perişan olur. Bunun çâresi, mülâzımlığı sıkı tutmakla olur. Eğer kanundan fazla mülâzımlık verilmez ve hak sâhibi olanlardan başkası alınmaz, bilgin ile câhil bir tutulmazsa, Allah'ın fazlı ile tez düzene girer.

Kadıların ahvâli ile meşgul olmak mühimlerin mühimmidir. Çünkü çok hor ve aşağılık hâle gelmişlerdir. Bir subaşı, bir haraccının şikâyeti ile mansıbları alınır, sebebsiz birçokları azlolunur.. Halk içinde hürmetleri kalmadı. Daha yüksek makamlara yazdıkları dinlenmez oldu. Bir zâlimi bildirseler, o zâlimin yükselmesine sebep olur. O halde nasıl zulmü ortadan kaldırsınlar? Nasıl şer'i şerif hükümlerini yerine getirsinler? Her şikâyet ile mansıbları verilmemek gerektir. Zulmettiği anlaşıldıktan sonra cezâsı

görülmek gerektir. Hakikaten onlarda da zâlim olanlar tam olarak derinliğine anlaşıldıktan sonra, azil ile yetinilmeyerek kimi sürgün, kimi ömrünün sonuna kadar azil olunmak gerektir.Aldırış etmemekle âlem elden gider.

Bâki emr ü ferman, saâdetlû, islâmın dayanağı pâdişah hazretlerinindir.

## ZEÂMET VE TIMARIN, İLK ÖNCE BOZULMASININ NE YÜZDEN OLDUĞUNU BEYAN EDER

Saâdetlû ve şevketlû, yıldızlar kadar çok askere mâlik olan Pâdişah hazretlerinin tamamen uyanık olan mübârek hatırlarına gizli değildir ki, yeryüzünde fitne ve fesad, şer ve kavganın duyulup yayılmasına, eşkiyâ ve azgınların üstün gelip şöhret bulmalarının sebebi, din askeri olan zeâmet ve tımar askerinin hâlen dirlikleri kesilip, kendilerinin nam ve nişanlarının kayboluşudur. Bu yüzden fitne ve fesad âlemi tuttu.

992 (M. 1584) târihine gelinceye kadar köyler ve tarlalar, kılıç ehli elinde ve ocak - zâdelerde olup, yabancı ve kötü asıllı kişiler girmemiş idi. Büyüklerin ve âyânın sepetine girmemişti. İlk defa bozulması şu yüzden olmuştur ki:

Evvelce Acem memleketleri üzerine Serdar tâyin olunan Özdemir oğlu Osman paşa, bâzı yabancılara şecâatları görülmekle üçer bin akçe başlangıç verip, bu yol ile yabancı fırsat buldu. Osman paşa iyilerine vermişti. Fakat ondan sonra gelenler, kâr budur diye iyi kötü demeyip, münâsebetl olmayan, aslında ve cinsinde dirlik sâhibi olmayan şehir oğlanı ve reâyâ kısmından bir alay işe yaramaz soysuzlara başlama emirlerini verip, zeâmet ve tımar

isteyenler bir günde yüzbin akçe tımara hak sahibi oldular. Boşalan tımar ve zeâmetler de eski kanunlara aykırı olarak İstanbul tarafından verilmeğe başlandı. İleri gelenler ve vükelâ, boşalan yerleri adamlarına ve akrabâlarına verip, İslâm memleketlerinde olan tımar ve zeâmetin seçmelerini şer'i şerîfe ve yüksek kanuna aykırı olarak kimini paşmaklık yaparak, kimini pâdişah Has'ına katarak, kimini mülk olarak, kimini vakif olarak, kimini vücudu sıhhatte olan kimselere emeklilik olarak verip, bütün zeâmet ve tımar, ileri gelenlerin yemliği oldu. Bu bozukluklar, devletin en şecâatli, güçlü, şan ve şevkete sebep olan askerinin harap olmasına sebep oldu. Halbuki paralı asker, aşağı tabaka halkından devşirilirse hiç bir yararlığı olmaz. Aksine bunlar, barış günlerinde azgınlık ve isyâna şer âleti olduklarından, epeyce zamandan beri taşkınlığın ardı arası kesilmemektedir. Beylerbeyilerinde ve sancak beylerinde, vezirlerin ağalarında, müteferrika, çavuş ve kâtipler zümresinde, dilsiz, cüce tâifesinde, pâdişah nedimlerinde bölük halkının ileri gelenlerinden birçok tımar ve zeâmetler olup, kimi hizmetkârları üzerine, kimi azadsız kulları üzerine berat çıkarmışlardır. Nam, adamlarının olup, mahsulü kendileri yerler. İçlerinde öyleleri vardır ki, yirmi - otuz, belki Kırk-elli kadar zeâmet ve tımarı bu yoldan alıp, ürününü kendileri yiyip, sefer-i humâyun olunca, sırf yoklamada mevcut görünsün diye ikibin akçe harçlık verip, cebe ve cevşen yerine aba ve kebe giydirip, birer semerli beygir ile sefere gönderirler, kendileri evlerinde zevk ve safâ, seyir ve sohbette olurlar. Âlem harab olsa umurlarında değildir. Allah esirgesin dün-

yayı düşman alsa, sefer nedir bilmezler. Beyce geçinirler. Din ve devlet düşünceleri asla hatırlarına gelmez.Bundan başka zeâmet ve tımar İstanbul'dan verildiği için islâm ülkesinde olan zeâmet ve tımarların ancak onda biri kavgasız olup, geride kalanı tamamen kavgalıdır. Vezîr-i âzam kulunuza, hâlâ tımar ve zeâmet dâvâsı dinlemekten başka iş ile uğraşmağa zaman kalmaz. Her adamın elinde birçok beratlar ve onbeş - yirmi kıt'a yerinde bırakma emirleri olup birinin tâyin emrinde:

"Hak bunundur, düşmanı müzevirlik ve hile ile sataşıp, karıştığı kulağıma ulaşmıştır. Buna verip, düşmanını men ve def edesin" diye yazıp, düşmanının elindeki berat ve emirlerde de yine bu şekilde "Hak bunundur, buna veresin" diye yazıp, saâdetlû pâdişahımız nâmına yalan yazarlar. Bu pâdişah beratlarını ve mübârek emirleri yıpratıp, saltanat nâmusuna noksanlık düşürürler. Böylece Ahmed'i Mehmed'e, Mehmed'i Ahmed'e tutuşturup, tımar ve zeâmet erbabı kullarına büyük zulüm ederler. Bu suretle de zavallıların ürünleri bu kavga arasında ziyan olur ve reâyâ ayaklar altında kalır. Nice sefer seferleyen gaaziler kendileri sefer-i humâyunda can ve baş vermekte ve düşmanı olan kimse evinde zevk ve safâda iken ürün zamanı gelince İstanbul'dan yerinde kalma emri ile o zavallının ürününü kimini kendi alıp, kimini hükmeden kadıya verir. Böyle böyle tımar ve zeâmet ahvâli karmakarışık olup, hâlen alan ve satan belirsiz oldu.

Evvelce bir memlekette pâdişah tarafından bir mübârek emir gelse, o memleketin köylerine ve kasabalarına velvele, küçük ve büyüğüne korku ve deh-

şet düşüp, pâdişah fermanı gelmiş diye herkes kulak tutardı. Şimdi her iş için birçok emirler ve beratlar verilüp, birbirinden aykırı, yılda bin berat ve karar mektubu yazılır. Bu sebepten zeâmet ve tımar ahvâli gayet kederli olup, bu hususlarla ilgilenmek farz-ı ayn olmuştur. Çünkü islâm memleketlerinde olan sancaklar ve eyâletler, ismi var, cismi yok bir ruhsuz kalıba dönmüştür. Her eyâletin ruhu, parlaklık ve güzelliği tımar ve zeâmet ehli idi. Şimdi olan seferlerde Rumeli ve Anadolu ve diğer eyâletlerde zeâmet sâhibi müteferrika, çavuş, kâtipler ve diğer zeâmet ve tımar kulları, toplam olarak yedi, sekiz bin adam ancak olup, onların da çoğu kiracı ve hizmetkârdır. Geride kalanlarından nam ve nişan kalmamıştır. Bu takdirde yedi sekiz bin adam ile ne kadar iş görülür? Ve istenilen iş meydana gelir?

Velhâsıl zeâmet ve tımarın bu hâle gelmesine sebep, budur ki: Şimdi açılan zeâmet ve tımarları İstanbul'dan vezîr-i âzam vermektedir. Çünkü beylerbeyiler, ehliyetsiz kimselere verdikleri vakit, ehliyetli olanlar, divân-ı humâyuna gelip, şikâyet ederlerdi. Fakat vezîr-i âzam olanlar, ehliyetsizlere verince hak sâhibi olanlar kime varıb, şikâyet eylesinler?

Akıncı tâifesi dahi kimi ulûfeli kul, kimi kul nâmına olup, kimi akıncılığı inkâr edip, ancak iki bin akıncı kalmıştır. Yörükler ve müsellemler tâifesi mukataaya bağlandı, Anadolu vilâyetlerinde olan piyâdeler tımar olup, adını mensuh kodular[21]. Hâlâ

---

[21] Mensuh, Hükümsüz bırakılmış, hükmü kaldırılmış demektir.

adı geçen tâifelerden sefer-i humâyûna hiç kimse gitmeyip, onların hizmetlerini mevcut olan tımar erbâbı kulları görür oldular. Velhâsıl, tımar erbâbı ki din askerlerinin seçmeleridir, ırgat işini görür oldular. Bu halde olunca din düşmanından nice intikam alınır? Ve pâdişah hizmeti nasıl görülür? İşin doğrusu budur. Hak taalâ yerine koya. Bâki ferman, şevketlû geniş ülkeli pâdişah hazretlerinindir.

## HALÂ MEVCUT OLAN ULÛFELİ TÂİFELER BEYÂNINDADIR.

Saâdetlû ve şevketlû geniş ülkeler sâhibi hakan hazretlerinin güneş gibi parlayan vicdanlarına gizli olmaya ki, bundan evvel ulûfeli kul tâifesinin ne miktarda olduğu bildirilmişti. Sonra günden güne adı geçen tâifeler fazlalaşıp, bugünkü mevcudunun ne kadar olduğu beyân olunur.

| *Nefer aded* | | |
|---|---|---|
| 463 | (124) | Dergâh-ı âli müteferrikaları. |
| 38 | (40) | Çaşnıgirler cemâati. |
| 16 | (40) | Defter-i hâkâni kâtipleri. |
| 44 | (31) | Dîvân-ı humâyun kâtipleri. |
| 118 | (17) | Hazine-i âmire kâtipleri ve şakirtler. |
| 45 | | Ahkâm-ı mâliye kâtipleri ve müşâhereharlar. |
| 17 | | Bîrun hazinedarları. |
| 932 | (920) | Dergâh-ı âli çavukları. |
| 1832 | (356) | Dergâh-ı âli kapıcıları cemâati. |
| 2500 | (3127) | Silâhtarlar cemâati. |
| 7000 | (2210) | Ebnâ-i sipâhiyan. |
| 2000 | (407) | Sağ ulûfeciler cemâati. |
| 1400 | (406) | Sol ulûfeciler cemâati. |
| 900 | (407) | Sağ garipler cemâati. |

| *Nefer* | *aded* | |
|---|---|---|
| 905 | (407) | Sol garipler cemâati. |
| 4246 | (4357) | İstab-ı âmire cemâati. |
| 46113 | (13599) | Yenişeriler, sekbanlar, piyâdeler, zağarcılar cemâati. |
| 9200 | (7495) | İstanbul, Edirne, Gelibolu, has bahçelerde acemi oğlanlar cemâati. |
| 4246 | (489) | Mutbak ve kiler cemâati. |
| 5978 | (625) | Cebeciler cemâati. |
| 1452 | (1099) | Topçular cemâati. |
| 591 | (400) | Top arabacıları cemâati. |
| 715 | (229) | Çadır mehterleri cemâati. |
| 226 | (157) | Mehterân-ı âlem cemâati. |
| 115 | (115) | Baltacılar cemâati. |
| 61 | (27) | Peykler cemâati. |
| 35 | (18) | Sakalar cemâati. |
| 15 | (6) | Hassa müezzinleri cemâati. |
| 923 | (531) | San'at erbabı cemâati. |
| 54 | (54) | Suyolcular cemâati. |
| 36 | (26) | Tabibler ve cerrahlar cemâati. |

92206 .... Toplam.[22]

Bu kadar çok kula mevâcip mi yetişir? Bu kadar mevâcibe hazine mi dayanır? Bu yazılan tâifeler ulûfeye sâhip olanlardır. Bunlardan başka kul değilken kul nâmına olup, reâyâ ve berâyâya pek çok zulmedenler, ikiyüzbin kadar kimseler olup, onlar dahi âleme kötülük yapmışlardır. Bölük halkı[23] 992 (M..

[22] Toplamın 92216 olması icab eder.
[23] Kapıkulu askeri.

1584) târihine gelinceye kadar temiz, mazbut, itâatli, emre boyun eğen, az ve öz bir tâife idi. Adı geçen târihte Özdemiroğlu Osman paşa, yararlığı görülen bâzı kimselere başlangıçta dokuz akçe ile bölük verüp, bu yol ile yabancının girmesine sebep oldu. Ondan sonra gelenler iyi ve kötü demeyip, içeriye alır oldular. 1003 (M. 1594) târihinde Koca-sinan paşa, kul oğlu adı ile bâzı kimseleri Yanık kalesi muhafızlığında alıkoyup, üç yıldan sonra bölüğe alacağı şartının koydu. Onlar da bu yoldan adı geçen tâifeye katıldılar. Böylece de bir kapı açılmış oldu.

O târihlerden beri her kim isterse bu yol ile girer oldular. Düzen kalktı. Ölü yerine de bu şekilde yapıyorlar, veledeş dahi ediyorlar. çeşit çeşit sonradan çıkma usuller peyda olup, âlemi bu tâife ile doldurdular. İçlerinde ağır ulûfeli birçok kimseler, ulûfesinin dokuz akçesini, iki-üçyüz kuruşa bir yabancıya satıp, (Oğlumdur) diye götürüp, adı geçen tâifeye katar. (Veledeş) dedikleri sonradan çıkma oğul, bu yüzden olanlardır. Bu çeşit kötülükler, geçmişteki hükümdarlar zamanında kat'iyyen yoktu. Zâbitlerde emânet ve diyanet vardı. Ölenlerin vazifesi devlet hazinesine kalırdı. Beş-altıbin adam vardır ki, il esâmisi ile ulûfe alırlar. Soran izleyen yok. Sen nesin, nereden geldin? diyen yok. Bölük tâifesinde yürürlükte olan kanun ki, İstanbul, Edirne, Bursa arasında olan köy ve kasabalarda oturmakdır, yürürlükte olan kanun tamamen unutulup, kimi Budin ve Bosna serhaddinde, kimi Mora, kimi Gürcistan ve Acem serhadlerine varıncaya kadar dağılıp, etrafı istilâ ettiler. Köy ve kasabaları ellerine geçirmişlerdir. Beyler, beylik edemez. Şer'iat hâkimleri hükü-

met edemez. Tahsildarlar, para tahsil edemez. Âleme, devâsı olmayan bir derd olmuşlardır. Sefer-i humâyun olsa yarısı değil, onda biri gitmez. Kimi zâbitlerine, kimi yoldaşlarına ulûfelerini sipâriş edip, kimi dahi defterli olup, kimi de hizmetkâr olup... O tâifeden sefer-i humâyunda yedi, sekizbin adam mevcudu ancak bulunur. Fakat hepsinin ulûfeleri, devlet hazinesinden alınır.

Bölük tâifesi bu şekilde olunca, âlemde düzen nice olur? Pâdişah hizmetleri nice görülür? İşin doğrusu böyledir. Allah hakkından getire....

Bâkî ferman, saâdetlû, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerinindir.

## YENİÇERİ TÂİFESİNİN İLK DEFA BOZULMASI NE YÜZDEN OLDUĞU BEYAN OLUNUR

Saâdetlû, haşmetlû dinin dayanağı pâdişah hazretlerinin nükteden anlayan mübârek tabiatlerine gizli olmaya kı, yeniçeri ocağına yabancı girmesi, 909 (M. 1503) târihindenberi olmuştur. Sebebi bu olmuştur ki;

909 senesinde çok ulu ataları sultan Mehmed han hazretlerinin düğünleri olup, iki ay kadar gece ve gündüz devam edip, etraftan hadsiz ve hesapsız halk toplanmıştı. Halkın kalabalığı o derece arttı ki, birçok adamlar öldü, mâni olmaya çâre olmadı. Beziryağı ile yağlanmış tulumlar peydâ edüp, halkı sıkışıklıktan men etmek içün o tulumlarla halka hücum ettikçe halk bir miktar aralandı. Pâdişahın düğünü tamamlandığı vakit, halkı eğlendiren tâifeye ihsanda bulunmak lâzım gelince hepsi yeniçerilik isteyüp, başka bir şey istemediler. Pâdişah tarafından isteklerine müsaâde buyurulup, o târihte yeniçeri ağası olan Ferhâd ağaya emir olundu. Adı geçen ağa dahi ocak ağaları ile konuşup, hepsi de "Böyle olursa ocağımıza yabancı ve tanınmamış kimseler girer. Ocakta yürrülükte olan kanun ve kaide elden gider. Devlet-i aliyyeye bunun zararı olur" diye râzı olmadılar. Sonra sonunu düşünmeyen bir kısım nedimler, yakınlar, âlemin sığınağı

pâdişah hazretlerine ricâ ve ısrar ettiler. Bunun üzerine pâdişâh tarafından tekrar emrolundu. Adı geçen Ferhâd ağa, yine kabul etmeyip, azlolunmayı kabul etti. Yerine ağa olan Yusuf ağa "Ağa çırağı" adı ile o tâifeyi[24] ocağa sokup, bir bid'at meydâna getirdi.

Sonra Aksaraylı - Mehmed efendi adlı yeniçeri kâtibi (Sipâhi oğlu) adı ile bir bid'at de meydana çıkardı. 1030 (M. 1620) târihinde yeniçeri ağası olan Mustafa paşa (Becayiş) adı ile bir bid'at daha icad edib, bu yol ile yeniçeri ocağına su koydular. Ocağın parlaklık ve güzelliği gitti. İçlerinde yürürlükte olan kanun battı. Karmakarışık oldu. İhtiyar ve işten ve güçten kalmış olandan başkası oturak olmak kanuna aykırı iken, şimdi tâze ve vücudu kuvvetli olanlardan onbinden fazla korucu ve oturak meydana çıktı. Müslüman beytülmâli[25] bu suretle telef oldu.

Çavuşlar evvelce üç nefer iken, şimdi kırk-elli kadar çavuş peydâ olup, serâser kuşanan mumcular tâifesi yüzden fazla olup, her biri bir oda isteğindedir. Bu sebepten her sene bir - iki silsile olup, gün görmüş ve ocak ahvâlinden haberi olan, alaylar ve taburlar bozup, kaleler fetheden kethüdâları emekli eylediler. Velhâsıl dünya lâşesi için kimi azil, kimi tâyin olunup, birçok lâyık olanları oturak edip, yerine lâyık olmayanları getirip, içlerinde değişiklik eksik olmaz oldu. Birini yayabaşı veyahut

[24] Kanun hükümlerine aykırı olarak yeniçeri ağaları tarafından devşirmelik dışında alınan kimselere "ağa çırağı" denirdi.

[25] Devlet hazinesi.

bölükbaşı ettiklerinde biner ve ikişerbin kuruşlarını alıp, suçu sâbit olmayan birçok emektar iş görmüş adamları sebepsiz yere kaldırıp, ahval bilmez, zaman görmemiş, âlemin acısını, tatlısını çekmemiş, nice tâzeleri yerlerine getirip, ocağı harab ve yebab ettiler. Her zümreye, adı geçen târihtenberi milleti ve mezhebi bilinmeyen şehir oğlanı, Türk? çingene, tatar, kürd, ecnebi, lâz, yörük, katırcı, deveci, hammal, ağdacı, yolkesen, yankesici ve diğer çeşitli kimseler katılıp, usul ve kaideler bozuldu. Kanun ve kaide kalktı. O cihetten kötülük, kavga, fitne ve fesad âlemden eksik olmayıp düzen bozuldu. Eğer bu çeşit dirinti asker ile din ve devlete lâyık bir iş görmek mümkün olaydı, geçmişteki pâdişahlar - Allah delillerini nurlu eylesin - memuriyetleri, zeâmet ve tımarı lâyık olana ihsan etmezlerdi. Ve kul tâifesine her sene bunca hazine vermezlerdi. Ancak sefer-i humâyun olunca çeşitli cins kimselerden bir - ikiyüzbin kadar asker peydâ ve tedârik ederlerdi. Hizmetlerini ifâ edince terzi olan terziliğine, bakkal olan bakkallığına, attar olan attarlığına gidip, her biri san'atları ile meşgul olurlardı.

Fakat bu çeşit asker, asker değildir. Hattâ merhum ve Allah'ın bağışlamasına kavuşmuş olan Sultan Selim han[26] - Rahmet ve Allah'ın rızâsı üzerine olsun - hazretleri Haleb, Şam, Mısır, Kahire'yi fethettikleri vakit, seferde etraftan para yetişmeyip, bir miktar sıkıntı olunca mal defterdarı olan kimse bir bezirgândan altmış bin temiz para borç alarak onunla sıkıntıdan kurtulundu. Sonra etraftaki mem-

---

[26] Yavuz Sultan Selim.

leketlerden mal ve hazine gelince adı geçen borcun ödenmesi için bezirgânı davet etti. Altmış bin floriyi bir kerede teslim edince bezirgân söze başlayıp:

"Pâdişâhın devlet-i âliyyesinde mal ve menâlim hadden aşırıdır ve dünyâda bir oğlumdan başka bir kimsem yoktur. Verdiğim altmışbin flori tamamen mîrinin olsun. Heman oğluma pâdişâh devletinde iki akçe cebecilik ihsan olunsun" diye küçülerek yalvarınca bezirgânın bu ricâsı, devletli pâdişâh katına arzolundu. Pâdişahın fermanı şöyle çıktı:

"Ulu atalarımın ruhu için hepinizi katlederdim. Fakat herkes haremeyn-i şerifeyn fâtihi Sultan Selim Han, bir bezirgânın malına tama' edip, bahâne ile onu katletmiş ve birkaç vezir ve defterdarını da günahsız katletmiş diye yayılır, ondan kaçarım. Yoksa hepinizi gazab kılıcıma lokma ederdim. Tiz bezirgânın parasını verin ve bu çeşit kötü şeyi bundan sonra bana bildirmen. İçinizden her kim benim temiz askerlerim arasına yabancı sokmaya çalışırsa dünyadan âhirete imansız gidip, cehennem ateşinden kurtulmasın!" diye beddua etti. Ve o bezirgânın altmışbin florisini o anda geri verdirdi.

Şimdi altmışbin değil, altmış floriye altı cebeci alırlar. Yâ âlem nice mâmur olsun? Yâ para ve hazine nice yetişsin? Asker, baba ve atadan olanlardır. Ocak ve ocak-zâdelerdir. Bakkal çakkal ile iş bitmez.

Velhâsıl, eski zamanda islâm askeri az, öz, temiz ve disiplinli iken her ne tarafa yönelse Allah'ın emriyle fetih ve zafer görünüp, islâmın şevketi ilerlemekte idi. Şimdi başka asker kalmayıp, kulluk, ulû-

feli kula kalıp, âleme fesad tohumu ekildi. Bu iki tâife hadsiz hesapsız iken yine bir iş görülmez ve bir iş sona erdirilemez. İstedikleri zaman sefere giderler. İtâat yok.. Pâdişahtan korku yok.. İslâm askeri böyle mi olur? Bunlarla yakından meşgul olmak zamanımızda farz-ı ayndır.

Bâkî ferman pâdişâhımındır.

## REÂYÂ FUKARASI AHVÂLİ BEYÂNINDADIR

Saâdetlû, devletlû İskender haşmetlû hâkan hazretlerinin parlak ve nurlu kalplerine gizli olmaya ki: 990 (M. 1582) târihine gelinceye kadar reâyâ fukarâsından her bir nefer başına, kırkar akçe, elli̇şer akçe cizye ve kırkar akçe ev avârızı ve iki koyundan bir akçe koyun vergisi alıp, fazla alınmazdı. Ancak mübâşir olanlar cizyeden ve ev avârızından ikişer ve üçer ve en fazla beşer akçe gulâmiye adı ile para alıp, bundan fazla kimsenin haddi değildi.

Pâdişâh Hass'ının yazısı ikibin dörtyüz kırkbir yük akçe olup, eminlerden ve yapıcılardan en za yarısı tahsil olunsa, o miktar akçe hâsıl olup, hazineye girerdi. Şimdi ulûfeli asker tâifesi fazla olup, asker de ziyâde olunca masraf fazla olup, masraf artınca da vergi ziyâde oldu. Vergi artınca reâyâya zulüm ziyâde olup, âlem harab olmuştur. Evvelce Ev başına kırkar, ellişer akçe alınırken şimdi yalnız mîri için her neferden ikişer yüz kırkar akçe ve her ev avârızından üçeryüz akçe, her koyun başına bir akçe tâyin olundu.

Altı - bölük halkı birkaç senedir, pâdişâh parasını tahsil etmeyi kendilerine vazife edinip, devlet vükelâsından bütün defterleri zorla alıp, halkın gözü önünde Sultan Mehmed Han câmi-i şerifi avlusunda mezat edip, birer, birer buçuk kuruş gulâmiye ile ahmed'e Mehmed'e satar oldular. Alanlar dahi birer kuruşa kani olmayıp, islâm memleket-

lerinden yedişer sekizer yüz akça cizye ve avârız toplanmaya başladı. Her koyundan yedişer sekizer akçe alınıp. Anadolu vilâyetlerinde koyun başına yirmişer otuzar akçe alır oldular. Bu zulme reâyâ nasıl dayansın? Bütün millet bu haksızlığı nice geçirsin? Pâdişah haslarınnı hâli perişan olmuştur. 484 yük akçe yazısı olan Gürcistan, Gence, Revan ve Bağdad memleketlerinde olan pâdişâh Hass'ı olan köyler elden çıkıp, düşman eline geçti. Bir kısmı da şerîate aykırı olarak mülk edinildi, vakıf ve paşmaklık oldu. Bir kısmı harab olmaya yüz tuttu. Bir kısmı vezirlerin hası hâline geldi. Hâlâ mevcut olan pâdişâh Hass'ı köylerden yüz yük akçe ancak hazineye girip, geride kalandan nam ve nişan kalmadı. Velhâsıl şimdiki halde reâyâ fukârasına olan zulüm hiç bir târihte hiç bir iklimde hiç bir pâdişah memleketinde olmamıştır. İslâm ülkelerinde bir memlekette zerre kadar bir kimseye zulüm olsa cezâ gününde[27] pâdişâhlardan sorulur. Vezirlerden sorulmaz. (Ben onlara sipariş ettim) demek cenâb-ı Hakk'ın huzurunda cevap olmaz. Zulüm görenin âhı hânümanlar harab eder. Zavallıların gözyaşları dünyaı fenalığa boğar.

"Küfür ile dünya durur, zulüm ile durmaz"

Adâlet, ömrün uzunluğuna sebeptir. Fukarâ ahvâlinin düzeni pâdisahların cennetlik olmasına sebep olur. Bu dediklerim sözler, benim sözlerim değildir. Bilginler ve şeyhler sözüdür. İnanılmazsa onlardan sorula.

Bâkî emr ü ferman, saâdetlû sultânım hazretlerinindir.

---

[27] Kıyâmet gününde.

## İSLÂM ÜLKELERİNDE ÇIKAN FİTNE VE FESADIN SEBEBİNİN NE OLDUĞU, BU YÜZDEN NE KADAR MEMLEKETLERİN ELDEN GİTTİĞİ BEYAN OLUNUR.

Saâdetlû ve azametlû, ülkeler zapteden pâdişah hazretlerinin ışık ve nur saçan kalplerine gizli olmaya ki:

Osmanoğulları devleti - Allah hilâfetlerini kıyâmete kadar devam ettirsin - bir büyük devlettir ki etrafta olan din ve devlet düşmanları hep birlik olup, her taraftan hücum etseler, Allah'ın emriyle hepsine karşı koymak kolay idi. Şimdi islâm memleketlerinde bunca vilâyetler elden gidip, bunca zararlar olmuştur. Din düşmanları üzerine bu kadar seferler olup, hesapsız para ve hazineler telef olmuşdur. Buna rağmen yine din ve devlete faydalı bir hizmetin görülmemesine sebep budur ki, 990 târihinden beri yüksek memuriyetler rüşvet ile ehliyetsizlere verilir oldu. Harp meydanında çarpışanların hakkı olan zeâmet ve tımar, sepetlere girip, asıl sâhipleri ayaklar altına alındı. Evvelâ yukarıda anlatıldığı üzere, Rumeli beylerbeyisi, yalnız eyâleti askeriyle Nemce kralı gibi bir büyük düşmana cevap verip, birçok defa bozmuşken ve yüz aklığı etmişken, bin târihinden beri onbeş sene durmadan Nemçe kralı üzerine serdâr-ı âzam bunca

gösteri ve ululukla sefer eyledi. Ancak iki kale ve dört palanga alındı. Yaptıkları kötü olan kral ise, islâm memleketleri sınırından otuz kadar kale ve palaga aldı. Hâlâ ellerindedir.

Evvelce Anadolu vilâyetlerinde celâli eşkiyâsı 1004 (M. 1595) târihinde meydana çıkıp, Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş, Haleb, Şam, Urfa, Diyarbekir, Erzurum, Van ve Musul eyâletlerinde olan köy ve kasabaları yağma edip, nice memleketler harab ve yebab oldu. Hattâ eski hükümet merkezi olan Bursa dahi yağmalanıp, nice mahalleleri ateşe yakıldı. Arablar ve Türkmen tâifesi dahi itâatten çıkıb, reâyâ fukârasına zulüm ve eziyet hadden aşırı olduğundan, o yüzden dahi nice köyler harab oldu. Karadeniz tarafından dahi başı sert kazak görünüp, her sene deniz kenarında olan köy ve kasabaları yağma ve halkını esir edip, karşı koyan kimse olmamakla Rumeli hisarına yakın yere gelib, yeni köyü ve birçok bahçeleri yakarak müslüman mallarını yağma edip, zarar verdi. Fenalık ve gürültüleri defetmek için boğazda kaleler yapılıb, İstanbul'un etrafını muhafaza etmek lâzım geldi. Acem şâhı dahi evvelce birçok eyâletler aldığından başka, Bağdad gibi sağlam bir kaleyi elimizden alıp, imamımız ve dinimizin öncüsü hazreti İmâm-ı âzam Ebû Hanife'nin nurlu mezarını zaptedip, nice ihânetler eyledi. Bunca zamandır üzerine sefer olur, hesapsız devlet hazinesi telef olur. Kat'iyyen fayda olmayıp, elinden iki evli bir köy alınmadı. Bu asrın askeriyle alınmak ihtimâli de yoktur. Meğer pâdişah kendi gide... Ve lûtfa uğraya...

Yemen memleketi dahi elden çıkıb, İmam dedikleri kimsenin eline geçti. Maanoğlu dahi itâat eder görünen bir âsi olup, memleketten bir beylerbeyilik yeri zorbalıkla zaptetti. Basra ve lâhsa vâlisi dahi derebeyilik şekline girip, 1005 târihindenberi topyekûn islâm memleketlerinden ondokuz eyâlet yer elden gitti. Geride kalan memleketleri de kendi zâlimlerimiz yakıp, reâyâ ve berâyâ perişan oldu. Bu musibet ne musibettir?

Velhâsıl Osmanlı saltanatının şevket ve kudreti asker ile, askerin ayakta durması hazine iledir. Hazinenin geliri reâyâ iledir. Reâyânın ayakta durması adâlet iledir. Şimdi âlem harab, reâyâ perişan, hazine noksan üzere... Kılıç erbâbı bu halde... Bir taraftan islâm memleketleri elden gitmekte, yine tedbiri görülmez, ilâcı sorulmaz. Çeşitli sefâhat eksilmez. Bu gaflet ne gaflettir? Allah'a hamdolsun saâdetlû pâdişahımız hazretleri, yeryüzü hükümdarlarının en üstünü ola... Mekke ve Medine pâdişâhı ola... Din ve devlet düşmanlarının bunca memleketler alması ve reâyâ fukarâsının zulüm ve sitem ile ayaklar altında kalması asla lâyık değildir. Bunun tedbiri ve ilâcı görülmek pâdişah hazretlerine farz-ı aynı ve aynı farz olmuştur.

Bâkî emr ü ferman, saâdetlû, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerinindir.

## ASKER TÂİFESİ VE BÂZI MEMLEKETE ÂİT AHVAL BEYANINDADIR

Saâdetlû ve şevketlû yeryüzü pâdişahı hazretlerinin temkinli kalplerine gizli olmaya ki, eğer âlemin düzeltilmesi hususunda bir tedârik görülmezse ve bu nazlı memlekete bir düzen verilmezse ümmet-i muhammed (nefsi, nefsi) deyüp, reâyâ ve berâyâ tamamen berbad olur. Çünkü asker tâifesi itâatten çıktı. Zâbitlerde inzibat kalmadı. Nasihat ile asker zaptolunmaz. İltifat ile düzeltilmesi mümkün olmaz. Bu asrın askeri öyle bir askerdir ki aydan aya bütün maaşları peşin verilse, her birinin bütün levâzım ve mühimmâtı devlet tarafından görülse, her biri çeşitli lûtuflara gark edilse, bütün bilginler ve şeyhler bir yere gelip, nasihat eylese, ve her biri bir nasihat ile itâat yoluna yöneltilseler ve "İslâm pâdişahının emrine aykırı hareket etmek, din ve nikâha zarardır" deseler, birinin de kulağına girmez ve zerre kadar faydası olmaz.

Velhâsıl insanoğlu, kahr ile zaptolunur. Yumuşaklıkla olmaz. Geçmişteki büyük pâdişahlar, altıbölük halkını, yeniçeri ocağı ile, yeniçeri tâifesini, altı - bölük halkı ile, ve bu iki tâifeyi zeâmet ve tımar askeri ile zaptederlerdi. Şimdi tımar erbabı tamamen yok oldu. Askerlik yeniçeri ve sipâhilere kalıp, her biri birer dev oldu. Eğer pâdişah hazretleri alâka

gösterirlerse iş kolay olur. Zeâmet ve tımar evvelce olduğu gibi tamamlansa, ulûfeli asker de mümkün olduğu kadar azaltılsa, Allahın izniyle âlem düzene girip, Saltanat-ı âliyye eskiden olduğu gibi parlar. Ve islâmın kılıcı üstün gelir. Din düşmanları kahra uğrar. Asker çokluğu fayda vermez. Az ve öz, itâatli gerek.

Büyük ataları, Osman gazı hazretleri, saltanatın ilk meydana çıktığı zaman, bir ikibin asker emrine itaat etmiş olmakla, bunca memleketler fethedip, âlem baştanbaşa düşman iken kimse karşı koyamadı. Ve islâmın kılıcı üstün gelip, dört tarafa velvele saldı. Sonra ulu evlâtları — Allah onları nurlandırsın — Anadolu taraından bir miktar gaazilerle Allah uğrunda Gelibolu'ya geçip, Rumeli baştanbaşa küfür ve sapıklık ile dolu iken, kelime-i şahâdet getiren kimse yok iken Allah'ın yardımı kendileriyle beraber olup, zamanlarında nice bin kilise; mescid, câmi ve zaviye olup, zikr ve tevhid sesi göğe ulaştı. Ve bunca kaleler ve memleketler ele geçti. Sonra günden güne islâmın ululuğu artıp, Arab ve Acem, Kâbe ve Yemen ele geçip, Osmanlı devleti bir ulu devlet olmuş idi ki, böylesine meğer iskender mâlik olmuş ola...

Böyle bir nâzik devletin rüşvet ile harab olması lâyık değildir. Zâlimlerin ve fesad ehlinin haklarından gelinmek gerek. Bu hususta ihmâli cenab-ı hak — şânı yüce olsun — ve Muhammed Mustafa — salât ve selâm üzerine olsun — ve bütün müslümanlar lâyık ve revâ görmez. Allah'a hamdolsun saâdetlû pâdişâhımız deniz ve kara sultânı, ve Osmanlı hânedânının her zaman üstün gelen bir kahramandır ki, her ne tarafa yönelse engel yoktur. Askerin düzeltil-

mesi arzu buyurulursa hepsinden mühim olan zeâmet ve tımar ele alınmalıdır. Köyler ve tarlalar kılıç sâhiplerine verilmelidir. Zeâmet ve tımarın hak sâhiplerine dağıtılmasına engel olup, vilâyetlerin harab olmasına sebep olanlar, şimdi sayılsa ancak otuz-kırk kişi olur. Fazla değildir. Öyle olunca, otuz-kırk adamın hatırını hoş etmek için böyle bir devletin bozulup, karışmasına hâşâ ki saâdetlû pâdişâhımız hazretleri câiz göre...

Velhâsıl bütün aklı başında kimselerin ve kalb gözü ile görenlerin birlik oldukları nokta budur ki, mâdemki zeâmet ve tımar, erbâbına verilmez, ve sefer-i humâyunda her biri bayrağı altında bulunmaz... Böyle olunca düşmandan intikam alınmaz. Ve eşkiya inzibat altına girmez. Reâyâ ve berâyâ zâlimlerin elinden kurtulmaz.

İşin doğrusu böyledir. Bâkî ferman, saâdetlû dinin dayanağı pâdişah hazretlerinindir.

## SEPETLERDE OLAN ZEÂMET VE TIMAR, NE YOL İLE BULUNUR? ONUN DÜZELTİLMESİ BEYANINDADIR.

Saâdetlû ve şevketlû, cem mertebeli pâdişâh hazretlerinin feyzli mübârek hatırlarına gizli olmaya ki:

Lâyık olmayanın elinde ve büyüklerin sepetinde olan zeâmet ve tımarın, hakkı olanlara dağıtılmasını pâdişahımız arzu buyurursa Allah'ın lûtfu ile beylerbeyilerin dağıtması ile mümkün olur. İstanbul'dan karışılırsa hak sâhibi ile lâyık olmayan ayırd edilmez. Ve büyüklerin ve âyânın karışmasından korunulmaz. Hattâ 1011 (M. 1625) târihinde Yemişçi-Hasan Paşa, vezîr-i âzam ve Macaristan seferinde serdar, ve Mehmed Paşa İstanbul'da sadrazam kaymakamı iken, sonra 1022 (1613) târihinde Nasuh Paşa vezîr-i âzam iken zeâmet ve tımarın sepetlerden çıkarılarak hak sâhiplerine dağıtılması hakkında hatt-ı humâyun çıkınca vezîr-i âzam seferde, kaymakam Mehmed Paşa İstanbul'da dağıtmakla, istenilen düzeltme yapılamadı. Nasuh Paşa da Rumeli'de olan tımar ve zeâmet sâhiplerini Edirne'ye getirip, yoklama yerinde ekâbir ve âyân hizmetkârlarına, kullarına ve sipâhilere elbiseler giydirip, beratları ile gönderip, hepsi mevcut görünmekle boş bir tımar meydana çıkmadı.

Bu defa da İstanbul'da yoklanırsa yine öyle olur. Zeâmet ve tımar yine evvelce olduğu gibi sepette ka-

lır.Bu şekilde meydana çıkarılması mümkün olmaz. Ama Allah'ın yardımı ile düzeltimesi ve meydana çıkarılması şu şekilde kolay olur ki:

Her vilâyetin beylerbeyisine, yerine varıp, binden yüzbine varıncaya kadar hakkı olmayanın elinde olan zeâmet ve tımarı, lâyık olana dağıtalar diye pâdişah fermanı çıka... Çünkü her vilâyette ve her sancakda, her nâhiyede eskiden kalma ocak erleri, sipâhi ve sipâhi çocukları bilinir ve bellidir. İl isımleri ile olan yabancı, hizmetkâr ve köleler üzerinde olup, ağalarının zapteylediği zeâmet ve tımarlar dahi hepsi malûm ve meydandadır. O çeşit hakkı olmayanların elinde olan zeâmet ve tımarların, hakkı olanlara verilip, dağıtılmak üzere pâdişah fermanı çıkarsa. Baba oğulu, oğul babayı ve kardeş kardeşi katlanmayıp,

Mısra'

Yol bilen kervana katılmaz.

Anlamı ile taraf dökülüp gelir. Ve (Falanda olan tımar, gulâm ve hizmetkâr üzerindedir. Falan zeâmet sepette, falan da cücelerde ve dilsizlerdedir) diye bir tımara on adam sâhip çıkıp, hak sâhibine düşman olup, herkesin ipliği pazara çıkar. Ve inşallahutaâlâ, pâdişâhın ulu devletinde bir tımar dahi saklanmayıp, hepsi meydana çıkar.

Fakat tımar erbâbı eski derecesini bulamaz. Çünkü Defter-i hâkanide isimleri yazılı olan reâyâ ve berâyâ evlâtları kimi ulûfeli asker ve kimi asker gibi görünüp, ve nice köyler zâlimlerin zulmünden harab ve ahalisi perişan ve kaçmış olup, nam ve nişanları kalmamıştır. Bu yüzden her ne kadar dikkat olunsa

da eski derecesini bulmaz. Amma Allah'ın lûtfu ile buna da bir çare bulunur. Eğer pâdişah hazretlerince makbul olursa Eskisi kadar değil, fakat Allah'ın lûtfu ile kırk ellibin ve daha ziyâde olmak mümkündür. Nereden meydana geleceği, bundan sonra anlatılan meselelerde beyan olunur.

Bâki ferman, saâdetlû âlemin sığınağı pâdişah hazretlerinindir.

## TIMAR VE ZEÂMET ERBANININ GEREKTİĞİ ŞEKİLDE DÜZELTİLİP TAMAMLANMASI İÇİN DÜŞÜNÜLEN YOLDUR Kİ BEYAN OLUNUR.

Saâdetlû ve şevketlû dinin dayanağı pâdişah hazretlerinin parlak bir ayna gibi olan tab-ı humâyunlarına gizli olmaya ki:

Zeâmet ve tımarı gerektiği şekilde ve eskiden olunduğundan fazla yapmağa padişah hazretleri çalışıp, azm buyururlarsa, Allah'ın yardımıyle şu şekelde mümkün olur ki, şimdi pâdişâh Hass'ı olan köyler her sene bölük halkına hizmet olarak verilmektedir. Aralarında açık artırma ile pulluk pulluk satılmaktadır. Topyekün pâdişah parası adı ile ancak yüz yük akçe hazineye girmektedir. O da askerin aylığına sarfolunur. O tâifeye, nakid akçe verilmekten ise pâdişâh Hass'ları olan köylerini, ağır ulûfeliye, ulûfesine karşılık zeâmet ve tımar olarak verilip, ulûfeleri hazineye kalsa, hem bunca kılıç meydana gelmiş olur, hem o tâife hafifletilmiş olurdu. Devlet hazinesine de büyük fayda hâsıl olurdu. Bu dahi pâdişâhımıza mâlûm ola ki, mübârek şeriate aykırı bâzı temlikler ve vakıflar vardır. Vâkıa görünüşte hayır gibi görünür amma, araştırılırsa hazineyi zarara uğratmaktadır. Çünkü islâm memleketlerinde olan köy ve tarlalar, hazineye sarfolunan ürünler, gazilerin ve düşmanla döğüşenlerin hakkıdır. Şer'an belirli yeri vardır. O şekildekilerin vakıf yapılması nasıl sahih olur?

Şeriat mucibince câiz olan vakıflar, geçmişteki pâdişâhların — ki Allah onları ulu cennette barındırsın — fethettikleri memleketlerden bütün müslümanlar için yaptıkları güzel vakıflar ve hayırlı işlerdir. Geçmiş zamanda gazi beyler ve beylerbeyiler, Allah rızası için gazâlar edip, Osmanlı devletinin uğuru ile nice memleketler fethedip, din ve devlete lâyık nice hizmetlerde bulunmakla, ulu hakanlar dahi hizmetleri karşılığında fethettikleri memleketlerden kendilerine bâzı köy ve tarlaları verirlerdi. Onlar da pâdişahların izniyle bütün müslümanlara faydalı hayırlar ve güzel işler yapıp, câmiler ve imâretler, tekkeler yaparak bu gibi işlere vakfederlerdi.

Gaazi Evrenos Bey, Turhan Bey, Mihaloğlu, ve diğer Allah yolunda gazâ eden beyler ve gaziler gibi... Bu çeşit vakıfları din imamları câiz görmüşlerdir. Bunlardan başkası meşru değildir.

Bir adam ki din ve devlete lâyık hizmet görmeye... Memleket değil hattâ bir köy dahi fethetmeye... Yalnız pâdişah yakını olmakla nice yüz yıl o fetholunmuş memleketten devlet hazinesine âit birçok köy ve tarlaları birer yolunu bulup, kendine ve evlâtlarına mülk ettirse, sonra diledikleri yeri vakfedip, bâzılarını dahi vakıf adiyle evlâtlarına gelir sağlayan mal ve yapı yaparsa, o çeşit vakıf nasıl sahih olur? Ve onu bismillâh diye yemek nasıl câiz olur?

Evvelâ o çeşit kimselere hazine hakkını temlik, şer'an câiz olmak gerektir ki, vakıf olanması sahih ola... Bir işin aslı bâtıl olursa, fer'i nasıl sahih olur? Bu çeşit temlikler hazine hakkıdır. Gaazilerin ve döğüşenlerin hakkıdır. Din ve devlete lâyık olan budur ki, ikiyüz yıldan beri temlik ve vakıf olan köyler,

hak ve adâlet üzere yoklanıp, meşru olan temlik ve vakıf köyleri olduğu gibi bırakılırsa meşru olmayıp, hazie hakkı olanlar, ulûfeli asker tâifesine dağıtılarak, nice bin kılıç meydana gelmesine sebep olur... Böyle olunca kılıç çokluğuna ve hazinenin bolluğuna ve fazlalşmasına sebep olup, pek çok menfaatler görünür. Amma şöyle ki, o çeşit vakıflar da câmiler, mescitler ve tekkeler ola... Onların dahi boş bırakılması doğru olmaz. Nihâyet devlet tarafından vazifeliler tâyin olunup, o hayır ve güzel iş dahi saâdetlû pâdişâhın ola... Ve tarlalar ve köyler dahi sâhiplerini bula...

Halbuki pâdişâh Hass'ları köyleri ve şer'iate aykırı temliklerin ve vakıfların mahsulâtı lüzumsuz yerlere sarfolunmakdan ise, yolu ile gelmiş ulûfeli asker tâifesine dağıtılıp, taksim olunsa kırk-ellibin nefer, ulûfelerini hazineye koyup, tımara çıkarlardı. Kırkbin neferin gündeliği birbiri üzerine yirmişer akçeden senede ikibin yük akçeden fazla hazineye gelir olup, gelir, gidere üstün olur. Bir köy iki adama, iki köy bir adama mümkün oldukça verilmeye... Ulûfelinin dahi seçme kahraman ve yiğitlerine rica ile isteyip, bin canla istekli olanlara verile.

İnşallah ekiden olan kılıçlarla toplam olarak yüzbinden fazla zeâmet ve tımar erbâbı meydana gelir. Sefer-i humâyun olunca mîriden para, zahire ve deve istemezler. Allah'ın yardımı ile olan seferler her surette kolay olup, din düşmanından istenildiği gibi intikam alınır.

Bâki ferman, saâdetlû ve şevkelû, şânı ulu pâd şâh hazretlerinindir.

## ŞAH ABBAS'DAN, MEMLEKET DÜZELTMESİNE AİT NAKLOLUNAN HİKAYEDİR Kİ ANLATILIR

Saadetlû ve şevketlû, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerine gizli olmaya ki, evvelce Acem şâhı olan Şah Abbas, hükümdarlığının başlangıcında vezirlerini, vükelâsını, bilginlerini ve akıllılarını toplayıp: "Osmanlıların yüce sultanları, bu derece kuvvet, kudret, şevket ve ululuk bulup, hadsiz ve hesapsız memleketlere mâlik olup, bizim zaif ve iktidarsız olmamızın sır ve hikmeti nedir? Bana acele açıklayıp bildirin".

dedi. Onlar da birkaç gün mühlet isteyip, tenhâlarda toplanıp, konuştular. Hepsinin kanâati ve düşüncesi şu hususta birleşti:

"Osmanoğulları pâdişahlarının bu kadar memleketler zaptetmelerinin hikmeti budur ki vezirlerinden birisi vezir-i âzamlık ve ulu vekâlet makâmına oturunca, istiklâl yuları eline verilip, saltanat işlerine ondan başka hiç kimse karışmaz. Memuriyet ve makam sâhipleri güanhsız yere azlolunmaz. Kılıç ve savaş erbâbı, temiz ve disiplinli, cinsce asil, aralarında yabancı yok... İçlerinde şöhret ve süs, raht ve baht yok... Reâyâ ve berâyâ rahat. Beytülmal parası ile hazineleri dolu... Vakıf ve yetim malı hazinelerine girmez. Halkten zulüm ile bir akçe alınmaz. O bakımdan devletlerinin tâlihi açık, ve istediklerinin

husule gelmesi sebepleri hep hazır... Kılıçları üstün ve himmetleri çekici"

diyerek bunun üzerinde hepsi söz birliği yaptıktan sonra şah huzuruna gelip, düşüncelerini arzedince, sapık şah "Hakikaten sözünüz hak ve doğrudur." diye rey ve fikirlerini beğendi. Derhal üzerinde olan kıymetli elbıseyi ve belinde olan altın kemeri, mücevherli kılıcı çıkarıp, üçyüz akçelik bir kat kapama ve bir siyah kılıç seçti. İslâm pâdişahı ile barış ve iyiliğe istekli olup, kardeşi oğlunu devlet katına gönderdi. Ve senede ikiyüz yük ipek hediye etmeyi taahhüt etti. Özbek hanı ile de barış yapıp, tamamen serbest ve bağlantısız olduktan sonra taraf taraf dellâllar bağırtıp;

"Her kim ki gümüş at takımı ve yüksek kıymetli elbise kullanır, reâyâ ve berâyâya zulüm ederse ciğerini sökerim, evini barkını yıkarım. Ailesini ve çocuklarını kırarım."

diye sıkı tenbihler etti. Sonra Han'ları toplayıp, içlerinden bir akıllı işbiliri, (Hanlar Han'ı) yapıp, tam istiklâl verdi. Bütün Han'ların mansıplarını (ölünceye kadar) kaydı ile verip, kendilerinden sonra evlâdına verdi. Ve sözünde durup, asla merkezinden ayrılmadı. Hattâ Tebriz eyâleti ki, eline geçeli otuz yıl olmuştu, Pir-Budak adlı bir Han'da olup, kat'iyyen azletmedi. Adı geçen Pir Budak'ı, Tekeli-Mehmed Paşa Van beylerbeyisi iken katledince şah, yerini oğluna verdi. Oğlu dahi ölünce, oğlunun oğlu olan dört yaşında bir çocuğa verdi. Şimdi Tebriz eyâleti Pir-Budak'ın oğlunun oğlundadır.

Revan eyâleti de eline geçeli yirmisekiz yıl olmuştur. Evvelâ Emir Gûne adlı bir Han'a vermişti.

Bütün ömrü boyunca azletmeyip, ölünce oğluna verdi. Şimdi Revan eyâleti Emir Gûne'nin oğlu elindedir. Diğer Hanlıkları da bu şekilde becerikli ve namlı kimselere verip, hiç birisini azletmedi. Suçu olanı katletti.

Askerini de arzusuna göre düzeltip, onikibin mükemmel ulûfeli asker yapıp, kırkbin nefer de Hanlarına ve sultanlarına tâyin etti. Bu kadar asker ile Geylân ve Mazenderan memleketlerini zaptedip, Hint ve Özbek diyârında nice vilâyetler aldı. İslâm memleketlerinden de birçok kaleler alıp, üç İslâm pâdişahı arasında ve Gürcistan yakınında hepsine kılıçla cevap verdi.

Sebebi Budur ki, askeri az, öz ve temiz olup, memuriyetleri devamlı olarak verip, Reâyâ ile gayet yakıdan ilgilendi. Şah böyle bir dinsiz, mürüvetsiz kimse iken adâlet ile hareket etmekle böyle devamlı hâle gelince, pâdişahımız ki yeryüzü halifesi, din ve devletin sığınağıdır, hemen âlemi süsleyen mübârek reyleri, adâlet tarafına sarfedilirse, kendisinden yardım dilenilen Allah'ın fazlı ile dünyanın yedi iklimi kılıca boyun eğip, etraftaki memleketler tamamen emin olurdu. Âlemin düzeni, pâdişâhların mübârek kalblerine bağlıdır. Pâdişahlar âlemin kalbidir. Kalb iyi olunca vücut da iyi olur. Hükümlarlar iyiliğe yönelirse âlem baştan başa düzen bulur. Kötülüğe yönelirse hal kederli olup, ağaçlar meyve vermez, ve yerlerde ot bitmez. Pâdişahların vüculu bir büyük tılsımdır. İşin doğrusu budur.

Bâki ferman, âlemi süsleyen pâdişah hazretlerinindir.

## VÜKELANIN VE DİVAN EHLİNİN DÜZELTİLMESİNİN VE RÜŞVETİN KALDIRILMASININ NE YÜZDEN OLACAĞI BEYAN OLUNUR

Saâdetlû ve şevketlû yüce makamlı, pâdişah hazretlerinin nur artıran ve etrafa ışık saçan kalblerine gizli olmaya ki:

Bu kadar karışıklık, fitne ve fesada, reâyânın ve memleketlerin harab olmasına, hazinelerin ve malların azalmasına sebep, rüşvet şeytanı olmuştur. Dünya yüzünden rüşvet lâşesi kaldırılmazsa adâlet mümkün olmaz. Âlemin işlerinin düzeltilmesi nasib olmaz. Rüşvet almanın tamamen kaldırılması pâdişâhımızca arzu edilirse evvelâ başlangıcı budur ki, vezir-i âzam müstakil olmalıdır. Enderun ve birun halkından saltanat işine kimse karışmamalıdır. Vezir-i âzamların hizmetlerinde olan kullarında dirlikli ve defterli kimse olmamalıdır. Osmanlı ülkesinde olan eyâlet ve sancakları, yolları ve erleri ile gelmiş, yarar ve namlı, tedbirli ve vakar sâhibi olan beylerbeyilere ve sancak beylerine ölünceye kadar ihsan oluna... Onların dahi hizmetlerinde olan cebelilerin dirlikli olmayıp, satın alınmış kulları ola... Suç ve günahları tahakkuk etmeyince azil olmaya... Tamamen işin iç yüzüne ulaşıp, zulüm ve fesadları sâbit ve tahakkuk etmiş ola... Azil ile yetinilmeyip, şeriat ve kanun icâbı ne ise ona göre cezâları görüle...

Zeâmet ve tımarı dâima beylerbeyiler verip, İstanbul'dan hiç bir şekilde karışmayalar. İlmiyye mansıbları, bilgili ve fazilet sâhibi olanlara ihsan olunup, müderrislerden hiç bir surette rüşvet alınmaya... Müddetlerinden de bir gün bile alınmamalıdır. Câhil olanlar, ilmiyye tarikinken çıkarılıp, bundan sonra kendisine mansıb verilmemelidir. Paşmaklıklar pâdişah hası köylerden verilip, icmalli zeâmet ve tımarlardan verilmemelidir. Dergâh-ı âli kapıcıbaşılarının özet defterinde arpalıkları belirlidir. Yine o arpalıklar tâyin olunup, zeâmet ve tımardan arpalık adı ile bir şey verilmeye... Her biri, yukarıda yazıldığı gibi sancak ve beylerbeyiliğe lâyık kimseler ola...

Dergâh-ı âli müteferrikaları da yine o hal üzere sancağa lâyık ola. Divân-ı humâyun kâtipleri, mârifet ve olgunluk sâhibi, ve her kalemde mektup yazabilen kimseler ola. Defter-i hâkâni ve mâliye kâtipleri doğru ve dindar olup, her zümreye had ve miktar tâyin olunup, fazla ve noksan kabul etmeye... Tâyin olunan miktardan fazla gelen müteferrika, çavuş ve kâtiplerin müteferrikalıkları ve kâtiplikleri beratlarından kaldırılıp, hepsi zeâmet ve tımar erbâbı olalar. Her birinin eski kânun üzere yarar cebelileri ile eşmek üzere fermân-ı âli çıka... Sefere eşmeyen, kılıca kaadir olmayan cüce ve dilsiz tâifelerine, eski kanuna göre ulûfeler tâyin olunup, bunların elinde olan zeâmet ve tımarlar, lâyık olanlara verile...

Âlemin düzeltilmesi için müteferrika, çavuş, ve kâtip sınıflarına ve diğer zeâmet ve tımar erbâbına yaş ve sene, asıl ve cinsleri ve oturdukları memleketleri, dirlikleri ile şekilleri ve beratları verilip yoklan-

dıkları vakit yine o berat ile yoklanıp, dikkat oluna... Böyle olunca, kimse kimsenin adına dirlik zaptedemez. Hizmetkârlar ve azadsız kullar üzerine kaydedemezler. Herkesin berat ve şekilleri elinde itaknâme gibi olup, yerinde tatbik olunur.

Evvelki asırda halkta emânet ve diyânet olduğundan bu çeşit işlere lüzum olmazdı. Ama şimdi hile, müzevirlık, şeytanlık çok olduğundan böyle dikkatli olmayınca asker düzeltilmez. Ve yabancı karışmasından kurtulunmaz. Eğer, pâdişah mansıpları lâyıkına ihsan olunur. Zeâmet ve tımar da dikkat ve ihtimam üzre bu şekilde zaptolunursa, rüşvet verenler, rüşveti kimlere verirler? Rüşvet alanlar murdar rüşveti kimlerden alabilirler? Bu takdirde Allah'ın inâyetiyle rüşvet âlemden tamamen kalkar. Bilhassa rüşvet hakkında "Rüşvet veren ve alana Allah lânet etsin" Buyurulmuştur. Saâdetlû pâdişâhımız hazretlerinden bütün dünya halkının beklediği budur ki, bu kesin mânâlı delillere göre hareket buyurup, mansıbları ehil olanlara vermeğe ve dünya yüzünden rüşveti kaldırmağa güzelce çalışalar. Feyz ve bereket verici şânı ulu cenâb-ı Hak nasib ve mukadder eylemiş ola...

Bâki ferman, saâdetlû, âlemin sığındığı pâdişah efendimizindir.

/

## ALLAH'IN RAHMETİNE ULAŞMIŞ, SUÇLARI CENÂB-I HAK TARAFINDAN AFFOLUNMUŞ OLAN SULTAN SÜLEYMAN HAN ZAMANININ KEMÂLİ BEYANINDADIR

Devletlû, şevketlû, âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerinin rikâb-ı humâyunlarına kulunun arzuhâlidir:

Pâdişahımızın mâlumu olduğu üzere Osmanoğullarının ulu soyları, — Cenâb-ı Hak mizân gününe [28] kadar devam ettirsin — pâdişahlarından ilk def'a memleket genişliği, hazine çokluğu ve şevket bakımından kemal bulan, Allah'ın rahmetine ulaşmış, suçları cenâb-ı Hak tarafından affolunmuş olan Sultan Süleyman Han idi. Ve yine âlemin bozulmasına sebep olan haller dahi onların zamanında meydana çıkıp, devlet en kudretli zamanında olmakla, belirtileri o zamanda duyulmayıp, birkaç senedenberi görülür oldu. Hazreti Resul (Sallâllahu aleyhi vesellem) ve cihar yar güzin [29] — Allah hepsinden râzı olsun — ve diğer halife ve sultanlar — Allah burhanlarını nurlandırsın — şahsen kendileri divân yapıp, halkın işlerini bizzat görürlerdi. Ve o kadar perde arkasında değillerdi. Ve o yüzden dünya ahvâline gerektiği gibi bilgi hâsıl ederlerdi. Hattâ bu devlet-i Aliyyede dahi öylece olurdu. Kahredici Sultan Selim — Güahları örtüp affedici Allah'ın rahmeti üzerine olsun — divânhânede bizzat divân yapıp, pâdişâh kullarını, kullar pâdişâhını bilirdi. İş görmüş, tecrübeli, gönlü aydın dört veziri vardı. Her

---

[28] Hesapların görüleceği gün, âhiret

[29] Dört Halife

biri nice kerre sancak beyi, beylerbeyi olup, ve başka, din ve devlete lâyık hizmet görecek ve hakkından gelecek şeyleri yapıp, dünya ahvâline gereği gibi vâkıf olduktan sonra Anadolu Beylerbeyisi, sonra Rumeli Beylerbeyisi olurdu. Sonra vezir olup, kubbealtına oturup, her işten haberleri olurdu. Vezîr-i âzam müstakil olup, saltanat işlerine kimse karışmazdı.

Hürmete değer kızlarını soy sop sâhibi, yâhut harem-i humâyunda yetişmiş olanlardan bir kabiliyetli kimseye verip, damat edindikleri vakit pâdişah damadı olan kimse İstanbul'da oturmazdı. Memleket ahvâline ve saltanat işlerine karışmaktan çekinildiği için İstanbul dışında tutulur, ömrü boyunca bir sancak ihsan olunup, gönderilirdi. Kuvvet ve kudret sâhibi olup, vardığı yerleri mâmur edip, Allah'ın yardımına mazhar olan hudut boylarında nice hünerleri görülürdü.

Devlet hazinesinden haslar, mukataalar, din ve ırzı mükemmel adamlara emânet suretiyle verilirdi. Onlar da, hak ve adâlet üzere topladıkları parayı döküm defteri ile gönderirlerdi. Her memleketi, bilgisi ile amel eden, doğru ve dindar müfettişlere verirlerdi. O gibiler asla kadılıklarından azlolunmazlardı. Onlar da hazineyi yetim parasından, zulüm ile toplanan paradan koruyup, ne hazinenin parasını kimseye yedirirler, ne kimsenin parasını haksız yere hazineye sokarlardı. Pâdişahlarda, vükelâda, kılıç ehlinde, süs ve şöhret yoktu. Şer'i Şerif'e uyulur, eski Osmanlı kanunlarına gereği gibi riâyet edilir, bid'atten pek fazla çekinilirdi. İşlerin doğrusu böyledir. Bâki emr ü ferman, saâdetlû, âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerinindir.

## ALLAH'IN RAHMETİNE MAZHAR OLAN SULTAN SÜLEYMAN ZAMANINDAKİ İHTİLALİ BEYAN EDER

Saâdetlû, ve Allah'ın gölgesi pâdişah hazretlerinin nurlu gönülleri ki, ilâhî ilhâmın cihânı seyreden aynasıdır, gizli olmaya ki merhum ve suçları Allah tarafından affolunmuş olan Sultan Süleyman hanım mübârek zamanlarında âlemin ihtilâline sebep olan maddelerin birincisi budur:

Bizzat divanda bulunmayı kaldırdı. Giderek şöyle oldu ki, kılıç erbabı değil, beylerbeyiler bile pâdişah tarafından tanınmaz oldu.

İkinci sebep budur ki:

Has haremleri hademelerinden silâhtarı olan İbrahim paşayı, birdenbire vezir-i âzam yapıp, eski kaideye riâyet etmedi. Zamanla her pâdişah husûsî kullarını ileri çekip, az zamanda vezir-i âzam eder oldu. O çeşit kimseler ise dünya ahvâlini bilmedikleri halde tâzeliğe ve pâdişahın iltifatına mağrur olarak bilgili kimselere sormağa da tenezzül etmediler. Gafletleri son haddinde olmakla âlemin düzeni bozuldu.

Üçüncü sebep budur ki:

Hürmete değer kızları Mihrimah sultanı, Rüstem Paşaya verip, vezir-i âzam yaptı. Fevkalâde gözde olduğundan istediğine müsâade eyleyip, ataları zama-

nında fetholunmuş olan memleketlerden o kadar çok köyleri mülk olarak verdi ki, tavâif-i mülûkten [30] bir pâdişaha hazine olmaya yeterdi. Onlar dahi bâzı hayırlar yapıp, evlâdına vakfeylediler. Hâlâ her sene o vakıflardan yüz yük kadar akçe gelir. O çeşit sultanların vefatında, hasları miriye alınırken sonra gelenler de vakfetmeğe başladılar. Şeriate aykırı olarak, hazineye âit olan bu haslar, kayıp ve telef oldu. Sevap yapalım derken günaha girdiler.

Dördüncü sebep budur ki:

Pâdişah hasları ve mukaataalar ki, — Devlet haiznesidir — vezir-i âzam Rüstem Paşa, çalıştığını göstermek için şeriata aykırı olarak iltizâma verdi. İltizâmı, nâmuslu eminler kabul etmediklerinden, namussuz, fâsik yahudi eminler eline girerek mukataa ve pâdişâh Has'ı olan köylerin mahv ve harab olmasına sebep oldu.

Beşinci sebep budur ki:

Allah'ın rahmetine ulaşmış ve suçları cenâb-ı Hakk'ın affına uğramış olan Sultan Süleyman Han, askerin kuvvetini, hazinenin zenginliğini görüp, süs ve şöhreti artırdı. Vezirler dahi ona uyup, (Halk, hükümdarının dinindedir.) anlamına göre hareket edip, bütün halk süs ve şöhrete düştü. Zamanla o dereceye vardı ki, makam sahibinin geliri, ve asker tâifesinin ücreti, yalnız ekmek akçesine yetişmeyip, mecburen zulüm ve tecâvüze başladılar. Zulüm ve tecâvüz ile âlem harab oldu.

Bu devlet-i âliyyedeki şöhret ve süs gibi zararı bulaşıcı bir bid'at yoktur. Rüstem Paşa dâmadı Ah-

---

[30] Küçük küçük hükümetler ve hükümdarları

med Paşa ki, Sigetvar seferinde dördüncü vezir idi, sonra vezir-i âzam oldu. İlk vezir olduğu vakit ihtişam vasıtası olarak ancak iki kürkü vardı. Birini divân-ı humâyunda, birini de evinde giyerdi. Fakat dört-beşyüz satın alınmış kulu, ona göre cephânesi vardı. Diğer vezırler de böyle idi. Kapıları[31] mükemmel olup, her biri çiftliklerinde yüz kadar katır ve yüz katar deve beslerdi. Bir yere sefer olunsa, ferman gelince bir at ve bir deve satın almayıp, üçüncü gün alelacele memur olduğu yere hareket ederdi. Kapı düzmeğe ihtiyacı olmazdı. Şimdi ise asker tâifesi, yüksek makam sâhipleri ve diğerleri ve başkaları elde ettikleri paraları, evlere, bağlara, köşklere ve samur kürklere ve süse verirler. lâzım gelse, iki hizmetkâr ile sefere çıkamazlar.

Şöhret âfettir demişler, hakîkaten büyük âfettir. İşlerin doğrusu bu şekildedir.

Bâkî emr ü ferman, saâdetlû, pâdişâhımız hazretlerinindir.

---

31 Maiyyeti halkı

## SAADETLÛ MEHÂBETLÛ PADİŞAHIMA LAZIM OLAN AHVAL BEYANINDADIR

Saâdetlû, şevketlû, dinin dayanağı, pâdişâh hazretlerinin şerefli katına bu küstah kulunun arzuhali budur ki, Yüce Allah ve seçilmiş Resulü hakkı için, bu nâciz kulundan küstahça çıkan bunca dedikodu, cihânı gören nurlu kalblerine keder vermesin. Her ne yazdım ise nefsimi muhafaza için veya başkasına zarar için yazmadım. Kısa aklımın eriştiği kadar devlet-i âliyyeye faydalı olanı söylememek elimde değil. Bu hususta Yüce Allah, Muhammed Mustafa'nın temiz ruhu — Allah'ın salâvatı üzerine olsun — ve diğer büyük nebiler ve hürmete lâyık melekler şahittirler. Nasıl söylemeyeyim ki, bunca yıldır seferler olur, nice millet hazinesi ziyana uğrar ve telef olur, Reâyâ ve berâyâ ayaklar altında kalır, İslâm askeri zayıf ve kudretsiz kalıp, yine bir iş görülmez. Ve bir iş tamama ermez. olan gafletleri görüp, ciğerim kan ağlamıştır. Bütün bu zulümler, ceza gününde saâdetlû, pâdişâhımdan sorulur. Halbuki aslında pâdişâhımın haberi yoktur. O halde sorumlu olmak ne revâdır? Ya bunun tedbirini almak lâzım değil midir? Geçen sene oturduğunuz yere yakın bir yere yıldırım düşmesi, Kâbe-i mükerreme duvarının yıkılması, ekmeğiniz ve nimetlerinizle yetişip, uğrunuzda can ve baş oynatagelen kullanınızın kalblerinin şeytanın

hilesi ile şerre dönüp bunca küstahlıklar meydana gelmesi — cenâb-ı Hak bu devlet-i aliyyeyi kıyâmete kadar yaşatıp sonsuz eyleye — Birkaç zamandır saltanat-ı aliyye hânedânının yeni yetişmiş fidanı ve tâze gül dalı olan şehzâdelerin doğmayıp, doğanların da Allahın emriyle yaşamaması, Yüce Allah'ın sevgili kuluna tenbihidir. Herkes Allah'ın tenbihine mazhar olmaz. Ona göre anlayıp, ibret almak lâzımdır.

Velhâsıl, Yüce Tanrı'nın takdiri ile reâyâ ve berâyâ üzerinden zulüm ve sitem def edilir, kaldırılarak, zeâmet ve tımar lâyık olanlara verilirse, vaktiyle kırk dörtbin kılıç vardı, yine denizde ve karada doğuda ve batıda kimse karşı duramazdı. Şimdi meşru olmayan vakıflar ve mülk olarak vermeler ve haslar eğer gereği gibi yapılıp, ve hak sâhibine verilirse, nice katılmalar hâsıl olup, Allah'ın emriyle yüzbin kılıç meydana gelir. Cebelileri ile birlikte, dört-beş kere yüzbin mürettep ve silâhlı asker hâsıl olur. Böyle olunca karşı gelmek kimsenin hatırına gelmez. Etrafta olan din düşmanları dahi mecburen itâat edip, Allah'ın emriyle harac verir hâle gelirler. Çünkü elçileri ve casusları hep buradadır. Nizam ve intizâmı görünce, (Osmanoğulları altmış yıldır gaflet uykusunda imiş... Biz bilmezdik. Şimdi tam mânâsıyle uyanıp, geçmiş günlerin kusurlarını düzeltmeğe başladı) diye her biri korku ve dehşetten dermansız kalırlar. Akıllarını başlarına almağa başlarlar. Bac ve haracı peşin verirler.

Bu devlet öyle bir devlet-i âliyyedir ki, lâzım olduğu şekilde düzen bulunca Allah'ın keremiyle asla bir korku kalmaz. Öyle bir devlettir ki, Allah gös-

termesin, cenklerde, savaş meydanlarında islâm askeri bozulmuş olsa, Allah'ın fazlı ile devlet-i âliyyeye asla kötülük gelmez ve Muhammed dini sarsılmaz. Çünkü birisi gitse, yerine on tânesi gelir. Bu devlet-i âliyyede altın, gümüş, bakır madeni olduğu gibi gûyâ insan mâdeni de vardır. Arnavud diyarında öyle adam vardır ki, onbeş-yirmi kılıca gelir şehbaz ve cesur evlâtları vardır. En kötüsüne pâdişâh iltifat edip dirlik verse, insan yiyen bir arslan olur. Bundan anlaşılır ki, bir dirlik acılsa onbeş-yirmi adam istekli olur. İslâm ülkeleri, Peygamberin mucizeleri ile merdler mâdeni, devlet adamı yetiştiren verimli bir yerdir. Ama diğer devletler böyle değildir. Bir kere bozulurlarsa on yıladek yerine gelmez. Dalı budağı kırılmış ağaca döner. Hemen ki, pâdişah tarafından ehemmiyet verilse bu devlet-i âliyye İskender devletine eşit bir devlet olur. Hattâ 1003 (M. 1594) senesinde olan yanık kalesi kuşatmasında Kırım Hanı olan Gazi-giray Han ki, Cengiz oğulları sülâlesinden akıl ve idrak, bilgi ve irfan ile dünyaca meşhur, târih bilir, iz'an sâhibi, namlı bir Han idi, o târihte şânı yüksek ferman ile sefere gelip, ordûy-i Humâyûna yakın gelince vezîr-i âzam Sinan Paşa bütün beylerbeyilerini askerleriyle birlikte karşı gönderip, asker dahi mükemmel alay ile karşı vardılar. Sahra ve vâdiler, askerle doldu. Adı geçen Gazi-giray Han, askeri kol kol gözden geçirip Rumeli askerini görünce ve bu kadar bin sarıklı, yarma mahmuzlu, tuna geçti kınalı atlı yiğitleri gördüğü vakit hayran kaldı ve nefesi tutulup;

"Osmanoğulları pâdişahları bu çeşit askerle İskender gibi doğu ve batıyı fetheyleyip, Süleymanlık etmeye kaadirdirler. Acabâ İskender ve Dârâ bunun

gibi askere mâlik olmuşlar mıdır? Böyle askere mâlik olan pâdişahın bir alay çıplak tatara ne ihtiyacı vardır?" diye sordu. Hakikatte beylerbeyleri ve sancak beylerinde bozuklu yok iken, tımar ve zeâmet sepete girmezden evvel İslâm askeri mükemmel idi. Herhangi tarafa sefer ferman olunsa memleketler ve kaleler fetholunup, senede iki-üç defa şehir donanması olurdu. Allah'ın hikmeti, bir zamandan beri tımar ve zeâmet sepete girip, İstanbul'da oturup, keyfinde olanlara ihsan olunup, ocak oğullarına ve yarar cesur yiğitlere verilmeyelidenberi ve beylerbeyiler dahi değiştirilip, bozulduğundanberi, o düzen bozulup, din düşmanları devlet-i aliyyenin bozgunluğu arasında bu kadar memleketler almışlardır. Hemen din ve devlete lâyık olan budur ki, yukarıda anlatıldığı gibi her mansıbı ve her dirliği ehillerine ihsan buyuralar. Can ve gönülden pâdişah hizmetlerine bel bağlayan ve hizmeti görülen kulları koruyup, olur olmaz suç için ziyan eylememek gerektir. Çünkü iyi ve tecrübeli, din ve devlet kayırır adam az ele girer. Yaramaz adam pek çoktur. Ve bütün yaramazlar iyilerin düşmanıdır. Öyle olunca, iyi adam kibrit-i ahmer gibidir. Ona göre korumak gerektir.

Her türlü noksandan münezzeh olan Cenâb-ı Hak, saâdetlû pâdişahımın mübârek kalblerine âlemin düzeltilmesini telkin eyleye... Ve inciler saçılan sözlerinde durdurup, bundan sonra gelecek pâdişâhlara ve vezirlere de iyi işler nasib eyleye... Âmin, yâ âlemlerin Rabb'ı...

## ZEÂMET VE TIMAR ERBÂBINA DAĞITILMASI — ZEÂMET VE TIMAR ERBÂBININ ÇIKIŞI VE DÜZELTİLMESİ BURADA AÇIKÇA BİLDİRİLİR. YARABBİ, KOLAY EYLE VE GÜÇLÜK VERME. ÂMİN, YÂ MUİN.

Saâdetlû, azametlû, şevketlû, Allah'ın gölgesi Hakan hazretlerinin rikâb-ı Humâyunlarına arzolunur ki:

Zeâmet ve tımarın gerektiği gibi düzeltilmesi ve arzuya göre tamamlanması Allah'ın inâyetiyle o şekilde nasib olur ki, defter-i hâkaniden özet suretleri, tamamen çıkarılıp, her eyâletin beylerbeyisine gönderile... Ve saâdetlû hatt-ı humâyun ile her eyâlette sağlam yoklama ferman oluna... Tenbih üstüne tenbih oluna... Üç ayadek müteferrika, çavuş, kâtipler zümresi, zeâmet ve tımar erbâbı, hepsi beylerbeyiler yanında hazır ola. İhmal edip, hazır olmayan her kim olursa olsun, dirlikten mahrum ola. Sonra eyâletlerinde olan zeâmet ve tımar, kimlerin üzerinde ise görüle. Dikkat ve ehemmiyetle denetleyeler. Hak sâhibi olanlardan yolu ile gelmiş, yâhut ocak oğlu ocak olanların dirlikleri kendilerinde eski karar gereğince bırakıla... Ve ellerine tevcih tezkereleri vereler. İcmallerde kılıç kaydolunan zeâmet ve tımarlar ki — seferde dövüşenlerin hakkıdır — Hâlâ paşmaklık

ve arpalık yoliyle alınmıştır, cücelerin, dilsizlerin, büyüklerin kulları elinde olan, hizmetkâr ve köleleri üzerinde olup, yine ağalarının zaptettiği zeâmet ve tımarlar tamamen hak sâhiplerine dağıtılıp, verile... Fakat dağıtma sırasında, bir sancağın alaybeyisi, ve bütün zeâmet ve tımar erbâbı, çeribaşıları ile, diğer hak sâhiplerinden birisi bile mevcut değilse tevcih etmeyeler. İhtimal ki o adamdan da müstahak adam çıkar. Hepsi hazır olup, ondan sonra dağıtalar deyu ferman buyurula. Dergâh-ı âli müteferrikalarına, çavuşlara, divân-ı humâyun, defterhâne, ve Maliye kâtiplerine, eski kanunda ne kadar zeâmet ve tımar verilegeldiyse yine o kadar verile.

Yukarıda anlatıldığı üzere adı geçen kimseler, belirli sayı ve sınır tâyin olunup, fazla ve noksan olmaya... Hadden fazla olanların müteferrikalığı, çavuşluğu, kâtipliği beratlarından çıkarılıp kaldırıla ve zeâmeti ve tımarı ile kalıp, eski kanun üzere sancağında oturup, bayrakları altında buluna... İki sancakta zeâmeti ve tımarı olanın birisi kendinde bırakılıp, geride kalanı eğer ocakoğlu ocak ise ve evlâdından ve akrabasından dirliğe lâyık ve müstehak kimse varsa yerinde oturmak şartı ile onlara verile... Kimsesi yoksa başkasına verile... Vücudu sıhhatte olup, emekli olanların dahi emeklilikleri kaldırıla. Fakat kendileri müstehak ise emekli yolu ile sâhip oldukları tımar ve zeâmetler, sefere gitmek üzere kendilerinde bırakıla... Eğer değil ise müstehak olana verile... Pâdişah hası olan köyler, ve şeriâte aykırı olarak temlik edilen köyler, ağır ulûfeli kul tâifesine ulûfelerine karşılık verilüp, ulûfeleri hazineye kala... Şeriâte uygun olarak temlik

edilmiş olan köyler ki yukarıda yazılmıştır, en iyi soylu evlâda, yarar cebecileri ile sefere gitmek şartı ile ona bırakıla... Her eyâlette ne kadar zeâmet ve tımar varsa, bunları beylerbeyileri tevcih edip, tezkereleri gereğince genel olarak beratlarının yenilenmesine fermân-ı Humâyun çıka ve her birinin berâtında tımar ve zeâmetleri olan sancakta oturmak ve yarar cebecileri ile bayrakları altında sefere eşmek üzere açıkca belirtilip, bundan sonra başka yerde oturanlara ve kanundan eksik cebeli ile sefer-i Humâyunlara varanların dirlikleri başkasına verile... Her birinin aslı, cinsi, oturduğu kasaba ve köyün adı, yaşı başı, dirliği ne ise mufassal şekilleri ile berâtı verile... Bu şekilde zaptolunmağa dikkat oluna...

Düzeltmeden sonra vukua gelecek boşalmaları da yine ocak erleri bozulmamak için ölenin ne türlü zeâmet ve tımarı var ise oğluna ihsan oluna... Eğer oğlu küçük ise kılıç kullanıncaya kadar yarar cebelileri sefere gide... Ölenin evlâdı yok ise kardeşlerine ve onun evlâtlarına verile... Eğer bunlar da yoksa amca ve amca - zâdelerine verile. Eğer şu izâh edilen şekilde zeâmet ve tımar, ocak erlerine ve ocak - zâdelere, akraba ve yakınlarına verilip, bu şekilde yeniden kanun buyurulursa, bunca zeâmet ve tımar, tertemiz zaptolunup aralarına reâyâ ve berâyâ, ecnebi, ne idüğü belirsiz kimse giremez olur İslâm ülkelerinde zeâmet ve tımar kavgaları ortadan kalkar. Böylece yüzbinden fazla secme zeâmet ve tımar erbâbı meydana gelip, kanun üzere cebelileri ile ve Allah'ın fazlı ile dört - beş kere yüz bin islâm askeri elde edilmiş olur. Her ne tarafa yönelip gidilirse Allah'ın emri ile İskender gibi islâmın kılıcı

Kaf'tan kafa ulaşır. Kul tâifesinin de Allah'ın yardımı ile zaptedilmesi kolay olur. Bu suretle islâm ülkeleri, fevkalâde mâmur olup, reâyâ ve berâyâ rahat eder. Çünkü zeâmet ve tımar sâhipleri kullarınız, kendi reâyâlarını, evlâdı gibi muhafaza edip, zerre kadar kimseye tecavüz ettirmez, cizyedarlar zulüm edemez. Kapıkulu da eziyet edemez. Âlem tâze hayat bulup, islâmın şevketi artar.

Bütün noksanlardan beri olan cenâb-ı Hak, zeâmet ve tımarın düzeltilmesini mübârek kalbinize ilham eyleye... Peygamberlerin Seyyidi hürmetine âmin.

## ULÛFELİ KUL TÂİFESİNİN ÖZET OLARAK DÜZELTİLMESİ BEYANINDADIR.

Saâdetlû, şevketlû felek vakarlı, pâdişah hazretlerinin nükteli tab-ı humâyunlarına gizli olmaya ki ulûfeli kul tâifesini düzeltmek arzu buyurulursa, özet olarak yolu budur ki, evvelâ altı-bölük halkında yeniden çıkarılan bid'atler kaldırılıp, eski kanundan yüz çevirilmeye... Bilhassa evvelden olsun, veledeş adı ile olsun asla bölük verilmeye. Yedi yılda bir harem-i humâyun veyahut yeniçeri ocağından ve diğer ocaklardan kanun üzere bölüğe çıkmak gereğince ölenler kadar çıkarılıp, fazla olmaya. Ne kadar nefer çıkarsa, ağalarından o kadar ölü istenile... Ulûfesi kesilenler tekrar düzeltilmeye, Zâbitler sebepsiz azlolunmaya. Yukarıda anlatılan bid'atler aralarından kaldırılıp, mülâzımların ücretleri dahi eski kanundan fazla olmaya.

Yeniçeri ocağının dahi düzeltilmesi, Allah'ın inâyetiyle şu şekilde mümkün olur ki:

Devsirme oğlanlar veya kul oğulları bedergâh olalar[32]. Onbeş-yirmi çukalı olmayınca kapıya çıkıp, yeniçeri olmayalar. Yedi yılda bir kapı olup, ölmüş

---

[32] Acemi ocağında ve ocak dışındaki çeşitli hizmetlere verilmiş olan acemilerin, yeniçeri ocağına kayıt ve kabulleri... Bu mânada, (çıkma), (Kapıya çıkma) da denirdi.

olanlardan fazla kapıya çıkmayalar. Ağa çırağı, sipâhi oğlu ve becâyiş adı tamamen kaldırılıp, o yoldan hiç kimse yeniçeri olmaya. Yenişeri kethüdâsı ve çavuşları, yedi sekiz yıl yerlerinde kalıp, sebepsiz azlolunmayalar. Bunun dahi zâbitlerine sıkı tenbihler ola... Yukarıda bildirilen bid'atler ile kimseyi yeniçeri etmeyeler. Ve eski kanundan yüz çevirmeyeler. İnşaallah bu şekilde zaptolunup, eski kanuna aykırı hiç kimse yeniçeri ve sipâhi olmayınca ve ardı dahi işlemeyince, az zamanda sayısı azalıp, Allah'ın emriyle ilk zamandaki miktarını bulur. Kusurdan münezzeh olan cenâb-ı Hak, bunların düzeltilmesini müvesser ve mukadder etmiş ola. Amin, peygamberlerin seyyidi hürmetine.

YUKARIDA BİLDİRİLEN MESELELERİN BEYANINDADIR. PEK FAZLA GAYRET-İ HUMÂYUNLARI NİYAZ OLUNUR.

Saâdetlû, şevketlû herkesin hakkını hak eden, kullarını nimetlendiren pâdişah hazretlerinin cihânın aynası olan nurlu kalblerine gizli olmaya ki, dünyânın insan yaşayan memleketlerinde olan islâm hükümdarları veya çeşitli milletler pâdişahlarının kanunlarında, memuriyetlerde azil ve tâyin ve değişiklik yoktur. Bir çoklarında mülk ve akar gibi memuriyetler, ister küçük, ister büyük olsun evlâda, torunlarına verilmekle memleketleri mâmur ve halkı rahat, hakları tam, askerleri kavi, serhadleri muhâfazada ve emindir.

Amma Osmanoğullarının devlet-i âliyyesi - hilâfetlerini Allah âhirete kadar devam ettirsin - bir hudutsuz büyük devlet olup, memleketleri geniş, kulları sayısız olup, her birine hüner ve istidatlarına göre iltifatlar, okşamalar, in'am ve ihsanlar olunmak icab etmekle, zamanı gelince değiştirilmesi osmanoğulları pâdişahlarınca kanun olmuştur. Sebepsiz azil ve tâyine ve ham tama' sebebi ile bir mansıbın kâh Ali'ye Kâh Veli'ye verilmesine osmanoğulları sultanları hazretlerinden - Cenâb-ı hak, dünya durdukça Bâki eylesin - hiç birisinin râzı olmayacakları âşikârdır. Bu şekilde değiştirmek,

ne şeriate sığar, ne ulu kanuna uyar. Şeriatçe ve akılca çirkin olan bu çeşit yakışıksız hâli, adâletli insanların makbul ve güzel görmelerine imkân yoktur. Çünkü her mansıb ve her dirlik, ona sahip olanların geçim vasıtası olup, çoluk ve çocuk ve hizmetçileri ile pâdişâhın devlet-i âliyyesinde başka geçim vasıtaları yoktur. Suçu ve günahı olmadan mansıbı elinden alınıp, başkasına verilince o zavallının da başka san'at elinden gelmediğine göre fakir, hor ve zelil olur. Dermandan kesilip, hesapsız borca batar. Elinden bir san'at gelse dahi pâdişah kullarının reâyâ san'atına karışması uygun değildir Geçim vasıtası kesilince hâli acıklı olur. Bir alay hakkı olmayanlar, yabancılar, pâdişâh mansıblarında olsun da eskidenberi silâh ehli olup, babadan dededen kalma, pâdişâh uğrunda hizmetler eden bir alay namlıların ve yiğitlerin, fakir, hor ve zelil olması, saltanat-ı âliyyenin nâmusuna noksan değil midir? Eğer o azlolunan zavallı, rüşvet verip, tekrar mansıb alsa muhakkak verdiği akçeyi çıkarmağa çalışıp, mecburen zâlim ve devlete düşman olur. Şevketlû hünkârıma mâlûm ola ki, zulüm ve rüşvet herhangi devlette meydana çıkar ve âşikâr olursa o devlet harab ve düşkün olur. Bu çeşit haller, târih kitaplarında bu şekilde tahkik ve beyân olunmuştur.

Doğrusu bu ikisi de korkulu ve çekinilecek, hânumanlar harab edici mel'um şeylerdir. Bu başlangıç da mâlum dur ki, pâdişâhın devlet-i âliyyesinde, dîn-i mübin hizmetlerinde olan beylerbeyileri, ve diğer pâdişah mansıblarında ve pâdişah hizmetlerinde bulunanlar, vazifelerinde ziyâdece dursalar, suçsuz ve günahsız azlolundukları vakit, yine yolu ile

para vermeden başka bir mansıba ulaşacaklarını bilseler, hangi dinsiz ve insafsız hâindir ki, zulüm ve fesadı ve halka eziyeti seçe?.. Eğer tabiatında ve cibiliyetinde zulüm ve fesad da varsa duyulduğu gibi hakkından gelineceğini ve derhal cezâsını göreceğini ve akçe vermekle kurtulamayacağını bilince, zulüm ve düşmanlığa cesâret edemeyip, mecburen âdil olur. Vâkıâ rüşvet her hususta fesad kaynağı ve sapıklık tohumudur. Fakat bilginler mansıbında gayet uğursuzdur. Çünkü mübârek şeriat mansıbının rüşvet ile satılması, Allah korusun, dinin satılması demektir. Sonunda pişmanlık tabiîdir.

Bir câhil rüşvet ile Muhammed Şeriatı seccadesine geçip hâkim olsa, yahut bir câhil, ve bâtıl iltizam ile nâib olsa, o memleketin hâli nice olur? Muhammed şerîatı hükümleri nice yerine getirilir? O çeşit kimseleri hükümet makamına getirmek, rüşvet ile kadılık satmak hâşâ şer'i şerife hakaret etmek ve onu alçaltmak olur. Allah korusun, büyük zararı vardır. Geçen sene Allah'ın kâbesinin anber yaratılışlı duvarı yıkıldığı vakit mazanne-i kiramdan bâzı Allah adamlarından naklolunur ki, "Mübârek kâbenin duvarının kökünden yıkılmasına sebep, şeriat mansıbının akçe ile satılması uğursuzluğudur. İlâhi hükümleri yerine getiren peygamber şerîatinin hâkimleri, mübârek dinin direkleridir. Onlar rüşvetle yerlerinden ayrılıp, iyiyi kötüyü ayıran şeriat yapısına bozukluk gelmekle kâbe duvarı dahi yıkıldı. Anlayış erbâbına bu bir büyük işârettir. İbret gözü ile görülecek bir ilâhi tembihdir" deyu buyurmuşlardır.

Hakikaten dünyada bu çeşit işler, beyhude yere meydana çıkmaz. Belki insanlara ibret olsun içindir. Bilgin duâcılarınızdan, kadı ve mevâlî olarak bilgi erbâbı kullanılıp, şerîat seccâdesi lâyık olana verilse, vardıkları yerlerde hakkı yerine getirip, halk için dâima menfaatli olurlardı. Cenâb-ı Hak - şan ve azâmeti aziz olsun - kur'ân âzimüşşânında "İnnallahe ye'mürüküm tüeddü'l-emânâti ilâ ehliha..."[33], buyurmuştur. İlmiyye mansıbları ve diğerleri hep Allah emânetidir.

İmdi, dünyayı yaratan şânı yüce cenâb-ı Hakk'ın emri üzere şerîat ve hükümet mansıplarının, siyâset ve kılıç mansıplarının ehline verilmesi vâcip ve en ehemmiyetlidir. Ve bu ilâhi emrin gereği gibi yerine getirilmemesine sebep, rüşvettir. O kapı açılalı, mansıb erbâbı arasında azil ve tâyin, değiştirme çokluğu hadden aşırı olup, büyükler alçalıp, alçaklar mevki sâhibi oldu. Dünya'nın hâli perişan oldu. Hâkimler ve valiler arasında bu çeşit çok değiştirme, mecburen zulüm yapmalarına sebep olup, bu yüzden islâm ülkeleri viran, reâyâ ve berâyâ perişan oldu. Şimdi pâdişahın devlet-i âliyyesine lâyık olan budur ki, yukarıda anlatıldığı üzere mansıpları ehline sadaka buyurmakla, bu nâzik devleti koruyalar. Devletin zaptı hâkimler iledir. Şeriat hâkimi olsun, vilâyet vâlisi olsun, lâyıksız olursa ve her mansıba ulaşmanın mayası rüşvet olursa, devlet-i âliyye nasıl korunur ve muhafaza olunur? Ve halk zâlimin zulmünden ve düşman istilâsından na-

---

[33] Allah size emânetleri ehline vermenizi emreder (Nisâ sûresi 58).

sıl rahat eder? Mansıpların lâyık olmayanlara verilmesinin, saadetlû yer yüzünün halifesinin ve din ve devletin sığınağı pâdişah hazretlerine hiç bir surette menfaati görülmeyüp, belki büyük zararı olduğu meydandadır.

Bu âne kadar devlet vükelâsının aldıkları rüşvetten ve nice ehliyetsizleri malına tama' ederek, yüksek mevkilere götürmelerinden pâdişâhım hazretlerine ne fayda oldu? Ancak kendi ahretlerini yıktılar ve islâm memleketlerini harab ettiler. (Allah'ın gazâbı üzerlerine, ve onlara uyanların üzerlerine olsun!)

Sâadetlû islâm halifesi hazretlerinin bunca büyük ve çok nimetlerine, ihsanlarına mazhar olmuşlar iken, hâinlik edip, şehirleri tahrib ve halka eziyet ettikleri için, dünya ve âhiretten arzusunu alamayıp, dünya ve âhirette hasret çektiler. Adları anıldıkça rahmet yerine lânet olundular.

Elhamdülillâh saâdetlû pâdişâhımız hazretlerinin o çeşitli mal ve menâle ihtiyacı yoktur ki, mansıb için kimseden akça ala... Ve hususi adamları yoktur ki, yolsuz mansıblar verilmek lâzım gele. Bütün halk saâdetlû pâdişâhımın kulu ve fermanına itâatlidir. Her biri lâyıkı vechile muamele görür. Böyle olunca lâyık değildir ki memleketin sâhibi ve halkı koruyan islâm halifesine menfaatı olmaya da, mansıbları pulluk pulluk satıp, bir alay hâin hazineler ve defineler edineler ve memleketi harab eyleyeler...

Dünyadan garaz kalkıp, rüşvetten vazgeçilse ve her mansıb, her dirlik, ehline ve lâyıkına verilse, büyük mutluluk değil midir? Bilhassa zeâmet ve

tımar ki, devlet-i aliyyenin en büyük direği, tımar ve zeâmet erbâbı, gazi ve mücâhidlerin öncüsü iken, dirlikleri ehliyetsiz kimselere verilip, devlet hazinesinin ziyâna uğratılması şer'an câiz değilken, dilsiz, cüce ve büyüklerin adamlarına ve diğer sefere gitmeyi bilmez, gitse de elinden iş gelmez, noksan, beterin beteri, âciz, bitkin kimselere verilmek, arpalık ve paşmaklık olmak, Allahdan revâ mıdır? Kıyâmet gününde hepsi pâdişâhımdan sorulur. Bu hâle göre bunların düzeniyle meşgul olmak farz ve vâciptir. Bir alay ehliyetsizler, zevk ve safâda olup da saâdetlû pâdişâhımızın sorumlu olması ne revâdır?

Velhâsıl, geçmişteki ulu ataları olan büyük osmanoğulları sultanları bunca kaleler ve memleketler fethedip, bunca hayırlar ve güzel şeyler yapmışlardır. Saâdetlû pâdişâhım ki, bu düzeltmeyi yapıp, halkın ahvâlinin düzenine ehemmiyet verirler, her mansıbı ve dirliği hak erbâbına lûtuf buyururlar ve haksızları bertaraf ederlerse bu güzel işler bütün geçmiş hükümdarların hayır işlerine üstün olup, nice bin mescid ve câmi yapmaktan daha faydalı olduğu muhakkakdır. Doğru ve temiz niyet ile adâlet icra ederler, zulüm ve fesadın kaldırılmasına yönelirlerse kendisinden yardım dilenilen Allah'ın fazlı ile her iş kolay olur. İyi ün ve adâlet sesleri, dünyaya yayılıp, doğudan batıya varıncaya kadar etraftaki hükümdarlara, korku, dehşet ve heybet düşüp, Allah'ın emri ile kimse karşı koyamaz. Ve mecburen baş eğerler. Yaptığı işler kötü olan kral ve âyini çirkin olan şah, bu âne değin islâm memleketlerinden aldıkları kalelerin anahtarlarını

üzerlerine sefer yapılmadan Allah'ın emri ile pâdişahımın huzuruna getirib, her biri kulluk dairesi içinde otururlar. İslâm askeri dahi temiz ve inzibatlı, seçme olup, islâmın kılıcının, Allah'ın emriyle kaftan kafa erişmesi kolay olur. Ve etrafdan bac ve harac Allah'ın emriyle dökülüp gelir.

Bu takdirde saltanatı aliyyeleri, dillere destan olur. Güzel eserleri tarih ve diğer kitaplarında yazılıp, halk dilinde kıyâmete kadar her vakit tekrar edilmek üzere inşaallah saâdetlû, şevketlû, mahâbetlû pâdişâhıma nasib olur.

Cenâb-ı Hak mukadder etmiş ola. Peygamberlerin seyyidi hürmetine âmin.

*(1041 senesinde yazıldı).*
*Tamam oldu.*

# SULTAN İBRAHİM'E TAKDİM EDİLDİĞİ KUVVETLE SANILAN RİSALE

---

Fâtih kütüphânesi, Ali Emini Efendi yazma kitaplar kısmında 474 numarada kayıtlı el yazması Koçi Bey risâlesinin bu ikinci kısmının ilk sahifesinin sol köşesinde şu satırlar yazılıdır:

**(Koçi Bey'in sultan Murad'a lâyihalar takdim edegeldiği mâlum olmasıyle, Sultan İbrahim'in emri ile yazıp takdim eylemiş olduğu mâruzattır ki, bunlar sultan Murad'a takdim eylemiş olduğu lâyıhanın mutalâa ve muvazenesinden, merhumun "Kellimünnâse (alâ) kaderi ukullihim" emrine ne derece riâyet eylemiş olduğu görünür).**

# SIR KÂTİBİNDEN İSTENECEK DEFTERLER

Allahu taâlâ, fukarâya merhametli pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruya. Saltanat tahtında ömürlü eyleye..

Büyük işlerinden sorulmuş... Evvelâ, lâzım olan hazinedir. Hâlâ sır kâtibinde muhâfaza olunan harac defteri, avârız defteri, ve mukataa defteri vardır. O defterleri isteyip, görüp, osmanlı ülkesinde ne kadar hazine olur mâlumunuz ola.

İkinci olarak kul lâzımdır. Onların dahi defterleri sır kâtibindedir. (Ana defterleri) derler. Bir defter sipâhinindir, bir defter yeniçerinindir, bir defter müteferrika ve çavuşlarındır. Onları da alıp görüp, ne kadar asker olur, ne kadar ulûfeleri ve senede mevâcibleri kaç yük olur, bilmeniz gerektir.

Bunlardan sonra muhâsebe defterleri vardır. Vezîr-i âzam vermiştir. Onları dahi sır kâtibinden alıp, gördükten sonra, mübârek mührünüzle, mühürleyip. bir sandık içinde muhâfaza oluna... Bunları yaptıktan sonra vezîr-i âzam kulunuza buyurasız: "Yeniden sipâhinin ve yeniçerinin birer defterini ve bütün osmanlı ülkesinden ne kadar para toplanırsa gerek haraç, gerek avârız, gerek mukataa başka başka defter edip getir" diye ferman buyurasınız. Birden bine varıncaya kadar gerek sipâhinin, gerek yeniçerinin, müteferrika, çavuş,

çaşnigir, kapıcı cebebi ve topçu defterlerini isteyesiniz. "Rumeli'de ne kadar zeâmet ve tımar vardır, tamamı ne kadar kılıç olur? Her eyâleti başka başka defter eyleyip, rikâb-ı humâyunuma arzeyleyip gnöderesin" diye ferman buyurasınız.

Şimdi rikâb-ı humâyuna bir kitap gönderildi. İçinde her şeyi arzederek anlattım. Yavaş yavaş mütâlâa buyurula... Hepsi hakkında bilgi sâhibi olursunuz. Bunlardan başkası küçük şeylerdir. Küçük bir dikkatle anlaşılır. Heman en ehemmiyetlileri bunlardır.

"İç oğlanları", ahvâli sorulmuş. Huzûr-u humâyununuzda hizmetkârdırlar. Emektarlığına ve hizmetine göre riâyet olunur.

Benim devletli pâdişahım. Bu halleri bir kerede yapmayın. Azıcık azıcık, vezîr-i âzam kuluna, "Lala! merhum kardeşim bütün dünyâ ahvâlini bilirdi. Benim de arzum budur. Ne şekilde mümkün ise bir bir rikâb-ı humâyunuma bildirmek gereksin." diye ferman buyurula.

ve Benim merhametli pâdişâhım, Bu kâğıdı parçalayıp, ateşe yaktırasın. Tamamen kendi karihanızdan çıkmış ola.

Sır kâtibinden istenilecek defterler bunlardır:

"Sipâhinin anadefteri, müteferrika, çavuşlar ana defteri, harac defteri, öte yakada olan Haleb, Diyarbekir, ve Türkmen defteri, vezîr-i âzamın muhasebeleri defteri, mısır defteri, ve kapudanların defteri.

# HAREM-İ HUMAYUN TEŞKİLATI

Cenâb-ı hak, kerametlû, devletlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatâlardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim sâadetlû pâdişahım, pâdişahlara sorup öğrenmek asla ayıp değildir. Belki sormamak, bilmemek ayıptır. Benim devletlû hünkârım, harem-i humâyunda herkesin zâbiti (Kapı ağası) kulundur. İçoğlanını görmek ve rikâb-ı humâyuna arzeylemek, kapı ağasına mahsustur. Hasodalılarınızın ulûfeleri yirmişer idi. Fakat merhum hünkâr[34] beşer akçe terakki vermiş, otuz olmuş. Hazineli kullarınızın onar idi, iki akça daha terakki verilmiş, onikişer olmuş. Kilerli ve seferli, büyük oda ve küçük odalı sedizer akça idi. İkişer akça verilip, onar olmuş. Yolları ve kanunları hasodalı kırk olup, fazla ve eksik câiz değildir. Birisi boşalınca hazine odasından güğüm - başıyı almak kanundur. Onun hizmeti, hazinede olan oğlanları, zaptetmek ve hünkârın saâdetle sefere çıktığı vakit, güğüm ile su ısıtmaktır. Onun için güğümbaşı derler. Güğümbaşının altında olan oğlana (anahtar oğlanı) derler. Yatsı vakti olunca, güğümbaşı, yatsı namazına gider. Anahtar oğlanı sarayda kalıp, hazîne ve oğ-

---

[34] Dördüncü Murad.

lanları zaptedere. Onun da yolu, hasodaya, boşaldığı vakit alınmaktır. Kilerde olan oğlanları (Peşkirbaşı) zapteder. Onun da yolu has odaya alınmaktır. Seferli kullarımızı, (Çamaşırbaşı) zapteder. Hünkârımın çamaşırlarını yıkar. Onun da yolu, hasodaya alınmaktır. Diğer büyük odalı ve küçük odalıların, odabaşıları vardır. Hazîne ve kilerde ve seferlide bir yer boşalınca odabaşıları alınmak kanundur. Yâhut, halifeleri rikâb-ı humâyun kapıağası arzeyleyince, eğer büyük odalı ve küçük odalı ise hazineye yahut kilere, yahut seferliye alırsınız. Eğer Galata'dan yahut paşa sarayından, yahut Edirne sarayından ise büyük odaya veya küçük odaya emredersiniz. Eğer taşra halkından ise Galata Sarayı'na, yahut paşa sarayına emredersiniz. Doğrudan doğruya Yeni saraya alınmak kanun değildir. İç oğlnı hususunda kapıağasından başka kimsenin arzı câiz değildir. Kapıağasına tenbih buyurasınız ki:

"İç oğlanını zaptı ile sağlamca ilgilen. Evveldenberi kanun ne ise, kanundan dışarı bir iş olduğuna râzı değilim. İyiliklerini, kötülüklerini senden bilirim. Yolları ne ise ona riâyet eyle. Senden başka kimse karışmasın. Her ne olursa sen arzeyle. Senden bilirim".

Elbise akçeleri çatma ve nakışlıdır. Hazineli, kilerli, seferli, ve hasodalı alırlar. Yılda bir kere büyük odalıya yoktur. Her odada on iki eski vardır. Onların çatma diye aldıkları her adam başına, eski olursa ikibin üçyüz akça alır. Nakışlı olursa, 1600 akça alır. Ve kuşak akçası 1600 akça olur.

Takya akçesi ikiyüz akçedir. Hepsi yılda bir eski, onbinaltıyüz akçe alır. Acemi oğlanlar, eskilerden az alırlar. Kapıağası, hazinedarbaşı, kilerci - başı, saray ağası, hasoda - başı, dar - üs - saâde ağası, ellişerbin akçe alırlar, Tülbend akçesidir. Bu elbise dört nöbette ve çatma 1300, nakışlı 1600 kuşak 1600, takke 1200, Sincef astar 120, bütün sarayın akçesi hesab olunur. Oğlanına göre nefer çok ise yirmibeş yük ve daha ziyâde olur, eksik olur. Adam olduğuna göre rikâb-ı humâyuna arzolunur.

Her odaya ne kadar oğlan yeter diye sorulursa Hasoda kırk, hazine altmış, kiler kırk, seferli kırk, büyük oda ikiyüz, küçük oda yüzyirmi, sondur. Şimdi daha çoktur. Zamanla bu miktarı indirmek gerektir. Boşalma oldukça alınmamak gerektir. Galata Sarayın'da üçyüz, paşa sarayında üçyüz, Edirne sarayında üçyüz lâzımdır. Zülüflü baltacılar da yüzyirmi gerektir. Hizmetleri çoktur.

Benim devletli hünkârım, kilercibaşıya sıkıca tenbih buyurasınız...

"Benim mübârek nefsim için, gerek Mısır diyârından, gerek ülkemin şehirlerinden gelen şeyleri bir hoşça koruyup, ocakları göresin, Kat'iyyen doğruluktan ayrılma. Yoksa sen bilirsin?" diye tenbih buyurasız.

"Dışarı kilerin zahiresini mükemmel tedârik edip, sıkıntı çektirmiyesin. Mutbak emininin de harcını ve muhâsebesini kontrol edip, israf ettirmekten sakınasın. Bütün oniki ocağın iyiliğini ve kötülüğünü senden bilirim. Senin hakkından gelirim." diye sıkı tenbih buyurasınız.

Benim devletli hünkârım, kapıağası kulunuzun elinde yetmiş kadar tevliyetler vardır. Yılda bir kere rikâb-ı humâyununuza on üç yük akçe zevâid verir. Kesendire voyvodalığından hünkârıma "Ceb-i humâyun harcı" diye altı yük akçe verir.

Hazinedarbaşı, san'at ehline karışır, zapteder. Kürkçü ve terziye hünkârım için bir şey lâzım olsa, hazinedarbaşı kulunuz ısmarlar. Eli altında birkaç tevliyet vardır. Hazineye ait işleri, rikâb-ı humâyununuza arzeder.

Kilercibaşı, aşçılara, helvacılara, kilercilere, ekmekçilere, yoğurtçulara, tavukçulara, mumculara, buzculara - bu şekilde on iki ocaktır - ulûfeleri bir karar üzere üç ayda sekizyüzyirmibin akçe bağlanmıştır. Ne artar ne eksilir. Tamamı 1350 neferdir. Hepsine karışır. Eli altında olan hizmetler, saâdetlû hünkârımın mübârek nefsleri için bâzı şerbetler gelir. Mısır'dan Hummas şerbeti, Edirne'den gül şerbeti, Şam'dan dibası şerbeti.. Bu çeşit hizmetlerdir. Bu ocakların arzı kilercibaşıya mahsustur. Bu hususları arzeylemek ona gerektir. Birkaç tevliyet eli altındadır. Ve her yıl rikâb-ı humâyuna bir miktar zevâid verir.

Saray kethüdâsı büyük odalı, ve seferli kullarınızı muhâfaza eder. Ve bütün sarayın ulûfesini o dağıtır. Arz sâhibi değildir.[36]. Gereken işi kapıağasına söyler.

Hazine kethüdâsı, hazineye bakar. Güğümbaşı onun vekili yerindedir. Odalara girmez, gereken işi

---

[36] Yâni doğrudan doğruya pâdişah'a bildiremez.

kethüdâya söyler. Eğer hazineye ait bir iş ise hazinedarbaşıya söyler. Rikâb-ı humâyuna arzettirir. Kiler kethüdâsı kileriyi zapteder. Onun da vekili, peşkir başıdır.

Benim devletli hünkârım, elbise akçesinden başka oda ağalarına ve diğerlerine "Mevlûdiye" diye saâdetlû mevlûd-i şerif okunduğu vakit rikâb-ı humâyuna odabaşı kulunuz arzeder. Mevlûd bahşişi olarak odabaşıya dörtyüz altın, silâhtar ağa kulunuza 170 altın, çuhadar ağa kulunuza 170 altın, rikâbdar ağa kulunuza 150 altın, doğancı başıya 120 altın, dülbend oğlanına 120 altın, anahtar oğlanına yüz altın, beş oğlana da yüz altın, hasodalı kullarınıza seksener altın, hazine kethüdâsına, büyük oda kethüdâsına ve kiler kethüdâsına seksener altın, küçük oda kethüdâsına kırk altın, dış musâhip, baş dilsize, içeride musâsip baş ağa dilsize, hazinede başdilsize, hazinede baş cüceye otuzar altın verilir. Hazine ve kilerde, seferlide eskilere binbeşeryüz akçe verilir. Doğancılara ikişer bin akçe verilir. Böylece bir kere de büyük bayramda alınır. Ve sâzende hil'atı diye itibar ederler. Hasodada altı ağa kullarınızın her birine üçer serâser, üç kumaş, üç kemha verilir. Anahtar oğlanından aşağı eskilerin her birine üç kârhâne hil'at, üç kumaş verilir. Onlardan aşağı uzun yenlilere üçer âlâ hil'at verilir. Hazine eskilerine, kiler eskilerine birer zâzende hil'at verilir. Ne kadar sâzende varsa gerek zurnacı, gerek davulcu gerek nakkareci, birer hil'at verilir. Cücelere, hazinede olursa başcüceye üç kumaş verilir. Geride kalanlar ikişer kumaş alırlar. Hazine ve seferlide olan dilsizler üçer kumaş alırlar.

Benim devletlû hünkârım, saâdetle Hasodaya çıktığınızda, dilsizlerin ve cücelerin ellerine birer tura verip, birer altıncık ihsan edesiniz. Evvelden beri kanundur. Esasen fukaradırlar. Sevindiresiniz. Musâhib olanlara beşer altuncuk, diğerlerine birercik lûtfolunagelmiştir. Böyle yapasınız.

Bâkî ferman, devletlû; kerâmetlû pâdişâhım hazretlerinindir.

## TEVCİHATIN YAPILMASI ŞEKİLLERİ[36]

Cenâb-ı hak, devletlû, kerâmetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim kerâmetlû pâdişahım, bir kimseye yeniçerilik verirsen, üç akçe ulûfe verirsin. Halk o adama "Hünkâr kulu oldu, dirlik sâhibi oldu" derler. Sipâhilik, müteferrikalık, çavuşluk, zeâmet ve tımarın hepsine "Dirlik" derler. Bir akçe ulûfesi ve bin akçesi olana "Dirlik sâhibi" derler.

Benim kerâmetlû pâdişâhım, bir kimseye yemek, pâdişâhıma mahsustur. Asla vezir-i âzamın veya yeniçeri ağasının bir akçe dirlik vermesi câiz değildir. Yalnız pâdişâhımın vermesi gerektir. Çünkü eski kanun böyledir. Eğer yeniçeri lâzım olur da pâdişahım arzu ederse bostancılardan, Türbe acemi oğlanlarından, eski - saray baltacılarından ve anbarcılarından yeniçeri odalarında hizmet eden kul oğullarından, yeniçeri ağasına ferman buyurasınız. Kapı edüp, kaç bin emredersiniz o kadar yeniçeri yaparlar.

Şimdi, benim devletlû pâdişahım, yeniçeri odaları, 161 odadır. Her odanın kiminde beşyüz, kimin-

---

[36] Rütbe ve memuriyet vermek. Çoğul olup, tekili Tevcih'dir.

de üçyüz, kiminde yüz yeniçeri vardır. Hâlâ 35.000 yeniçeri mevcuttur. Daha fazla ve daha eksik olabilir. Her odanın bir çorbacısı, bir odabaşısı vardır. Tamamı 161 çorbacıdır. Ocak halkı dedikleri, bu çorbacılardır. Her odanın oturakları[37], korucuları olup, kanun üzere doğrulukla hizmetleri karşılığında sefere gitmekten affolunmuşlardır. Pâdişâhıma duâ ederler.

Yeniçeri kapı olunca evvelâ üç akçe gündelik verilir. Sonra eskidikçe ve hizmet karşılığında onikiye kadar yükselir. Oturaklar ve korucular, daha fazla ile olabilirler. Ocağın birinci odası, (Kethüdâ bey odası) dır. Diğer altmış odaya (Ağa bölüğü) derler. Bundan sonra yüz oda (Yaya bölükleri) dir. Bundan başka otuz dört oda (sekban) vardır. Bunlar da yeniçeriden sayılır. Dört oda da "Solak" vardır. Yüzer nefer olub sefere gitmezler, adetleri azalıp, çoğalmaz. Bir yer boşalırsa hemen yerine birisi alınır.

Sipâhilik de yeniçeri kanununa göre olur. Her odaya belirli miktarda et tâyin olunur. Koyun emini, o eti yeniçeri meydanına gönderir. Okkasını üç akçeye verir. Bu ucuz fiyattan olan zarara denir.

Baş yeniçeri ağası, onun aşağısında sekban başı, ondan aşağı Kethüdâ bey, ondan aşağı zağarcıbaşı, daha aşağısı...[38] başı, turnacıbaşı, başçavuş... Bunlar birbirlerinin altında otururlar. Pâdişah divânına geldikleri vakit, (Memhur) dedikleri ocağın kanunu vardır. Birkaç acemi oğlanını kapıya çıkar-

---

[37] Oturak, emekli demektir.

[38] Bu kelime okunamamıştır.

mak lâzım gelse, defter yazılır, teskere olur, ağa mühürler. Yeniçeri kâtibi vardır. Bütün yeniçerilerin defteri onun elindedir. Ağanın mührü ile kâtibe verir. Kâtip deftere kaydedip yazar. Nihâyet benim devletlü hünkârım, ağa kulunuza gayet sıkı tenbih buyurasınız ki;

"Bana bildirmeden üç akçe yeniçerilik verdiğine râzı değilim. Eğer böyle bir şey duyarsam gazabıma uğrarsın".

Hünkârıma arzolunmadan yeniden dirlik verilmesi câiz değildir. O ocağın kanunları vardır. Ulûfeden ulûfeye üçyüz akçe terakkileri vardır. Odadan odaya birer akçe verilir. Eğer bir odabaşı, emektar olup, ihtiyar olursa merhamet lâzımdır, koruculuk ve oturaklık verilir. Sefere gitmez, pâdişahıma duâ eder. Bunları ağanın vermesi câizdir. Reâyâdan veya şehirliden yeniçeri yapılması câiz değildir. Yeniçeri olmak için acemi oğlanı olmak gerektir. Acemi oğlanı, büyük ocaktır. Ocakçıları ve bir meydan kethüdâları vardır. Onları İstanbul ağası zapteder. Acemi oğlanının zaptedicisidir.

Allahu Taâlâ benim devletlû hünkârıma nasib ede. Pek çok seferler yapıp, kaleler fethedesin. Önce vezîr-i âzam kulunuza tenbih buyurasınız ki:

"Murâd-ı humâyunum, büyük sefer etmektir. Şimdiden sonra sefer hazırlığını göresin. Mühimmatta kusur koma."

Evvelâ zahire lâzımdır. Arpa gibi, un gibi, peksimet gibi ve nihayet deve katır gibi... Yüz kerre yüz bin kile arpa, yüz bin kantar peksimet, on bin kantar barut, kırk tâne büyük top, üçbin çift camus, bin katar deve, ikiyüz katar katır, daha sonra hazine ikibin yük akçe,, sipâhilerinize ve yeniçeri kullarınıza, her nefere biner akçe sefer bahşişi ihsan buyursanız. Tımar ehline verilmez. Bu hazırlıklar ancak beş yılda yapılır. Çünkü, benim merhametli hünkârım, reâyâ kullarınız gayet fakir olup, köyler dağılıp kaçmışlar. Bu yakın zamanda sefer olursa gayet güç olur. Üç - dört yıl sefer olmasa yine akılları başlarına gelir ve sefer olunca sıkıntı çekilmezdi.

Cenâb-ı Hak, hünkârıma o kadar çok asker vermiştir ki, bir ucundan bir ucu bir günlük yer tutar. Sağ yanınızda sipâhi kullarınızın alayı, albayrak ile yürür. Sol tarafınızda silâhtar kullarınızın alayı sarı bayrak ile yürür. Önünüzde yirmibin tüfenkli yaya yeniçeri kullarınız yürür. Rumeli beylerbeyisi, otuzbin Rumeli askeri ile ve sancakları ile bir kanatta yürür. Anadolu beylerbeyisi, onbeşbin Anadolu askeri ile diğer bir kanatta, Sivas beylerbeyisi,

Karaman beylerbeyisi, Diyarbekir beylerbeyisi, Erzurum, beylerbeyisi, Haleb beylerbeyisi, Şam beylerbeyisi, Sancak beyleri ile hesaba gelmez. Devletlü hünkârımı ortalarına alıp, hünkârımın arkasından iç oğlanı kullarınız ve mehterân-ı alem, ve tabl mehterleri yürüyüp, konağa yarılır.

Benim sâadetlû hünkârım. Böyle ağır askere çok zahire gerektir ki, sıkıntı olmaya. Benim devletlü hünkârım, şimdi askeriniz ve kullarınız ulu ataların zamanından daha çoktur. Eğer Rumeli tarafına sefer olursa, Rumeli'ne zahire yığılıp, hazır olur. Eğer Acem'e sefer olursa Anadolu'ya zahire yığılır. Şimdi merhametli hünkârıma lâzım olan, reâyânın vergilerini kaldırıp, ülkenizde sayım yapmak ferman buyrula. Beylerbeylerinin, sancak beylerinin sayıma karışmalarını reâyâdan Kaftan bahası, selâmiye, Nal bahası, adiyle akçe almalarını yasak etmek gerektir.

Benim merhametli hünkârım, reâyâ kullarınızın hâli gayet acıklıdır. Vezîr-i âzam kullarınıza tenbih buyurun. "Elbette iyi, dindar, müslüman adamlar gönder. Ülkemi bir hoşça araştırıp, denetleyip, reâyâ fukarasının üzerinden zulüm gitsin, ihmal etme." diye sıkıca tenbih buyurun.

Benim devletlû hünkârım, sikke hususuna[39] dikkat etmek büyük işlerdendir. Para bozulmuştur. Bu yüzden bütün millet sıkıntıdadır. Gerek reâyâ ve gerekse kullarınız fakir olmuşlardır. Vezîr-i âzam kulunuza, "para işlerine dikkat lâzımdır" diye buyurasınız.

---

[39] Sikke, mâdeni para demektir.

## OKUYUP, OLUP BİTENİ TANIMAK LÜZUMUNA DÂİR

Benim devletlû hünkârım, Osmanoğullarının - Allah saltanatlarını ebedi kılsın - târihleri vardır. Dülbent oğlanında, yahut hazinededir. İsteyip, okuyasınız. Ulu atalarınız nice gazâlar etmişlerdir mâlûm-u humâyununuz olsun. Kullarınıza nasıl muâmele etmek gerektir. Daha başka şehnâmeler vardır. Pâdişâhların hallerini bildirir, okunması gerektir.

Benim devletlû hünkârım, bütün beylerbeyileri kullarınızı adları ile bilmeniz lâzımdır. Hattâ sancak beylerini, ocak ağalarını bilmek lâzımdır. Sekbanbaşı kimdir, kethüdâ bey, zağarcıbaşı, samsuncu başı, turnacıbaşı, başçavuş, haseki, deveci baş, kimdir (Bilmek lâzımdır) Bunlar onaltı ağadır Balıkçın telli başlık giyerler. Birer birer yeniçeri ağasından sorun. Önce yeniçeri ağasına buyurun ki, "Sekbanbaşı nasıldır? Zaptı iyimidir? Zağarcı başı nasıldır?"

Benim devletlû hünkârım, yeniçeri odalarında sekbanlar otuzdört odadır. Yeniçeri ağası sefere gittiği vakit, sekbanbaşı İstanbul'da yeniçeri ağası yerine kalıp, zapteder. İstanbul'un her kapısında yeniçeri bekler, bunlara yasakçılar derler. Üç aydan üç aya değişir. Ve yerlerine başkaları gelip bekler. Bâzı yerlerde çorbacılar oturur. Birisi kavga etse, tutup, çorbacıya götürürler. Kötek vurulur. Sıkı beklerler. Subaşı, asesbaşı, gece gündüz, İstanbul'u dolaşıp, hırsız, haramzâde uğru tutarlar. Zindana korlar, İstanbul'u muhafaza eden onlardır.

Hiç bir kasaba ve şehir yoktur ki, orada yasakçı yeniçeri olmasın. Bütün serhadlerde yeniçeri ve topçu vardır. Budin gibi, Bağdad gibi Erzurum gibi... Şimdi Bağdad'da sekizbin yeniçeri kullarınız vardır. Onlara "Nöbetçi" derler. Üç yıl tamam olunca, onlar gelip, yerine başkaları nöbetçi olurlar.

Yeniçeri kethüdâsı, şimdi Bağdad'da Bektaş ağa adında bir yarar bulunuzdur. Bağdad beylerbeyisine Derviş - Mehmed paşa derler. Şehrizûr beylerbeyisine Câfer paşa derler. Musul beylerbeyisine Süleyman paşa derler, Diyarbekir beylerbeyisine Ahmed paşa derler. Van beylerbeyisine Hasan paşa derler. Erzurum beylerbeyisine Hüseyin paşa derler. Rumeli beylerbeyisine Siyavuş paşa derler. Karaman beylerbeyisine Hasan paşa derler. Haleb beylerbeyisine Mehmed paşa, Şam beylerbeyisine Osman paşa, Anadolu beylerbeyisine Mustafa paşa, Mısır beylerbeyisine Mehmed paşa, Kıbrıs beylerbeyisine Hüseyinpaşa, Habeş beylerbeyisine Mustafa paşa. Rumeli beylerbeyisine Şâhin paşa derler. Bu şekilde bütün beylerbeyileri ve sancak beylerinin adları, mâlûm-u humâyununuz olup, hangisi işe yarar, elinden hüner gelir, hangisi işe yaramaz ise ona göre kıymet verilmek gerektir.

Benim devletlû hünkârım, bütün kullarınız tanındıktan sonra her iş kolay olur. Onlar reâyâya dikkat edip, pâdişâhımın hizmeti uğruna can fedâ ederler ve pâdişâhımın arzusuna aykırı iş tutmadıkça değiştirilmemek gerektir. Bu suretle bütün memleket rahata kavuşur.

Bâkî ferman devletlû hünkârımındır.

Hak taâlâ kerametlû pâdişahımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahıtnda ömürlü eyleye... Benim devletlû hünkârım, müteferrika demek, kendisine hürmet edilmesi gereken kul demektir. Emektardırlar. Kimi hasodadan çıkmadır, kimi paşa çocuklarıdır. Üçyüz dörtyüz kadar olurlar. Saâdetle, şehri dolaşmağa çıkıldığı vakit, önünüzde yürürler. Bu müteferrikaların zeâmetlisi olup, gedikli derler. Hünkârım sefere çıktığı vakit giderler. Saâdetle sefere gitmediğiniz takdirde ulûfesi olan da, zeâmeti olan da sefere gitmezler. Ulûfelilerin ulûfesi yüz akçe olur, seksen akçe olur, kırk akçe olur. Has odadan çıkan altmış akçe ile çıkar. Hünkârım, şehri gezmeğe teşrif ettiğinizde önünüzde yürrüler. Zâbitleri, müteferrika başıdır. Ulûfelerini küçük ruznamçeden alırlar. Ve bayram günü el öpmeğe ayrıca gelirler. Vezîr-i âzam kulunuza gittikleri vakit, onlara ayağa kalkıp, riâyet eder. Ve bu kullarınıza "Ağa" diye hitab eder.

Çavuş kullarınız beş - altıyüz kadar olur. Onların da ulûfelisi, zeâmetlisi olur. Gedikli derler. Onların dahi kimi bostancı kullarınızdan emektarlık ile altmış akçe ile, kırk akçe ile, yirmi akçe ile çavuş olurlar. Sarây-ı humâyundan alınmak kanun değildir. Saâdetle şehri dolaşmağa veyahut sefere

çıkıldığı vakit, önünüzde topuzlarını omuzlarına koyup, yürürler ve hünkârımı konağa gelince selâmlayıp, alkış ederler. Elpençe divân dururlar. Başlarında tüy so:ğuç olur. İş çıktığı vakit, yabancı memleketlere gönderilirler. Zâbitleri çavuşbaşı olup, ulûfelerini ondan alırlar. Onlar ile dahi söyleşmek adet değildir.

Çaşnıgir kullarınız kırk kadardır. Daha fazla veya daha eksik olur. Muhterem haremden çıkarlar. Taşra halkından çaşnıgir olmak âdet değildir. Kırk âdet ulûfeleri olur. Ne fazla ne eksik. Hizmetleri divân günleri hünkârımın yemeğini altın sahanları ellerine alıp, çaşnıgir - başı önlerine düşüp, Hasodaya götürüp, şadırvan yanında tahta üzerine korlar. Onlarla dahi söyleşmek kanun değildir.

Av ağaları dört ağadır. Baş ağa, çakırcıbaşıdır. İkinci ağa, şâhinci başıdır. Üçüncü ağa, atmacacıbaşıdır. Dördüncü ağa, av ağasıdır. Herhangi ağa, ister çakırcıbaşı, ister şâhinci başı, bir av tutarlarsa seyirdüşüp, rikâb-ı humâyununuza yakın yerde yer öperler ve avını sunarlar. O zaman hünkârım onu yanına çağırıp;

"Aferin ağa, iyi av ettin. Hazzettim."

Deyüpı yirmi, otuz altın ihsan buyurasınız.

"Göreyim seni, doğanları, şâhinleri, bir hoşça öğretmek gereksin."

Deyu av alan şâhin midir, doğan mıdır, balaban mıdır? (Bir hoşça gör) deyüp, tenbih buyurasınız. Bu kadar iltifat yeter. Ancak bu kadarı kanundur. Hemen av eder, ikinci başka zaman değildir.

Sipâhilerin altı ağası olur. Ve altı bölüktür. Baş ağa, sipâhi oğlanı ağasıdır. Kırmızı bayrak derler. İkinci ağa silâhtar ağasıdır. Sarı bayrak derler. Üçüncü ağa, yeşil bayrak ağasıdır. Sağ ulûfeciler derler. Dördüncü ağa, akbayrak ağasıdır. Sol ulûfeciler derler. Beşinci ağa, kırmızı ile yeşil bayrak ağasıdır. Sağ garibler derler. Altıncı ağa, yeşil ile beyaz bayrak ağasıdır. Sol garibler derler. Her birinin neferi hangi bayrakta ise öylece bayrak götürür. Hepsi onüçbin sipâhi olur. Her bölüğün başka kethüdâsı ve çavuşları vardır. Sipâhi bölüğünde sipâhi çavuşları, kabahat eden sipâhiyi tutup, sipâhi oğlanı ağasının önüne götürürler. Kırmızı kilim üzerine yatırıp, sıkı değnek çalıp, bukağıyı ayaklarına vururlar. Daha fazla suçu varsa akşam namazından sonra boğup, denize bırakırlar. Ağalarından, kethüdâlarından, ve çavuşlarından pek korkarlar.

Sipâhi kırmızı beyrak üçyüz bölüktür. Neferlerinin tamamı beş altıbin olur. Silâhdar, sarı bayraktır, ikiyüz altmış beş bölüktür. Her bölükte, yirmi - otuz adam vardır. Tamamı dörtbin adam olur. Biraz daha eksik, veya fazla olabilir. Yeşil bayrak yüzyirmi bölüktür. Binbeşyüz adamdır. Akbayrak yüz bölüktür. Binikiyüz adamdır. Alaca bayrak yüz bölüktür. Yediyüzden - dokuzyüz adama kadar olur.

Bu adı geçen sipâhi tâifesinin hepsi İstanbul'da değildir. Osmanli ülkesinin çeşitli taraflarında kimi Edirne, kimi Bursa, kimi Şam, ve kimi Haleb'dedir. Üç ayda bir kerre ulûfe çıkınca, gelip, ulûfesini ağa kapısından alırlar. Ve yine vilâyetlerine giderler. Sefer-i humâyuna saâdetle çıktığınız va-

kit, sağ yanınızda sipâhi, ve sol yanınızda silâhdarlar alay bağlayıp yürürler. Arkanızda yeşil bayrak yürüyüp, akbayrak hazinenin yanında yürür. Otağ-ı humâyun kurulduğu vakit bir gece sipâhi oğlanı, bayrakları ile gelip, otâğ-ı humâyun etrafında oturup nöbet beklerler, Bir gece de silâhdarlar gelip, onlar da çıkıp, çevre oturup beklerler.

Benim devletlû hünkârım, gerektiği vakit bölük ağasını çağırıp:

"Ağa, gözünü aç, neferleri bir hoşça zapteyle. Eğer bir fesad çıkaracak olurlarsa senin hakkından gelirim." diye tenbih buyurasız.

Silâhdarlar, kanun mucibince değeri olan iç oğlanları, ve bostancı kullarınızdan alınırlar. Defterlerini mukabeleci tutar. Sipâhi oğlanların adlarının kaydolması için mukabeleciye hatt-ı humâyununuz yazılır. Bir sipâhi ölünce haberini mukabeleciye götürene eski kanun gereğince gündelik iki akçe terakki verilir. Ölenlerin ve yeri boşalanların defterini mukabeleci mevâcib çıktıkça vezîr-i âzam kulunuza verir. O da yüce katınıza "Şu kadar münhal, sipâhilik vardır. Mevâcibleri devlet hazinesine kalmıştır" diye arzeder. Sipâhilerin boşalan yerlerine dikkat etmesi, defterlerini gayet dikkatle tutması, aksi halde pişman olacağı hususunu mukabeleciye sıkıca tenbih olunması için bâzan vezîr-i âzam kulunuza ferman buyurursunuz.

Bölük ağaları kulunuza şu şekilde hatt-ı şerifiniz yazılır:

"Siz ki, altı bölük ağalarısınız, hatt-ı humâyunum ulaşınca bilesiniz ki güzelce ilgilenip, sipâhi kul-

larımı iyi zaptetmeniz ve hiç bir yerde yaramazlık etmemelerine dikkat etmeniz irâdemdir. Eğer kabahat edenler olursa, ağalarını suçlarım. Nasıl zaptettiğinize dikkat olunmaktadır."

Benim saâdetlû hünkârım, yeniçeri ocağı zâbitleri sırası ile yeniçeri ağası, sekbanbaşı, kethüdâbeydir. Yukarıda bildirildiği üzere 161 çorbacı olup, yeniçerilerin tamamı kurucuları, oturakları, solakları ile otuzbin kadar olur. Ulûfeleri, senede 1000 yüke ulaşır. Bunlardan her üç senede bir kere Bağdad, Van, Erzurum, Budin, ve diğer kaleler muhafazasına nöbetçiler gönderilir. İstanbul kapılarının ve kulelerinin yasakçıları bunlar olup, nöbetçilik ederler. Yaramazları tutarlar. Eğer yeniçeri ise ağaya götürürler. Eğer sipâhi ise sipâhi ağasına götürürler, terbiye ederler. Benim devletlû hünkârım, cebeci kullarınız, yedi - sekiz bin nefer olup, zâbitleri cebecibaşıdır. Yeşil şebkülâh giyer. Bunların da çorbacıları ve odabaşıları vardır. Cephâneyi ve silâh ambarlarını beklerler. Hususi sefer vardır. Silâh, barut, kurşun, kılıç, tüfenk gibi mühimmat ve malzeme onların elindedir. Çünkü sekiz akçe mevâcibleri vardır. Gemilerde de vazifeleri vardır. Bu bir ayrı ocak olup, kendi zâbitleri vardır. Cebecibaşı, kethüdâ, kâtip, çavuş, ve çorbacılar gibi.

Topçu kullarınız iki - üçbin neferdir. Topları, kundakları gözetirler. Sefer zamanında topları götürürler. Zâbitleri topçubaşı, kethüdâ, çavuş ve çorbacılardır. Topları, tophânede onlar dökerler. Orada odaları vardır ve işleri oradadır. İçlerinde ustaları olup, cenk zamanında lâzımdır. Onlara, dök-

mecilere ve diğer tophâne hademesine üç ayda bir mevâcib verilir.

Benim sàadetlû hünkârım, mehter kullarınız ikibin nefer kadardır. Zâbitleri, mehterbaşıdır. Sefere gitmek arzu buyrulursa onlar iki güruh olurlar. Biri bir gün ileri giderek otâğ-ı humâyununuzu kurarlar ve ertesi güne hazırlarlar. Bütün kullarınız alay ile geldiklerinde otağ, saray gibi hazır olur. Ve istirahat buyurursunuz. Bâzan pâdişahım, vezîr-i âzam kulunuza mehterbaşıya, otâğı humâyunu has bahçede sefer ve ordu zamanında olduğu gibi kurdurması, bir noksanı olmadığını görerek, rikâb-ı humâyununuza arzetmesi için ferman buyurursunuz.

Benim devletlû hünkârım, mehterân-ı âlem, bir başka topluluktur. Zurna, Tabl, boru ve diğer sazlar çalan sâzendelerdir. Mir - alemin eli altında ikiyüz kadar nefer bulunur. Başlarına sâzende - başı denilir. Sefere çıktığınız vakit, mübârek sancakla gidip, otâğ-ı humâyuna varınca mehterleri çalarlar. Ve yine ikindiden sonra da nöbet vaktinde nöbet çalarlar. Benim devletlû hünkârım, Ortakapıda olan kapıcı kullarınız ikibin nefer kadardır. Bâb-üs-sâade'de ayrıca dörtyüz kapıcı vardır. Her vakit nöbetle kapıları beklerler. Dışarıda bir iş çıksa memuriyetle bunları gönderirler. Kapıcılar, bostancı ocağından, sarayın aşçı, helvacı, ve ekmekçilerinden alınıp, kapıcılar kethüdâsı kulunuzun eli altına verilirler. Bunlar bâzı işler için memuriyetle beylerbeyilere menzil ile gönderilirler.

Benim kudretli hünkârım, kapıcıbaşı kullarınızın sayısı, tâyin edilmiş olmayıp, fazla veya eksik

olabilir. İçlerinde şimdi tanınmış olan İsmâil ağadır. Ondan sonra Ahmed ağa, ve eskilik sırası ile kâtip Mehmed ağa, Süleyman ağa, Şahbaz ağa, Hüseyin ağa, Davudpaşa - zâde, Mustafa paşa - zâde, Murtaza paşa - zâde ağalardır. Elçiler huzurunuza gelip, şeref buldukları vakit, onları kapıcıbaşı kullarınız getirirler. Elçinin koltuklarından tutup, arzodasına koyarlar ve rikâb-ı humâyununuza yüz sürdürürler. Bâb-ı âliden, beylerbeyilere mühimme gitmek gerektiği vakit, bu memuriyete kapıcıbaşılar tâyin olunurlar. Elçilik ile dahi onlar gnöderilirler. Vezirlerin başını getirmeğe, valilikte bırakılmakda, teşrifat götürmede onlar kullanılır. Mevâcibleri, günde yüzelli akçe olup, âdi hizmetleri, sarayda pâdişahlık dairesinin büyük kapısında beklemektir.

Benim saâdetlû pâdişâhım, birkaç adet vazifede olmayan vezir ve bey vardır ki, saâdetlû kapınızda vazife beklerler. Açık olduğu vakit, kabiliyetlerine göre onlar tâyin olunur.

Solak kullarınız dörtyüz neferdir ve dört solak başı vardır. Hünkârımın özengisi yanında yürürler. Arada bir kerre "Bre koca solaklar, işler ne âlemdedir? Zulüm var mıdır?" diye sorun. Eğer "Güzeldir, zulüm yoktur" derlerse "Sakın yalan söylemen. Yoksa haber alırım, hakkınızdan gelirim" diye tenbih edersiniz. Çünkü onlar "Saâdetlû pâdişâh dünya ahvâlinden bahsetti" diye herkese yayılır. Güzel adınız dünyaya dolar. "Pâdişah dikkat ediyormuş" diye halk kendi işleriyle meşgul olurlar.

Peykler, yirmi - otuz neferdir. Bir eski ocak olup binbaşıları vardır. Hünkârım saâdetle şehri do-

laşmağa çıktığı vakit, solakların önünde yürürler, bir süstür.

Hünkârımın ne kadar atları ve develeri varsa büyük mirahor ağa kulunuzun elindedir. Raht hazinesi onun elindedir. Saâdetle dışarıya çıktığınız vakit solaklar arasında yedeklerin ardında yürür ve ne kadar yedekçi ve saraç varsa eli altındadır. Ahıra âit olan işleri görür. Hünkârıma bir şey arzetmesi gerekse vezîr-i âzam kulunuza söyleyip, arzettirir. Eskiden beri kanun böyledir. Fakat yakın zamanda kendileri görür oldular. Eli altında bin kadar deve ve ikiyüz kadar katır olup, onlara deveci, sarbanlar, katırcı ve eşekçiler dikkat ederler. Zâbitleri, sarbanbaşı[40] ve harbende[41] başı olup, büyük mirahorun emrine bakarlar. Çayır mahsulü diye, rikâb-ı hümâyununuza zaman zaman yirmibeş yük akçe verir. Çünkü beylik çayırları satıp, rikâb-ı humâyuna verir. Küçük mirahur ağa kulunuz, küçük ahıra karışır. Arabacıların hâkimdir. Devletlû vâlide sultan hazretleri bir yere gidince bütün saraçlar ile araba önünde yürür. Sefere giden iç oğlanları kullarınıza atlarını verir, başka bir hizmeti yoktur.

Kapıcılar kethüdâsı kulunuz, rikâb-ı humâyununuzda yürüyüp, bir şikâyetçi arzuhal sunarsa, alıp, hünkârıma götürür. Ve bir yere göndermek gerekse "Gel kethüdâ, var vezîr-i âzamı çağır" Yahut "Vezîr-i âzama, falan işi şöyle eylesin" diye mübârek ağzınız ile ısmarlarsınız. Hünkârıma âit

---

[40] Deveci - Başı demektir.
[41] Katırcı - Başı demektir.

olan bütün hizmetler onundur. Hünkârıma gayet yakındır.

Benim devletli ve merhametli hünkârım. Bu en küçük kulunuzu topraktan kaldırıp, herkese dopdolu olan ihsanınızla sevindirdiniz. Cenâb-ı Hak, merhametli, cömert, hünkârıma, bin yıl ömür verüp, Kaftan Kafa hükmekmek nasib eyleye, âmin.

## HATT-I ŞERİFLERİN NE YOLDA YAZILACAĞINA VE İÇİNDE NELER BULUNACAĞINA DAİR

Allahu Taâlâ, kerâmetlû pâdişahımın mübârek vücutlarını hatâlardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim devletlû hünkârım, ulûfe için vezir kulunuz telhis edip,arz edince "Ulûfe vereyim mi?" diye arzederse "Veresin" diye, telhis üstüne mübârek yazınızla yazarsınız. Ulûfeden bir hafta evvel (yazı) olurdu. (Yazı) demek, yeniçeri ocağında ne kadar nefer vardır? Diğer ocakların hepsi deftere yazılır, vezîr-i âzam kulunuza getirirler. Ne vakit ki, "Yazı olsun mu?" diye rikâb-ı humâyununuza telhis gelirse onun dahi üzerine mübârek yazınızla "Olsun, açıklarına dikkatli olasın". Telhisin üzerine bu kadarçık yazarsınız. Fakat "Ulûfe verilsin mi?" diye arzolunursa "Hemen veresin" diye yazmak yetişir.

Benim devletlû hünkârım, ulûfe verilip, defterdar kulunuz arzodasına gelerek bu kadar ulûfe verildi diye, defteri okuyup, tamamlayınca, defterdara buyurasınız ki, "Bir hoşça doğrulukla hizmet edesin, yoksa sen bilirsin" diye yavuzca söyleyesiniz.

Benim hünkârım, pâdişah sikkesi ahvaline çok fazla dikkat gerektir. Darphâne[42] ye gayet doğru,

[42] Para kesilen yer.

müslüman bir nâzır gerektir. Bir kuruş dokuzbuçuk dirhemdir. Bir dirhem on akçe olmak üzere kesilse, bir kuruş doksanbeş akçe olur. Bir dirhem, oniki akçe olmak üzere kesilse akçe gayet ufak olur. Şimdi ise kuruş, yüzyirmibeş akçeye geçer. Şimdi akçe, kıpkızıl mangıra benzer. Benim devletlû hünkârım, eğer para düzeltilmezse, reâyâya ve kullarınıza ulûfe olarak verilmek güçtür. Bu husus gayet üzerinde konuşulmaya muhtaçtır. Yavaş yavaş olması gerektir. Benim merhametli hünkârım, pâdişahlık alâmeti, para ile hutbedir. Halk ikisi ile memnundur. Hemen vezir kulunuza emir buyurun:

"Bu para işini gör, darphâne işlesin, benim adıma para kesilsin. Gümüş lâzım olursa kuruşu hazinemden veririm, akçe kestir. Tahsil olunduğu vakit, katıma teslim edesin."

Diye ferman buyurun. Ayar diye, Gümüşü eritirler, Bakırı ve kurşunu gider. Hâlis kalır. Ayar olmuş derler.

Benim devletlû hünkârım, memleket yazılması[48] gayet lâzımdır. Çünkü pek çok seferler olduğundan reâyâ köyleri bırakıp kaçmışlardır. Meselâ bir köy, on ev olarak yazılmıştır. Sonra reâyâ kaçıp, bir ev kalmıştır. Avârızcı vardığı vakit, bu köyden on ev yazılmıştır diye on evin avârızını alır. Bir evden beylik için üçer kuruş alınır. Bâzı köy vardır, sayım olduğu vakit, bir ev yazılmıştır. Etraftan reâyâ gelip, içine dolmuştur. On eve tahammülü vardır. Şimdi sayım memuru gönderilse, doğrusu yazılır. Eğer adam çok ise ona göre yazar. Bir köyde üç ev olsa

---

[48] Sayım.

her evde birer adam olsa onu bir ev diye yazar. Altı olsa, iki ev diye yazar. Daha fazla olsa, daha ziyâde ev yazar. "Tahrir" yazıcı demektir. Bu işleri dahi vezir kulunuza emredersiniz ki, "Memâlik-i mahruseme iyi, müslüman, akıllı adam gönder. Hak ve adâlet üzere sayım yapsınlar. Rüşvet almaktan, kimsenin hatırını yıkmaktan kat'iyyen çekinsinler" diye tenbih buyurasınız. "Göreyim seni, Muhammed ümmeti hizmetidir. Bir hoşça görülsün" diye fermân-ı humâyun lâzımdır.

Benim devletlû hünkârım, beylerbeyine, hatt-ı şerif yazmak icab ettiği vakit, şöyle yazıla:

"Sen ki Mısır muhâfazasında olan vezîrim Mehmed paşasın, saâdetlû hatt-ı humâyunum sana ulaşınca bil ki, rikâb-ı humâyunuma mektubun geldi. Devlet hazinesinin gelirlerini tahsil hususunda elinden geldiği kadar çalışıp, memâlik-i mahrusemi koruyup, kullarımın zapt ve raptı için fevkalâde uğraştığını arzeylemişsin. Mâlûm oldu. Berhurdar ol. Nimetim sana helâl olsun. İmdi bu hizmetin karşılığında şâhâne inâyetimden sana kabzası murassa' bir kılıç ve bir serâser kaplı samur kürk ihsan ettim. Dört başı mâmur bir şekilde hürmetle karşılayıp, kılıcı kuşanıp, kaftanını giyip, bu nimetin şükrünü yerine getiresin. Uykuyu ve rahatı kendine haram edip, evvelkinden fazla hizmetine dikkat edesin. Hayır duâma mazhar olmaya çalışasın. Göreyim seni, devlet hazinesinin gelirini günü gününe göndermeye çalışsın. Haremeyn-i şerifeyn'e[44] âit parayı gününde gönderip, sıkıntı çektirmeyesin. İhmal-

---

[44] Mekke ve Medîne.

den ve mûsamahadan kat'iyyen sakınasın, şöyle bilesin'"

Sır kâtibı olan böylece yazmalıdır.

Devletlü hünkârım, yazı üstüne, mübârek el yazınızla yalnızca "Gereğince iş göresin" diye yazılır. Başka yazılacak bir iş varsa hemen sır kâtibine mübârek kaleminizle:

"Mısır beylerbeyisine, hazineye âit paranın acele gönderilmesi için haremeyn fukarasına vazifeleri için, ülkemi sıkıca muhafaza etmek için bir mektup yazasın, mühürleyip, hâkipâyime gönderesin." diye mübârek yazınızı müsâhip ile gönderesiniz. Sır kâtibi kulunuzun hususi odası vardır. Yalnızca orada yazar. Mühürleyip, yine musâhip ile gönderir. Benim devletlû hünkârım. Bu defa okursunuz. Arzunuz gereğince olmuş ise "Yazı" üzerine "Gereğince iş görüle" dersiniz. Eğer isteğinize uymayan bir kelime varsa mübârek kaleminizle çizip "Bu sözü yazmayasın" diye istediğiniz gibi yazılıncaya kadar yazdırasınız. Üzerine "Gereğince işlem yapıla" dedikden sonra yanınızda keseye koyup bağlasınlar. Balmumu üzerine mübârek mührünüzü vurup, kâğıda sarılıp, "Mısır muhâfızı vezirim Mehmed paşaya" diye bu kadarcık yazılır. Benim saâdetlû hünkârım, Budin, Bağdad veya Erzurum beylerbeyisine mektup yazmak gerekirse bu şekilde yazmak gerekir. Benim saâdetlû hünkârım, kapudan paşa kulunuza hatt-ı şerifiniz şöyle yazılır:

"Sen ki benim vezirim kapudân-ı deryâ Mehmed paşasın, adâletli hatt-ı şerifim ulaşınca, bilesin ki, uyku ve rahatı kendine haram edip, Akdeniz'in ve Karadeniz'in korunmasına çabalayıp, ziyâde dik-

kat edesin. Tâ ki kâfirlerin kalyonları tüccar gemilerine hiç bir surette zarar vermeye ve kazak kayıkları kıyılara inmeyeler. Eğer inip, köyleri vururlarsa sonra sen sorumlu olursun. Benim isteklerime dikkat etmekle pâdişâhça lûtuflarıma lâyık olursun. Hayır duam seninle olsun. Aldırış etmez likten sakınasın. Düşmana dair olan işlere çok dikkatli olasın."

Benim saâdetlû hünkârım, yeniçeriye kapı olmak arzu buyurduğunuz vakit, bostancı ve acemi oğlanı ocaklarında yazılır. Ağa kulunuza şu suretle hatt-ı şerifinizi yazarsınız:

"Sen ki yeniçeri ağasısın, hatt-ı humâyunum ulaşınca yeniçeri ocağının işlerine güzel çalışasın. Disiplinlerine, terbiyelerine bakıp, kimseye bir akçe ulûfe vermekten sakınasın. Rikâb-ı humâyunuma bildirilmeden eğer bir akçe ulûfe verildiğini duyarsam sonra gazabıma çarpılırsın. Asla arzularıma aykırı hareket etmeyesin."

Benim devletlû hünkârım, sefer-i humâyuna gelmek için bir vezir kulunuza hatt-ı şerif gönderildiği vakit böyle yazılır:

"Sen ki özü muhafızı vezir İbşir paşasın, mübârek hattı humâyunum ulaşınca bilesin ki arzum, falan tarafa sefer olduğundan eyâlette olan zeâmet ve tımar erbâbını biriktirüp, emrime hazır olasın. Ve askerinle beraber lâzım gelen yere gitmeğe hazır bulunasın. Dikkatli olup, hazır olasın. İşlerinde asla aldırış etmezlik yapmayıp, bir gün geç gelecek olursan sonra sen bilirsin. Haberin olsun."

## MÜLKÎ BÖLÜMLER VE HASLARIN MİKDARI HAKKINDA

Saâdetlû pâdişâhım, Rumeli beylerbeyisinin senede Hassı onbir yük akçadır. Eyâletinde yirmidört sancak vardır. Köstendil, Mora, İskenderiye, Tırhala, Yanya, Ohri, Dukakin, Silistre, Niğbolu, Vidin, Avlanya, İlbasan, Delvine, Üsküb, Selânik, Vize, Kırkkilise, Çermen, Alacahisar, Pizren, volçetrin, Bender, Akkirman... Bu livâların birer sancak beyi olup, onlara Rumeli beyleri denir. Onların sancak ve mehterhâneleri vardır. Sefere her biri iki -üç yüz cebeli ile eşerler. Yine Rumeli'de 9274 kılıç olup, 904 ü zeâmet, geride kalanı tezkereli ve tezkeresiz tımardır. Gizli olmaya ki, zeâmet erbâbına her beşbin akçede bir mükemmel cebeli, ve tımar erbabına üçbin akçede bir cebeli gerektir. Yirmibin akçeye kadar olan, eski kanuna göre üç cebeli verir. Bütün cebelileri 20200 nefer olup, zeâmet ve tımar sâhipleri ile beraber sefere giderler. Beylerbeyi tımarı, onbinden ve sancak beyleri cebelileri il 8200 e ulaşır. Bu takdirde toplam olarak Rumeli askeri 30.000 nefer olur. Senelik hâsılları beşyüz altmış sekiz yük, elliyedi bin akçedir.

Saâdetlû pâdişâhım, Anadolu beylerbeyisi Mustafa paşadır. Senelik on yük Hassı ve ondört sancağı vardır. Kütahya paşa sancağı, Saruhan, Aydın, Hü-

davendigâr, Kastamonu, Menteşe, Bolu, Ankara, Karahisar sâhip, Tekeili, Çankırı, Hamideli, Sultan önü, Karasi... Bu eyâlet yedibinüçyüz kılıç olup, yüzdoksanbeş zeâmet, geride kalanı tımardır. Cebelileri 9700 nefer olup, beyler, zeâmet ve tımar erbâbı, kanun üzere cebelileri ile 17000 kadar asker olur. Senelik mahsulleri üçyüz otuz sekiz yük ve 32.000 akçe olur.

Saâdetlû pâdişâhım, Hasan paşa kulları hâlen Karaman beylerbeyisidir. Senelik Hassı altıyüz altmış bin akçe olup, bu eyâlet yedi sancaktır. Konya, paşa sancağıdır. Diğerleri, Niğde, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri, Akşehir ve Aksaray'dır. 626 kılıç olup, yüzonaltısı zeâmet geride kalanı tımardır. Bu takdirde beyler, zeâmet sâhipleri ve tımar erbâbı eski kanuna göre cebelileri ile 4.600 asker olur. Senelik hâsılâtı seksen yük, beşbin beşyüz akçe olur.

Benim fütüvvetlû hünkârım, şâhin paşa hâlen Bosna beylerbeyisidir. Senede Hassı altıyük elli bin akçe olur. Eyâleti sekiz sancaktır. Bosna, paşa sancağıdır. Diğerleri, Hersek, Kilis, İzvornik, Pojega, Raçna, Kerka, Rahoviçe'dir. Bu livâların zeâmet ve tımar erbâbı, üçyüzseksendokuz kılıçdır. Cebelileri ile çok asker olup, senelik hâsılları 122 yük, 13.580 akçedir.

Benim merhâmetlû pâdişâhım, Mehmed paşa şimdi Tameşvar beylerbeyidir. Sekiz yük altıbin akçe Hassı vardır. Eyâletinde altı sancak vardır.: Tameşvar, Lipve, Göle, Morava, Yanova... Bu eyâlet dahi çok asker olup, hâsılları senede 85.000 yük, yedi bin üçyüz otuz akçedir.

Benim kudretli pâdişâhım, Mûsâ paşa şimdi Budin beylerbeyisidir. 880.000 akçe Hassı olup, eyâleti yirmi sancaktır. Budin, paşa sancağıdır. Eğri, beylerbeyiliktir. Kanije, Peçevi, İstoni Belgrad, Estergon, Sekedin, Hatvan, Şimontorne, Sirem, Koban, Fülek, Sigetvar, Mohaç, Ösek, Novigrad, Seçan, Sansar, Soltuk... Bu livâların zeâmet ve tımar erbâbı 2.722 kılıçtır.

İbşir paşa, şimdi Özü beylerbeyisi olup, sancağına ek bâzı livâlar vardır.

Benim merhametlû hünkârım, Cezâyir-i Bahrisefid beylerbeyiliği kapudân-ı deryâ eyâletidir[45].

Benim merhametli hünkârım, Hüseyin paşa kulunuz şimdi Kıbrıs beylerbeyisidir. Altıyüz Hassı vardır. Eyâleti sekiz sancaktır. Lefkoşe paşa sancağıdır. İçel, Tarsus, Alâiye, Sis, Kirine, Baf, Mağosa... Bu üç sancak salyâne ile verilir. Bu livâların zeâmet ve tımar erbâbı, ikiyüz otuzsekiz kılıçtır.

Benim saâdetlû hünkârım, Veli paşa kulunuz şimdi Zulkadriye beylerbeyidir. Altıyüz Hassı vardır. Eyâleti beş sancaktır. Maraş livâsı paşa sancağıdır. Malatya, Ayıntab, Samsat, Kars, Zulkadriye... Zeâmet ve tımar erbâbı, 2582 kılıçtır.

Benim kudretli hünkârım, Osman paşa şimdi Şam beylerbeyisidir. Hassı, senede on yükdür. Eyâleti onbir sancaktır. Kudüs-ü şerif, Gazze, Safed, Berut'la beraber Sayda, Nablus, Acelûn, Lecun, Buka, Tedmür, Akkâ, Şuveyk ile beraber Kerek... Şam-ı şerif paşa sancağıdır. Zeâmet ve tımar erbâbı 846 kılıçtır. Senede elde edilenleri 65 yük, 58.600 akçedir.

---

[45] Cezâir-i bahr-i sefid, (Akdeniz adaları) demektir.

Benim kudretlû Hünkârım, Osman paşa hâlen Trablus Şam Beylerbeyisi olup sekiz yük Hassı vardır. Eyâleti beş sancaktır: Hama, Humus, Selimiyye, Cebeliyye, Trablus paşa sancağıdır. Tımar ve zeâmet erbabı ikibin yüz altmış üç kılıç olup, hasılları ellialtı yük sekiz bin dörtyüz kırk akçedir.

Benim kudretli hünkârım, Mehmed paşa sekizyüz Hası ile şimdi Haleb beylerbeyisidir. On sancağı vardır. Edene (adana) Kilis kürtleri, Birecik, Maarra, Aziz balisi, Mümbüç, Türkman, Azaz'la beraber Haleb. Haleb paşa sancağdırı. Bu livâların zeâmet ve tımar erbâbı 878 kılıç olup, elde edilen geliri, 77 yük, 1320 akçedir.

Benim kudretli hünkârım, Mehmed paşa - zâde şimdi Ruha beylerbeyisi olup, Hassı altıyüz seksenbin akçedir. Eyâleti yedi sancaktır: Çamas, Habur, Deyri Ruhbe, Beni Rebia, Suruç, Ane, Ruha yâni Urfa, Raka ile beraber paşa sarayıdır.

Benim saâdetlû hünkârım, Vezir Ahmed paşa kulunuz, şimdi Diyarbekir beylerbeyisidir. Senede 12 yük Hassı vardır. 24 sancağı vardır. Beşi hükümete ocaklık, sekizi kürd beyleri sancağı, bunlardan başka onbir osmanlı sancağı şunlardır:

Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hısnıkeyf, Siirt, Mivafarkın, Akcakale, Sencar, Habur, Çemişgezek... Teb'id ile verilen beş sancak şunlardır: Haküd, Cezire, Eğil, Genç, Pertek, Çapakçur, Çermik, Amid, paşa sancağıdır. Bu sansakların zeâmet ve tımar erbâbı cebelileri ile 2992 (  ) Kılıç (  ) nefer olup, elde edilenleri senede 114 yükdür.

Benim devletlû hünkârım, Siyavuş paşa şimdi Rum beylerbeyisidir. Hassı dokuzyüzyük akçedir.

Sekiz sancağı vardır. Amasya, Bozok, Divrik, Cânik, Arapgir, Çorum, ve Sivas paşa sancağıdır. Zeâmet ve tımar erbâbı 3100 kılıç olup, geliri yüzotuzbir yük, seksenyedibin yüzyirmi akçedir.

Benim mahabbetlû pâdişahım, Hüseyin paşa şimdi Erzurum beylerbeyisi olup, senede on iki yük Hassı vardır. Eyâleti on iki sancaktır. Karahisar Şarki, Kiğı, Yukari Pasin, İspir, Hınıs, Malazgirt, Tekman, Kuzucan, Tortum, Mecankert, Namrevan, Erzurum paşa cansağıdır. Bu sancakların zeâmet ve tımar erbâbı 3055 kılıçtır. Senelik hâsılları 59 yük 6920 akçedir.

Benim mahabbetlû hünkârım, Mehmed paşa şimdi Kars beylerbeyisidir. Senede 820.000 akçe Hassı vardır. Altı sancaktır: Küçük Rahcivan, Zaroşad; Geçvan, Kağızman, (Şuregil ile beraber) Kars paşa sancağıdır. Zeâmet ve tımar erbâbı 1206 kılıçtır. Hasılları, 90 yük, 4119 akçedir. Bu asker, acem serhaddine, Van kalesine üç günlük yoldadır.

Benim sâadetlû hünkârım, Sefer paşa şimdi Çıldır beylerbeyisidir. Senede 900 yük, 25.000 akçe Hassı vardır. Eyâleti on üç sancaktır. Oltı, Hartuş, Ardahan, Bezrek, Haçrek, Hostho, Mahcil, Acara, Pumbek. Ocaklık olan sancakları: Pertekrek, Levane, Nisfı levane, Şavşat, Çıldır sancağıdır. Bu sancakların zeâmet ve tımar erbâbı 1380 kılıçtır. Senelik Hasılları 92 yük, seksenaltıbin akçedir.

Benim merhametli hünkârım, Hüseyin paşa şimdi Trabzon beylerbeyisidir. Altıyüz Hassı olup, iki sancağı vardır: Trabzon, Batum.

Benim merhametlû hünkârım, Yusuf paşa şimdi Kefe beylerbeyisidir. Mostarlı Mustafa paşa Ha-

beş beylerbeyisidir. Süleyman paşa şimdi Musul beylerbeyisidir. 50 yük, 81.000 Hassı vardır. Eyâleti, 7 sancaktır. Musul, paşa sancağıdır. Sancakları; Becvanlı, Tekrid, Eski Musul, Horn ve Bane. (Herobane) bu sancakların zeâmet ve tımar erbabı ikiyüz yetmişdört kılıçtır. Hasılları yirmi iki yük, kırkbin akçedir.

Derviş paşa şimdi Bağdad beylerbeyisidir. Salyânesi ondört yük, eyâleti 18 sancaktır. Yalnız yedisinde zeâmet ve tımar erbâbı vardır. Hille, Zengi, Âbad, Civârız, Remahiye, Çengüle, Karadağ, Dertenek, Semavat, Bayat, Derne, Debala, Elsayıh, Vasıt, Kerent, Demirkapı, Kazaniye, Giylân, Bağdad paşa sancağı olup, Kale muhafazasına sekizbin yeniçeri ve dörtbin şehir askeri vardır ki, (Bağdad kulu) denir. Paşanın üç bin kadar askeriyle fazla miktarda asker olur.

Benim saâdetlû hünkârım, Hasan paşa şimdi Van beylerbeyisi olup, senede Hassı onbir yük akçedir. Eyâleti 14 sancaktır: Van, Paşa sancağıdır. Diğerleri, Adilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Kârkâr, Kesani, Asiberd, Ağakes, Beni Kutur kürdleri, Beyazid kalesi, Berda, Ovacık, Bitlis hükümeti:.. Bunların zeâmet ve tımar erbâbı 1180 kılıçtır. Hasılları 200 yük, 79 akçedir.

Câfer paşa şimdi şehrizur beylerbeyisidir. Senede on yük Hassı vardır. Eyâleti yirmi bir sancaktır: Sürüçek, Erbil, Keşaf, Şehribazar, Cebelihümreyin, Hezarmend, Tolcuran, Merkave, Acur, Cengüle, Yakberle, Belkas, Uşni, Tel ve Tavi, Seyid Burencin, İrman, Dadan, Berend, Dudinle beraber Harir. Gazi keşan kalesi paşa sancağıdır.

## AVÂRIZ VE SURSAT HAKKINDA

Cenâb-ı Hak, devletlû pâdişâhımın mübârek vücudlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim saâdetlû hünkârım, Avârız için, ev başına reâyâdan beş riyal kuruş alınmak çoktur. Reâyâ fukarasına zulümdür. Benim merhametli hünkârım, eskidenberi kanun üçyüz akçe alınmaktır. Ev başına varup, devşiren adama ev başına kırk akçe yeter. Varır, ev başına üçyüz akçe alır. Böyle olursa hem reâyânın duâsını alırsınız, hem memleketleriniz bayındır olup, zulüm olmaz. Vezir kulunuzdan sorunuz:

"Şimdiye kadar reâyâdan avârız olarak ev başına beşer riyal kuruş mu alınırdı?, Yoksa şimdi mi ziyâde oldu? Bu sorunun cevabını veresin" diye ferman buyurasınız. Benim devletlû hünkârım, memleketlerinizde avârız evleri, tamamı 120.000 evdir. 20.000 evi çürüktür. Yüzbin evinden üçyüz yüz akçe olur.

Nihâyet benim devletlû hünkârım, muharrem ayı yılbaşıdır. Avârız defterleri şimdi çıkıp, akçe ile satarlar. Alan adam her halde akçe almıştır. Beylik malı tahsil etmeye, kendi verdiği rüşveti çıkarmağa ve kendine birkaç akçe fayda temin etmeğe çalışır. Böyle olunca, reâyâ fukarasına kat kat zulüm olmuş olur. Zulüm etmeyince olmaz. Amma bunun çâresi vardır. Vezir kulunuza tenbih buyurun:

"Avârız defterlerini bir hoşça kendin dağıt.

Avârız toplamağa müslüman ve dindar adamlar gönder. Ev başına mîri için üçyüz akçe alınsın. Kırk akçe de varup, toplayan adama verilsin. Sıkı tenbih eyle. Fazla almasınlar. Bu defterleri kavaf eline verüp, elden gitmesine râzı değilim. Herhangi adamı tâyin dersen, varup toplasın. Eğer emrimden fazla bir akçe alındığını duyarsam, sen bilirsin. Sonra cevâbını senden isterim. Öte yakanın reâyâsından İstanbul, doludur. Haberini alırım. Sonra hiç bir sözüne inanmam. Sen bilirsin!"

Benim devletlû hünkârım, Sursat ahvâlini sorarsanız, Sursat sefer olduğu vakit, reâya üzerine salınır. Sursatın mânâsı, arpa, buğday, un, odun ne kadar tâyin olunursa, bir kadılık yerden reâyâ getirip, merhametlû hünkârım konduğu yere yığdıklarıdır. Yettiği kadar bir gün bir gece alınır. Mîriden akçesi verilir. Bedâva değildir. Saâdetlû pâdişâhımızın hazînesinden karşılığı verilir. Fakat Hak sâhibine değmez. Sefer olmayınca reâyâya sursat olmaz. Kanun değildir. Nezil zahiresi dedikleri, bir kadılık yere emrolunur ki, kaç ev varsa ev başına beş kile arpa, bir kile un; eğer iki yüz ev ise bin kile arpa, ve ikiyüz kile un; Düşman memleketinde pâdişah herhangi bir kalenin altına varsa, tâ oraya reâyâ develerle yükletüp götürürler. Orada teslim ederler. Sözün kısası, benim devletlû hünkârım, reâyâ pâdişâhların hazînesidir. Eğer reâyâ mâmur olur, zulüm olmazsa pâdişâhının hazînesi dolu olur. Bugün emretseniz reâyâ bir kuruş versin diye, nice yüzbin kuruş olur. Hemen gereken, reâyâyı koruyup, zâlimlere çiğnetmemektir.

Bâkî ferman devletlû hünkârımındır.

## ŞEYHÜLİSLÂMA VERİLECEK TALİMATA DAİR

Şeyhülislâm efendi hazretlerine tenbih buyrulduğu vakit, "Devletimizin devâmı için duâ edip, memur olduğunuz fetvâ işleri ki, din ve devlet ve ümmet-i Muhammed işleridir, bir hoş dikkat edip, bilginlere ait olan halleri arz edip, yeri cennet olan kardeşim merhum zamanında saltanat nâmusu için nasıl dikkat eyledin ise benim zamanımda da daha fazla isterim. Diğer işleri de tezkerenizde bildiresiniz, vesselâm".

Kadı asker efendilere:

"Tenbihe memur olduğunuz Muhammed şeriatinin yerine getirilmesine dinî işlere ve devletimiz devâmına duâya ehemmiyet verip, mansıbları ehline vererek saltanat nâmusuna lâyık olanı yapıp, aksini yapmaktan çekinesin".

Cenâz-ı Hak, devletlû pâdişâhımın mübârek vücudunu hatâ ve tehlikelerden koruyup, saltanat tahtlarında ömürlü eyleye...

Benim merhametlû hünkârım, Rumeli kazaskeri, Rumelinde ne kadar kadılar varsa o arzeder. Anadolu kazaskeri, Anadolu'da olan kadıları arzeder. Rumelinde olan kadılar, Anadolu'ya kadı olamaz. Anadolu'da olan kadılar da Rumeli'ye kadı olamaz. Yine Anadolu'ya kadı olur.

Benim devletlû hünkârım, Anadolu'da bir kadı azlolununca İstanbul'a gelir. Anadolu kazaskerine iki yıl mülâzemet eder. Haftada bir gün çarşamba günü kazaskerin divânı olur. Bütün azledilmiş olan kadılar o gün, örf dedikleri büyük sarığı giyip, varıp, kazaskeri selâmlarlar. Her biri bir kasabanın kadılığını ister. O istediği kadı, (Kadı olalı) iki yıl olmuş ise müddetinin bittiği pâdişah katına arz olunur. "Falan kadının müddeti tamam oldu" diye... Falan dedikleri meselâ o kadı azlolunup, iki yıldır kazaskere mülâzimlik etmiş olandır. O vakit kaç kadı varsa birer birer pâdişah katına arzolunur. Anadolu'da sekizyüz kadı vardır. Müddetleri olan ikişer yıl dolunca İstanbul'da mülâzım olanlara dağıtılır. Tâyin olunup, azlolununca bu müddete (Zaman-ı

İttisâli) denir. Azl edilmiş iken tâyin olununca (Bu müddete) "Zaman-ı İnfisâli" denir.

Benim kerâmetlû pâdişahım, kazasker defter okuyup, "Falan kazayı falana" dediği vakit, saâdetle şöyle buyurun:

"O arzettiğin kadı, bilgili midir? Bu işe lâyık mıdır? Sakın bu makâma lâyık olmayan kimse olmasın. Günahı senin boynuna. Bir hoşça imtihan eyle. Câhile kadılık verme. Verdiğinize râzı değilim. Şöyle kulağıma dokunursa sen bilirsin." diye tenbih buyurun. İki yıl müddet tamam olmayınca azletmezler. Kanun değildir. İki yıl dolunca ayruk komaz, yerine de verirler. Bu kadılıklar yüzelli akçe ile olur, yüzotuz akçe ile tâyin olunur. Her tâyinde artar. Yüzelli olunca artık bundan fazla olmaz.

Benim devletlû hünkârım, bunlardan yukarı, üçyüzlü, beşyüzlü olanlara "Mevleviyet", derler. Şeyhülislâm arzeder. Müderrislere ve Mollalara müftü karışır. Vezir, yalnız pâdişah katına arzeder. Mevleviyette müddet yoktur. Azledilinceye kadar durur. Osmanlı ülkesinde Mısır, Haleb, Diyarbekir, Şam, Erzurum, Selânik, Budin, Sofya, Bursa, Edirne. İstanbul. Ve bunlara benzer büyük eyâletlerin hepsi beşyüz akçelik mollalardır. Bursa'dan Edirne'ye tâyin olunur. Edirne'den İstanbul'a tâyin olunur. İstanbul kazaskerinin yolu, Anadolu kazaskeri olmaktır. Hâkim olduğu İstanbul içinde ne kadar pazarcı varsa, ekmekçi ve kasap varsa ve her nevi dükkân sâhibi olanlara İstanbul kadısı nark verip, hakkından gelir. İstanbul'un bütün sat pazarını görmek, ona mahsustur. Eksik satanın hakkından gelir. Arada sırada vezir-i âzam kulunuza tenbih buyurun ki;

"İstanbul efendisine tenbih eyle. Nark işlerini bir hoşça görsün. Gezüp, dolaşsın. Yoksa kendisi bilir." diye sıkıca zaman zaman tenbih lâzımdır. Çünkü bütün şehrin ihtiyacını o görür.

Benim devletlû hünkârım, Rumeli'de 450 kadılık vardır. Amma mülâzım da çoktur. Meselâ bir kadılığa onkişi mülâzımdır. İmtehan olurlar. Hangisi bilgi sâhibi ise hak onundur. Müddeti sona erince ona verirler. Kazaskerler, (Pâdişahıma) arzettikleri vakit, tenbih buyurun ki:

"Şefâat ile veya rüşvet ile sakın kadılık vermeyesin. İmtehan eyleyin. Her hangisi lâyık ise onu arzeyleyin." diye tenbih-i şerif lâzımdır.

Cenâb-ı Hak, haşmetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim devletlû hünkârım, Timur dedikleri bir tatardır. Acem vilâyetinden ötede Özbek dedikleri bir vilâyetten, bir alçak halli, aksak Timur dedikleri, Cengiz han oğullarındandır. Şimdi hünkârımın kullarından olan Tatar hanları da Cengiz han evlâdındandır. Hata ve Haten dedikleri memleketin bir kâfir pâdişahı idi. İslâm pâdişahları üzerine gelip, üstün gelip, mülkü ellerinden almıştı. Sonra evlâtları müslüman olmuşlardı. Bu Hanlar, o cinstendir. Tatar cinsinde hakikat olmaz. O yüzden çokluk hayır gelen bir tâife değildir. Nihâyet Han olup, yeri boşalınca İstanbul'da olan Han oğullarından mübârek bayramda, mübârek katınıza hangisi önce yüz sürerse o, Han yapılır. Boşalmak suretiyle birisine verilmek lâzım gelirse, saâdetle buyurursunuz ki:

"Nimetimizle beslenmişsin. Sana Hanlık verdim. Göreyim seni, uğrumda can ve başınla çalışmak gereksin. Senden hizmet umarım" diye samur kürk giydirip, murassa' kılıç kuşatıp, murassa' sorguç ihsan buyurup:

"Arzularıma göre hareket eyle, bedduamdan sakın. Sana iltifâtım çoktur. Hemen doğruluk üze-

re. ol" diye tenbih-i şerif buyurasınız. Benim devletlû hünkârım, pek lüzum hâsıl olmadıkça bulları değiştirmek doğru değildir. Bunların bulundukları yer, kırım memleketidir. Beter ve yaban bir memlekettir. Urus, Moskof ve leh, komşudur. Ulu atalarınız bu Hanları lütufları ve değerlendirmeleri ile iltifat buyurup, onlara şu mânâda hatt-ı şerif gönderirlerdi:

"Siz ki pâdişahca nimetlerimizle yetişmiş, benzerleri arasında kadri yükseltilmiş Allah'ın yardımına mazhar olmuş Hansınız, sizi şâhâne saâdetlû selâmımız ile yücelttikten sonra bilesiniz ki, bir şecâatli mirza seçip, bir kış mevsiminde bir güruh başına geçirerek kâfirler diyarına gönderesiniz. Memleketini basıp, vilâyetini harab etsinler."

Benim devletlû hünkârım, Timurlenk dedikleri, Acemistan'dan ağır asker ile gelip, Engerus sahrasında dedelerinizden Han Yıldırım pâdişâh ile cenk edip, o zaman öte yaka askeri kaçtığından Timur üstün gelip, Yıldırım Hanı tutmuştur. İkiyüz seksenbin ulûfeli kulu var idi. Yıldırım Hanın 90.000 askeri vardı. Çokluk olduğu için üstün gelmiştir. Askere birlik olmak gerektir. Yeri gelince uğrunuzda can ve baş fedâ ederler. Bakılmazlar, hakları verilmezse, onlar dahi canlarını ve başlarını meydana komazlar. Hemen ulûfelerini üç ayda bir verip, bâzı hususları görmek gerektir.

Benim devletlû hünkârım, kapudan paşa kulunuzun eli altında kırk - elli kadırga sâhibi beyler vardır. Mora beyi, Rodos beyi, Ağriboz beyi, Sistra beyi, sakız beyi, Menteşe beyi, İnebolu beyi, Midilli beyi Karlıeli beyi, Cezâyir beylerbeyisi, Tu-

nus beylerbeyisi, ve Mağrib beylerbeyisi üçbin kılıç olur. Bunların kadırgaları vardır. İlkbaharda kapıtan paşa pâdişah donanması ve tersâne halkı ile sefere çıkınca bunlar da beraber sefere giderler. Ne tarafa ferman buyurursanız... Bunlardan başka tersâne-i âmirede kırk parça kadırga donatıb kapudan paşa ile berâber giderler. Kapudan paşa kadırgasında yedi sıra kürekçi olur. Geride kalanlarında dört - beş kürekçi olur. Hepsi yetmiş seksen parça kadırga olur. Kapudan paşa bütün Karadeniz'e ve Akdeniz'e hükmeder. Bütün işlerini gördükten sonra rikâb-ı humâyununuza elli yük akçe getirir. Sefere gitmeyen zeâmet ve tımar erbâbı, tımardan alınır. Kırk bin akçe zeâmeti olan sefere gitmese, bedel olarak kırkbin akçe alırlar. Arada bir kapudan paşa kulunuza tenbih buyurursunuz ki;

"Göreyim seni, Akdeniz ve Karadeniz'i bir hoşça korumak gereksin. Sakın olmaya ki, kazak kâfiri bir yeri veya bir köyü vurup yaka. Sonra sen bilirsin. Gerek kadırgalara, gerek tersâne ahvaline ve gerek beylerin ahvaline tenbih ve dikkat edip, kimseyi azletmekten sakın... Akçeye tama' eyleme. Uğrumda can ve başınla çalış, gözünü aç." diye tenbih buyurasınız.

Benim devletlû hünkârım, saâdetle el öpmeğe çıkıldıkta sağınıza ve solunuza çokluk bakmak lâzım değildir. Hemen el öpmeğe gelene bakmak gerek. El öperken, vezîr-i âzam kulunuzla konuşmayın. Önce Hanzâdeler el öperler. En evvel öpen, Han olacaktır. Sonra nakibüleşraf el öper, Ayak üzerine kalkarsınız. Vezîr-i âzam, kime kalk derse ona kalkarsınız. Çokluk ulûlamak lâzım değildir. Ve-

zir-i âzam kulunuza tenbih buyurunuz. El öpenler için bu falan kulundur, bu falan kulundur diye adları ile söylesin ki, hatırınızda kalsın. Bir daha görünce hatırlayasınız.

Benim saâdetlû pâdişâhım, şöyle mertçe oturmak gereksin ki, hepsi korksun... Dost ve düşman hünkârımı görmeye gelirler. Bir kâğıt yazıp gönderdim, o mübârek ismi dilinizden eksik etmeyiniz.

Benim devletlû hünkârım, saâdetle el öpüldükten sonra namaza çıkdığınız vakit, sağa sola selâm verince mübârek başınızı fazla eğmeyin. Heman azıcık işâret etmeniz yeter. Bahçeye inip, mübârek bakışınıza zorbalar, güreşçiler, gürzcüler, kemankeşler ve diğer hüner sâhipleri rastgelince gösterdiği hünerine göre fazlaca ihsan buyurun. Deryâ beyleri el öpünce kapudan paşaya buyurun ki;

"Göreyim seni, uğr-u humâyunumda ne derece çalışırsın. Bir hizmet meydana getirmek gerektir. Düşman ahvâli ile sıkıca ilgilen. Canını ve başını esirgeme. İhmal ve aldırış etmezlikten sakın. Hayır duam seninledir." diye tenbih buyurasınız.

Benim devletlû hünkârım, hâşa ve kellâ ki, bu âciz kulunuzun hatırına bu çeşit fikir gele. Benim kerametlû pâdişahım, bununla beraber hak tarafından mübârek kalbinize sormak lâzım gelir. Çünkü, benim merhametli pâdişâhım, Cenâb-ı Hak, resulüne - Selâm üzerine olsun - buyurur ki: "Ey sevgilim, ashabınla meşveret, eyle". Karşılıklı danışma çok lâzımdır. Kat'iyyen hünkârımın sorması ayıb değildir. Ehlinden sormak ve öğrenmek ayıb değildir. Merhum hünkâr kardeşiniz, bâzan bir günde beş -

altı kerre sorarlardı. Onsekiz yıla yakın pâdişah olmuş idi. Belki bir hoşça bilmediği olur diye gayet sakınırlardı. Pâdişahıma dahi lâzım olan bütün işleri yavaş yavaş öğrenmektir.

Benim devletlû hünkârım, tatar Hanları, diğer kullarınız gibidir. Fakat o tâifeden bir zamandanberi bir hizmet meydana gelmiş değildir. Hemen bir bucak memlekettir. Kâfir ağzıdır. Serhad beklerler. Yoksa başka iş ellerinden gelmez. Bâzan zararları da görülür. Asla dostluk edecek tâife değildir.

Benim kerametlû pâdişahım, kul deyince hemen yeniçeri kulların, sipâhi kulların, zeâmet ve tımar erbâbı kullarındır. Bunlara hallerine göre riâyet etmek lâzımdır. Saâdetle el öpülmeğe çıktığınızda, Tatar Hanzâdelerine ayak üzerine kalktığınız yetişir. Daha fazla itibar lâzım değildir.

## MUHAFAZA, SALYANE, MUKATAA VE DİĞER ŞEYLERİN TARİFİ

Benim kerâmetlû hünkârım, muhâfaza ona derler ki serhadlerde ve kalelerde asker koyarlar. Düşmandan kaleleri ve serhadleri korurlar. Buna muhâfaza derler. Salyâne diye beylere, eminlerden üçer dörder yük akçe tâyin olunmuştur. Yılda bir kerre alınır. Kapudanların kadırgası vardır. Ama sancağı yoktur. Hemen bir kerre eminlerden salyâne diye alınır. Ve salyânenin mânâsı (Yıllık) demektir. Muhâsebe diye ne kadar akçe bir yılda hâsıl olur ve ne kadar sarfolunur? bir yıl yazılır, yıl tamam olunca hesab olunur. Ne kadar kalmış ve ne kadar gitmiştir? görülünce buna muhâsebe derler. Mukaataa diye gümrük gibi, bâzı madenler gibi yılda kimi yüz yük, kimi beşyüz yük akçeye bir yıla kadar verilir. Maktu' olarak derler. Alana tuğralı emr-i şerif verilir. Yıl tamam olmayınca elinden alamaz. Buna mukaataa derler. (Bevvab) diye, kapıcılara derler. (Ümerâ) diye beylere derler. Kılıç zeâmeti diye yirmibin akçe yazısı olana derler. (İcmalli) demek, dirinti olmayıp, tâ evvelden öylece yazılıp, zeâmeti olana derler. (Kılıç tımarı) üçbin akçe olana derler. Tâ 19.999 akçeye varıncaya kadar (Kılıç tımarı) denir. Bir akçe fazla olup, yirmibin olsa (zeâmet) olur. Yüz bine varınca ona Hass derler.

Benim devletlû pâdişâhım, reâyâ ahvâline ve onlara dikkat etmesine vezîr-i âzam kulunuza tenbih buyurasınız ki:

"Avârız toplamağa gidenlere sıkı tenbih eyleyesin. Defter gereğince alıp, reâyâdan fazla akçe almasınlar." (Avârız) diye, müslümanlar ev başına üçyüz akçe verirler, ona derler. (Haraç) diye kâfirlerden adam başına ikiyüz seksenbeş akçe alınır, ona derler. Gerek harac alan haraççılara, gerek avârız alan avârızcılara kanun defterinden fazla almasınlar diye tenbih oluna. Her divân-ı humâyunda, arza geldiği vakit vezîr-i âzam kulunuza:

"Müslümanların işlerini bir hoşça gör. Hiç kimseye zulüm yapılmasına razı değilim. Sonra gerek dünyada gerek âhirette sorumlu olursun." diye tenbih buyurasınız ki güzel adınız âlemi tutsun. Kazaskerlere tenbih buyurasınız... Câhillere ve zâlımlere kadılık vermesinler. İmtehan edip, hangisi bilgin ve dindar ise onu etsinler. "Rüşvet almaktan gayet sakının." diye sıkı tenbih buyurasınız. Yeniçeri ağası kulunuza tenbih buyurasınız ki:

"Ocak ahvâline sıkı ilgilen. Gözünü aç, bir hoşça zapteyle. Yoksa sen bilirsin. İyi hizmet umarım. Dikkatle ilgilen ki, inâyetime mazhar olasın... Ocağın iyilerini hoşça tut. Kötülerinin hakkından gel. Müfsitleri defeyle. İstanbul'un korunmasında güzel hareket eyle." diye tenbih buyurasınız.

Eflâk ve Boğdan, hünkârımın harac veren reâyâsıdır. Yılda bir defa haracları gelir. Hünkârımın voyvodaları geçinirler. Onlardan kötülük gelmez. Fakat bir iki defa akçelerine tama' edildiğinden şirretlik ettiler. Bir şey yoktur.

## NARK VE KİLER AHVÂLİ

Cenâb-ı Hak, kerâmetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim saâdetlû hünkârım, nark dedikleri, vezir kulun emreder ki, kasaplar koyun etinin okkasını on akçeye satsınlar. Buğdayın kilesini altmış akçeye, pirincin kilesini elli akçeye satsınlar. Şehir içinde her ne alınır satılır şey varsa bahasını tâyin ederler. (Nark verildi) derler.

Benim devletlû hünkârım, ne vakit bir şey için ferman buyurmak arzu ederseniz, şöylece hatt-ı şerif yazarsınız:

"Sen ki vezîr-i âzamımsın, kasaplara tenbih edesin, oniki akçeye nark veresin. Şöyle bilesin."

Yahut ekmek için ferman buyursan:

"Sen ki vezîr-i âzamsın, ekmekçilere yüzelli dirhem ekmeği bir akçeye nark veresin, şöyle bilesin."

Böylece bir malın bahasını tâyin buyurmaya (Nark) denir.

Kile dedikleri yirmi okka buğday alan bir ölçeğe derler. Yirmi okka buğdaya bir kile derler. Bir okka 400 dirhemdir. Bir dirhem, 16 keçi boynuzu çekirdeği ağırlığına derler.

Firkate dedikleri, kadırgadan küçük, onbeş oturaktır. Onbeş sıra kürekçi çeker. Hırsız leventle-

rine çektirip harâmilik eder. Kalyon, büyük gemilerdir. Yelken ile yürür. İstanbul'dan Mısır'a varır. Devletlû hünkârımın, Mısır'dan tayin ve zahiresi vardır. Yıldan yıla saray kilerine gelmek kanundur. Onları görmek lâzımdır. Meselâ dörtyüz kafes şekerdir. Kırkbeşbin okka şeker olur. Has mutbağa günde yirmibeş okka şeker verilir. Hoşaf pişirilir. Bütün yemeklere, hoşaflara, şerbetlere mübârek vücudunuz için, diğer içeriye ve dışarıya günde yüzon okka şeker sarfolunur. Otuzaltıbin kile pirinç gelir. Bundan başka biber, karanfil, zencefil, âdet üzere gelip kilere teslim olunur. Saray mutfağına ve helvahâneye günden güne verirler.

Cinni bir kâfir reisidir. Büyük kalyonu vardır, meşhurdur. Her vakit Mısır'a işler. İstanbul'dan giderken kereste götürür. Tahta gibi, mertek gibi... Mısır'dan zahire yüklenir. Pirinç, kahve, şeker, keten, kına ve bunlara benzer şeyler getirir. Cezâyir gemileri levent ile doludur. Her vakit frenk diyârına sefer edip, frenk gemilerine rast gelince büyük cenk ederler. Üstün gelirse alırlar. Geçinmeleri bu yüzdendir.

Benim devletlû hünkârım, saray mutfağına her gün ne kadar koyun geldiğini bilmiyorum. Fakat maksut ağayı kilerci başı kulunuza gönderin. Varsın desin ki, "Tiz, devletlû hünkârım emretti ki saray mutfağına her gün ne kadar koyun, ne kadar masraf gider, bir hoşça defter edip, yüce katıma gönderesin." diye ferman buyurasınız. Kanun böylecedir. Kasab başı, mutbak emini, hep kilercibaşının hükmündedir.

Benim devletlü hünkârım, huzurunuza bir okunmuş ekmek gönderdim. Üzerine halvette yedi esmâ tamamlanıp okunmuştur. Çok faydalıdır. Aziz, şerif başınız için her gün biraz yiyüp, kimseye vermeyesin. Bir aziz, üzerine çok duâ etmiştir. Benim güzel hünkârım, kendiniz yiyip, bir lokmasını kimseye vermeyesiniz ve benim devletlû hünkârım, çokluk hekimlerin ilâcına ehemmiyet vermeyin. Hemen arada kayık ile denizde bahçelerde gezinin. Bâzan ata binüp, cilve eyleyin. Mübârek mizâcınız açılsın. Devletlû hünkârıma reâyâdan başka işim yoktur. Bâkî ferman hünkârımındır.

## ŞEHREMİNİ, TERSÂNE EMİNİ, DEFTERDARLAR RUZNAMÇECİLER, MUHÂSİBLER, MİMARLAR BEYÂNINDADIR

Hak taalâ merhametlû ve saâdetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim devletlû hünkârım, şehremini, sarây-ı âmirrenin gereken yapısını yaptırır. Harç onun emrine verilir. O da varıp, ne kadar masraf oldu ise divândan alır. Harem-ı humâyunun ve paşa sarayı iç oğlanının, Galata sarayı iç oğlanının ulûfelerini divândan alıp, onun eliyle teslim olunur. Sarayın bütün işlerini o görür. Yılda bir kerre muhâsebesini sadrazam görür. İkiyüz akçe ve daha fazlası onun eli ile sarfolunur. Asla hiç bir şeye hükmü geçmez. Saray ağası kulunuzun eli altındadır. Yapı yapmak gerekirse saray ağasına haber gönderip (falan şeyi yaptırasın) diye emredersiniz. Saray ağası dahi şehremini'ni çağırır. (Saâdetlû pâdişâh, bir oda yapılsın diye emretti. Var vezîr-i âzama söyle) der. Şehremini varıp, sadrazama der ki (Saâdetlû pâdişâh yapı emretmiş) vezîr-i âzam da (Emir pâdişâhımın, var imdi ne gerek ise mimar ağa ile görüş, ne kadar akçe sarfolursa divândan verilsin) der. Saray ağası şehremini üzerine nazırdır. Eli altında er gibidir. Mutfak emini, has mutfağa verilen erzakın hesabına memurdur.

Benim şevketlû hünkârım, İstanbul tersânesinde derya askerine dair olan masrafların hesabına tersâne emini memurdur.

Kâğıt emini, kadılara, tımar ve zeâmet erbabına verilen beratların ve emirlerin harçlarını alır. Hatta beylerbeyilere verilen emirlerin ve diğerlerinin harcını alıp, altı ayda bir kerre hesabını verip, akçeyi Hazîne-i seniseye teslim eder.

Benim sâadetlû hünkârım, eyâlet ihsan buyurduğunuz beylerbeyilere mübârek beratlarını verip, harcı onbeşbin akçeye kadar olur. Zeâmet erbabı beratlarının harcı 800, tımar erbabının 3000 akçalısından 120 akçe alınır. Berat yenilemek demek, tahta cülus hâlinde beratların değiştirilmesi demektir. Eski kanundur. Bütün tımar erbâbı beratlarını yenilemek mecburiyetinde olup, kâğıt emini, 3000 akçe tımardan 120 akçe kalemiye ve yirmibin akçe zeâmetten 800 akçe, imam ve hatib ve müezzin ve diğer câmi hademesi beratlarından birer akçe, vazifeleri de olursa 30 akçe kalemiye alıp, hazineye teslim eder.

Benim devletlû hünkârım defterdar kulunuz bütün hazinenize karışır. Ne kadar harçlar, ne kadar masraflar ve avârız, mukaatalar var ise emirlerini baş defterdar verir. Onun eli ile toplanır. Bütün eminlerin ve haraccıların muhâsebelerini o görür. Devletlû hünkârımın malını, reâyâdan hep defterdar tahsil eder. Onun mârifeti ile sarfolunur. Onun izni olmayınca ne kimse bir akçe alabilir ve ne de verebilir. Pâdişahımın bütün hazinesini tahsil eden kulunuz, onun eli altındadır. Bütün işleri gören, odur. Başka kimse karışmaz. Yılda bir ker-

re, ne kadar para toplanmıştır ve ne kadar sarfolmuştur ve ne kadar geriye kalmıştır defter edip, vezîr-i âzam kulunuza verir. Vezîr-i âzam dahi rikâb-ı humâyuna arzeder. Benim devletlû hünkârım, bütün hazineniz onun elindedir. Divân-ı humâyunda girip, defter okununca defterdar kulunuza buyurun ki; "Göreyim seni, bir hoşça doğruluk ile hazinemin tahsiline çalışasın, senden doğruluk umarım" diye tenbih buyurasınız.

Benim devletlû hünkârım, baş defterdardan başka üç defterdar daha vardır: Biri Rumeli defterdarıdır, biri Anadolu defterdarıdır, biri Tuna defterdarıdır. Onların çokluk para tahsili yoktur. Hemen baş defterdarın eli altındadır. Her birinin başka Hassları vardır. Defterdardan aşağı nişancı, reis efendi, defter emini, büyük ruznameci, harac muhâsebecisi, evkaf muhâsebecisi, baş mukaataası ve İstanbul mukaataacısıdır. Bunlara (Hacegân Divânı) derler. Benim devletlû hünkârım, gümrük emini, İstanbul'a ne kadar gemi ve bezirgân gelirse malına göre on akçede bir akçe alır. On yük akçe olursa bir yük akçe alır. Yüz yük olursa on yük akçe alır. Yılda hünkârımın hazinesine sekiz yük akçe verir. Çünkü eli altında çok mültezim vardır. Benim merhametlû hünkârım, mültezim diye o adama derler ki, defterdara gelip der ki, "bana yemiş iskelesini ver. Eskiden beri yüzbin akçe verilegelmiştir. Ben ikiyüzbin akçe vereyim". Bir yıla kadar isterse ondan o kadar akçe olsun, isterse olmasın, yılbaşında onu tutub hapsederler. Harbice beyliğin malıdır diye alırlar. Buna mültezim derler. Emânet dedikleri "Bu mansıbı bana verin. Ne kadar akçe alırsam getirip, hazine-

ye teslim edeyim." der. Ne elde edilirse getirip, hazineye teslim eder. Ona emin derler. Fakat halk arasında doğru adam az bulunduğu için iltizam ile verilir. Onun için mültezim derler.

Benim merhametli hünkârım, büyük ruznamçeci, küçük ruznamçeci vardır. Büyük ruznamçecinin elinde defter bulunur. Saâdetlû hünkârımın ne kadar hazinesi gelirse, divân-ı humâyunda teslim olunduğu vakit, ruznamçeci (bu kadar haraç akçesi falan memleketten gelmiştir, bu kadar avârız falan memleketten gelmiştir.) diye ruznâmeye geçirir. Ruznâme dediğim bu defterdir. Her gün hazineye ne gelir ve ne kadar sarfolursa ruznâmeçeci kendi kalemiyle yazar, zapteder. Küçük ruznâmeçeci ulûfe çıktıkça müteferrikanın, çaşnıgirin, çavuşun, kapıcıbaşıların, mirahurların, kazaskerlerin yeniçeri ağasının, ve şeyhülislâmların hepsinin ulûfesi ne kadar olursa divân-ı humâyunda, Bâb-ı humâyunda oturup, öleştirir. Başka işi yoktur.

Benim devletlû hünkârım, muhâsebe dedikleri bir mansıbdır ki, hizmeti, devlet hazinesine giren ve çıkan malı kayıd ve hesab etmektir. Divân-ı humâyunda birkaç muhâsebeci vardır. Biri Baş-muhâsebeci, biri Rumeli muhâsebecisi, biri Anadolu muhâsebecisi, biri de Cizye muhâsebecisidir. Bunun vazifesi evkafın hesabını tutmaktır. Mukaataacı, gümrüklerin ve iltizamların bir senede olan defterini tutar. Yine bunun gibi mültezimler ve mübâşirler vardır. (Eminler) denilen şehremini, mutfak emini, gümrük emini gibilere mansıb verildiği vakit "Var, sana emânet olan hizmete güzelce dikkat eyle" denilir. Koyun emini, her gün saray mutfağına sarfolan eti ve bütün tayınları verüp, masrafla-

rı senede yüz yük akçeyi bulur. Tersâne emini, tersânenin lâzım olan eşyasını verüp, çektirileri yaptırıp ve takımlarını tamam düzer.

Benim saâdetlû hünkârım, Eğer yeni sarayda yapı yaptırmak icab ederse, heman saray ağasına "Tez şu yapıyı yaptır" deyu ferman edersiniz. Eğer bahçede yaptırmak icabederse, bostancıbaşı kulunuza "Falan bahçede falanı yaptırasın" diye emredersiniz. O dahi şehreminini çağırıp, tenbih eder. Şehremini vezire söyler. Eğer daha fazla bir köşk yaptırmak arzu buyurulursa o zaman vezir-i âzam kulunuza "Lala, falan yerde bir köşk yapılsın" diye fermân-ı şerif buyurursunuz.

Benim kerâmetlû hünkârım, hak taalâ sana bin yıl ömür versin. Nimetinin hakkı için gece gündüz pâdişâhımın hizmetinde çalışsam dünyada bundan başka arzum yoktur. Hak taâlâ mübârek vücudunuzu hatalardan korusun. Kulun, hizmet etmekten başka ne işi vardır? Hizmet-i humâyunda olmak bana yetişir. Hemen mübârek teveccühünüz bu aşağı kulunuzdan eksik olmasın.

Bâki ferman devletlû hünkârımındır.

## SİKKE HAKKINDA[64]

Cenâb-ı Hak, kerâmetlû pâdişahımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim devletlû hünkârım, gümüş erittikleri vakit kömür yakarlar. Üstâdiyye dedikleri ikiyüz - üçyüz adamdır. Kimi gümüş eritir, kimi çekiç vurur ve kimi sikke vurur. Her bir adam günde kimi otuz akçeye kimi yirmi akçeye işler. Onu hesab ederler. Benim devletlû hünkârım, eğer iç hazineden kuruş verüp, akçe kestirirseniz, emredin, masrafını dış hazineden görsünler, ondan sonra kal edüp, has gümüşten bin kuruş doksanbeş bin akçe eder. Bir taraftan ne kadar kesilirse getirüp, iç hazineye teslim etsinler Yerine kuruş verilsin. Tâ üçbin akçe oluncaya kadar.

Benim devletlû hünkârım, vezir kulunuza tenbih buyurasınız...

"Asla kuyumcular, gümüş işlemesinler."

Sıkı yasak olup, sırmakeşlere dahi yasak olsun. Saâdetlû hünkârımdan başka yere sırma satılmasın. Gümüşü olan getirüp, darphâneden akçe alsın. Madenler eminine mübârek emriniz gitsin, madenleri işletmesinler. Gümüşü güzelce göndersinler. Bunlardan akçe alınmasın. Gümüş istensin. Erzurum'da olan darphâne işlemesin. Tokatta olan darphâne işlemesin. Gayet, yaramaz kalp akçe keserler. Sikkenin bozulmasına sebep olur.

Benim merhametli hünkârım, vâkıâ bir miktar para zâyi olur amma sonunda o kadar çok olur ki,

---

[64] Sikke "madenî para" ya denir.

ziyan olan bir yerine on gelir. Benim devletlû hünkârım,sikke bozulalıdanberi, reâyâ kullarınız fakir olmuştur. Ulu atanız, merhum sultan Süleyman Han sikke hususuna çok dikkat buyururlarmış. Asla madenlerden akçe almayıp, gümüş alırmış. Pâdişahların bir sikke bir hutbe ile namları yücedir. Benim devletlû hünkârım, gümüş üzerine mübârek adınızın yazılması câiz değildir. Vezir kulunuza buyurun ki, "benim adımın kötü gümüş üzerine yazıldığını sen lâyık görür müsün? Şimdi hâlis gümüş üzerine olmak gerektir" diye tenbih buyurun ve yine vezir kulunuza buyurun ki "Kulağıma şöyle geldi ki, Bu yaramaz kızıl akçeyi, divân-ı humâyununa gümrük emini olan, yahudilerden kuruşu ziyade bozup getirirmiş. Atamın ruhu için başını keserim. Sıkı tenbih edesin. Bir daha züyuf akçe[47], getirmesin. Yoksa kendisi bilir. Diğer taraflardan gelen akçe, evvelki kanun gibi divân-ı humâyunuma yatsın. Bundan bâb-ı humâyûnumdan içeri kalp akçe girdiğine râzı değilim" diyesiniz.

Benim devletlû hünkârım, nimetin hakkı için bu hususta hazinen artar, eksilmez. Hemen tenbih buyurun. Vezir kulunuza sıkı tenbih buyurun. "Gönlümü tepretmeye başladın. Yoksa usandın mı? Merhum kardeşim zamanında her işde çalışman ziyâde idi. Şimdi o kadar dikkatin yoktur. Ben sana bütün işleri ısmarladım. Bu kadar sana güvendim. Eğer zerre kadar ihmal edersen nimetim yoluna gelir. Şöyle bilesin. Evvelkinden fazla hizmet umarım. Uykunu gözlerine haram eyle. Uğrumda can ve başınla çalış. Rahat edecek vakit değildir" diyesiniz.

---

[47] Kalp, mağşuş, ayarı bozuk akçe.

## HALK TARAFINDAN YAPILAN ŞİKÂYETLERİN NE SURETLE DİNLENECEĞİ VE NASIL VAKIF YAPILACAĞI

Cenâb-ı Hak hünkârımın ömür ve ikbâlini artırsın. Saâdetlû pâdişâhım, geçtiğin zaman zincire bağlı adamlar gelip: 'Pâdişâhım, esir oldum beni kurtar." deyince mübârek elinizle mübârek cebinizden birkaç altın çıkarıp, kapıcılar kethüdâsına verin: "Şu tutsaklara ver" diye emreyleyin. Bu kadar şey yeter. Kadınlar arzuhal verirse, kapıcılar kethüdâsına emir buyurup, "haklarını hak etsin." diye vezîr-i âzam kulunuza gönderesiniz.

Benim devletlû hünkârım, arzuhal sundukları vakit, kapıcılar kethüdâsına: "Al şu arzuhalı" diye emredersiniz. Kaç arzuhal verirlerse toplarsınız. Saâdetle sarayınıza geldiğiniz vakit birer birer okursunuz. Hepsini bir yere bağlayıp, mühürleyüp, vezir kulunuza gönderirsiniz. Ve vezire bir hatt-ı şerif yazarsınız: "Sen ki vezir-i âzamsın, birkaç arzuhalı yüce katıma sundular .Sana gönderdim. Arzuhal sunanları bulup, dâvalarını dinleyip, haklarını hak edip, bir daha yüce katıma arzuhal sunmalı olmasın, şöyle bilesin." diyesiniz. Benim devletlû hünkârım, vezir kulunuz, telhis gönderüp, "ulûfe hazır, verilsin mi?" deyince "Hemen veresin" diye ferman buyurasınız. Telhis üzerine bu kadarcık yazmanız yeter. Benim merhametli hünkârım, öte yandan olan kullanırız ve Rumeli'de olan kullarınız, hepsi ulûfe çıktığı vakit, İstanbul'a gelip, herkes ağası kapısında olur. Ve yine herkes nerede oturur-

sa oraya varır, gider. Yine ulûfe çıktığı vakit gelir. Amma serhadlerde olan kullarınız kalelerden çıkmazlar. Ulûfeleri oraya varır. Bağdad kalesinde olanların ulûfesi Diyarbekir hazinesinden verilir. Van kalesinde olan kulunuzun ulûfesi Diyarbekir hazinesinden verilir. Erzurum kalesinde olan kullarınızın ulûfesi Erzurum hazinesinden verilir. Budin serhaddinde olan kullarınız Rumeli hazinesinden alır.

Benim devletlû hünkârım, vakıf yaparsam nasıl olurdu? Diye buyurmuşsunuz. Vakıf türlü türlüdür. Şimdi benim saâdetlû hünkârım, murâd-ı humâyununuz câmi-i şerif yapmak mıdır, yoksa bir hayrat mı yapmak istersiniz. Cüz mü okutursunuz? Böyle bir şey arzu buyuracak olursanız ya bir köy vakfedersiniz, "Falan köyü vakfettim" diye hattı şerif yazarsınız. Ayrıca miri tarafından akçe alınmaz, vakıf olur. Üzerine mütevelli tâyin olunur. Akçesini mütevelli toplar. Meselâ, sâadetlû hünkârım, merhum kardeşinizin ruhu için okusunlar deyu buyurdunuz. Bir Hass var idi. Sekizbin beşyüz kuruşa satılırdı, vakfettiniz. Şimdi miriden çıktı. Vakıf oldu. Yahut filân yere filân miktar parayı vakfeyledim, verilsin diye buyurursunuz. Böylecedir. Benim devletlû hünkârım, ne arzu ederseniz kulunuza buyurmanız rica olunur. Bu âciz kulunuza......[18] ihsan buyurmuşsunuz. Cenâb-ı Hak kerâmetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, nice yıllar saltanat tahtında devamlı eyleye.

Bâki ferman, şecâatlû ve sahâvetlû pâdişâhımındır.

---

[48] Burası aslında da açık bırakılmıştır.

## KİTABI TEZ GÖNDER

Cenâb-ı Hak devletlû pâdişahımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim merhametli hünkârım. "Kitabı tez gönder" diye fermân-ı şerifiniz olduğundan alelacele bir miktar yazılıp gönderildi. Şimdi bir kitabı daha o müsveddeleri, hep yazıp, yüce katınıza gönderdim. Çünkü ikisi ola. Biri kulunuza yazmağa gönderildikte, birisi yanınızda kalsın. Benim kerâmetli hünkârım, Şam beylerbeyisinin gönderdiği arablara (dürzü) derler. Yolkesen derler. Dürzü demek, asla bir dinle bağlı değildir, habeşi kavimdir. Kuttauttarik demek, yolkesici, harâmi demektir. Bu çeşit haramilerin cezaları öldürmektir. Fakat benim hürmetli hünkârım, bahsettiniz, gayet güzel fikir etmişsiniz ve benim devletlû hünkârım, Cezayirli ile Venedik kâfirleri merhum kardeşiniz Bağdad'da iken cenk ettiler. Venedikli, Cezayirlinin on parça kadırga ve gemilerini alıp, büyük ziyan verdi. Merhum kardeşiniz gazaba gelüp, Venedik'e haber gönderdi, (bundan sonra sulhu bozarım, sizinle dostluk etmem) deyince Venedik korkup, merhum kardeşinize 500.000 kuruş gelse gerek idi. Geldiği mâlûmumuz değildir. Eğer devletlû hünkârım, arzu ederseniz vezir kulunuza açmadan anlaşılmaz. Vezir kulunuza buyurun, ki "Lala, Venedikli, merhum kar-

deşim ile barış yapınca beşyüzbin kuruş verseler gerek idi. O kuruşlar geldi mi? diye sorunuz. Ne cevap verirse bu kulunuza bildiriniz. Şöyle sorun: "Evvelden işitmiştim, şimdi hatırıma geldi" diyesiniz.

Benim merhametli hünkârım, vakıflar için sorulmuş, yüce Atalarınız, câmiler yapıp, köyler vakfetmişler. Ne kadar boşalan yer olursa hepsini vakfa alırlardı. Her câminin bir mütevellisi vardır. Bu mütevelliliği dâr-üs-saâde ağası verir. Herkime dilerse bu mütevelli vakfın köylerini satar. Yüzbin akçeye bir köy satarsa elli bin akçe çizme bahası diye alır. Merhum kardeşiniz o çizme bahalarını içeriye almışlardı. Yılda bütün mütevellilerden ellisekiz yük akçe çizme bahası olmuşdu. Bir vakfın kaç parça köyü varsa mütevelli satar, kaç yüz akçe ederse câmiinin imamına, hatibine, müezzinine, ve ne kadar ulûfeli adam varsa, ulûfelerini verüp, vediğer masraflarını görür. Ne kadar akçe ederse defterdar yazar, hesab olunur. Yılbaşında gelüp, muhâsebesi görülür. Eğer harcı artar ise ona (Zevâid) derler. Getirip, dâr-üs-saâde ağasına teslim eder. Hepsi toplanır. Bir yılda zevâid de yüz yük akçe olur. Haremeyn-i şerifeyn tayınları vardır. Ellibin altındır. Kimi zevâidden ve kimi haremeyn-i şerfeyn evkafından bağlanmıştır. Toplanır, surre bağlanır. Merhum kardeşiniz, kadınların ulûfelerini kesmişti. Her ayda ikişer yük akçe verüp, içeriye teslim olunurdu. O dahi bir yılda yirmi dört yük akçe tutardı. Benim merhametlû hünkârım, müsveddelerle yazmağa başladığım kitabı gönderdim. Gördükten sonra yine kulunuza gönderin. Müsveddeler ile tamamlanınca yüce katınıza gönderelim. Bâki ferman hünkârımındır.

Cenâb-ı Hak, kerâmetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim devletlû hünkârım, elçi gelüp, Rikâb-ı humâyuna yüz sürünce vezîr-i âzam kulunuz, mektubunu alıp, mübârek taht üzerine koyar. O vakit vezîr-i âzam kulunuza buyurun ki, "Elçiye sor, niçin gelmiştir?" vezîr-i âzam kulunuz, elçiden sorunca, elçi şöyle dese gerektir. "Evvelden beri aramızda olan dostluğu daha da artırıp, barışa saygı göstermek için geldim" der. Benim devletlû hünkârım, o vakit vezîr-i âzam kulunuza buyurun ki: "Yüce atalarım zamanındanberi olan dostluğa ve barışa riâyet edip, İstanbul'a eski âdet üzere elçiler gelsin. Evvelki gibi dostluk ve barış düzen, kararlıdır." diye tenbih buyurursunuz. Bu kadar yetişir. Onlardan memleket işleri sorulmaz. Mektubu sonra divâna, vezîr-i âzam kulunuza gönderirsiniz. Tercüme ederler. Her ne yazıldı ise görürsünüz. Yine cevâbı, divân-ı humâyunda yazılır ve elçiye verilir. Gideceği zaman da bir daha rikâb-ı humâyuna yüz sürüp, nereden geldi ise oraya gider.

Benim merhametli hünkârım, reâyâdan birisi arzuhal sunsa, eğer adâlet etmek arzusunda iseniz atbaşını çeküp, arzuhali okursunuz. Şikâyeti, beylerbeyinden veyahut kadıdan ise kapıcılar kethüdâsına arzuhali verüp, vezîr-i âzama gönderirsiniz, reâyâyı da beraber gönderirsiniz. Acele bu dâvâyı görsün. Yalan mıdır, gerçek midir? Alelacele rikâb-ı humâyunuma doğrusunu arzeylesin. Hakikaten eğer

bey ve eğer kadı bu reâyâya zulüm ettilerse o zaman başkalarına ibret olsun içün azlolunduklarını emredersiniz ve haklarını hak edersiniz. Başka beyler ve kadılar korkup, reâyâya zulüm etmezler. Daha ziyâde adâlet yapmak arzu buyurulursa bizzat reâyâyı önünüze getirüp, sorarsınız ki: "Şikâyetin nedir?" eğer derse, "Üzerimize vergi çoktur, tâkatimiz yoktur. Eğer ihsanınız olursa bir kısım zulüm yüzünden sıkıntılarımız vardır" affedip, vezir kulunuza kapıcılar kethüdâsını gönderip, "Bu reâyâ kullarımın üzerinden fazla olan teklifin bir kısmını kaldırın. Adâletli zamanımda rahat etsinler" diye tenbih buyurasınız.

Mirialem kulunuzun hizmeti sefer-i humâyuna saâdetle gittiğiniz vakit, alemdarları, sancakdarları ve mehterleri görüp gözetir. Onların hâkimidir. Özengi ağası sanılır. Bir kulunuza yeniden beylik ihsan buyurursanız, o vakit Mîr-i alem kulunuz devletlû hünkârım tarafından yeni sancak götürür. O zaman mîr-i aleme, bir at, bir samur kürk, ve yirmibin akçe verilmek kanundur. Ve yanında giden mehterbaşıya ikibin akçe ve diğer mehterlerin hepsine beşbin akçe verilir. Ulûfesi ve Hassı vardır. Başka hizmete karışmaz.

Benim devletlû hünkârım, bir reâyâya sormak icab etse buyurursunuz ki: "Beylerbeyiniz size zulmeder mi? Kadılarınız zulmeder mi? Zulmün sebebi nedir?" bir hoşça haber aldıktan sonra vezîr-i âzam kulunuza emredersiniz ki, bir güvenilir adam gönderüp, gör, şikâyet ettikleri sahih ise beylerbeyinin hakkından gelinmeğe, ferman buyurasınız. Adâlet böylece olur ki, ayda bir kerre ata binip.

yolda yolculardan rastgeldiğinize sorarsınız, Dünyâ ahvâlini bir hoşça öğrenirsiniz ve benim devletlû hünkârım, bir tek adamın sözüne güvenilmez. Birkaç adamın ağzından işitmeyince... Benim devletlû hünkârıma sır saklamak gerekir. Hak taâlâ mübârek vücudunuzu hatâlardan koruya. Sır olarak bir sözü işittiğiniz vakit, asla hiç bir kimseye, "Şu adam bana böyle bir söz söyledi." demeyesiniz. Hemen söylemek lâzım gelirse "Mübârek kalbimden şöyle bir söz koptu. Kimseden işitmedim" diye buyurursunuz. Varan adamı söyleyecek olursanız artık herkes korkar. Devlete faydalı nice sözleri olursa da korkularından söylemezler.

Benim devletlû hünkârım, az çok yazdığımız mübârek hatırınızda bir hoşça kalsın içindir. O cihetten hemen sorduğunuza cevap yazılır. Benim kerâmetlû hünkârım, saltanatın en mühim şeyi sır saklamaktır. Pâdişahlar için asla saltanata müteallik sözü açıktan söylemek câiz değildir. Vezîr-i âzam kulunuz, telhis gönderdiği vakit, okuyup, Mâlûmunuz olduktan sonra parçalayıp, ateşle yakasınız. Hiç kimseye bir şey açmayasınız. Benim devletlû hünkârım, vezir kulunuza tenbih buyurunuz. "Ekmeğim sana haram olsun, iyi veya kötü ne olursa bana bildirmezsen." diye ferman buyurasınız. Benim merhametli hünkârım, mübârek başınız için bu kulunuza "Kâğıdın gelüp gördüm" diye işâret buyurasınız ve mübârek başınız için çok sadaka veresiniz. Ve bâzı şeyhlere adlı adiyle çok ihsan gönderesiniz. Sizin için menfaatlidir.

Bâki ferman devletlû ve mürüvvetlü Hünkârımındır.

# BİBLİYOGRAFYA


Ali Kemâli Aksüd, Koçi Bey risâlesi (İstanbul 1939).

İslâm Ansiklopedisi, Koçi Bey maddesi sonundaki bibliyografya:

İsâ İbn Sâlih, Bosna vâlileri, British Museum (Nr. Add 7834).

Kâtip Çelebi, Fezleke, II.232.

J. v. Hammer, devlet-i Osmâniye Târihi (Trc. Mehmed Atâ), IX, 293.

Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme, I. 245, 273.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya şehri, S. 362.

Tayyib Gökbilen (bk. İA. Mad. İbrahim).

Topkapı sarayı arşivinde bulunan vesikalar, nr. D. 525, 4155, E. 4685, 3305, 10289, 6918, 6097, 9188.

Franz Babinger, GOW (Leipzig, 1927), S. 184 v. d. 414. v.b.

V. D. Simirnov, Koçi Bey Gümülcinskiy (Petrograd, 1873).

Ansiklopediçeskiy Slovar (nşr. Brokhauz - Efron, Petersburg, 1895) XVI, 31, 465.

Ruskiy Ansiklopediçeskiy Slovar (nşr. Berezin, Petersburg, 1873) VIII.

Ahmed Vefik Paşa, Koçi Bey risâlesi, (London, 1279, ve İstanbul, 1303).

# S Ö Z L Ü K

**ACEMİ OĞLANI:** Yeniçeri oçağında kullanılmak üzere esirlerden veya devşirme usulüyle hıristiyanlarran toplanan çocuklara verilen ad.

**AĞA KAPISI:** İstanbul Süleymâniye câmii yakınında, eskiden yeniçeri ağalarının resmî dairesi. (Kapı) vaktiyle (Resmî Daire) demektir.

**AKAR:** Gelir sağlayan mal ve yapı.

**AKÇE:** Vaktiyle kullanılan bir gümüş para. Ağırlığı 6 kırat, kutru 18,5 milimetre, ayarı 90 idi. İlk deaf Orhan Gazi zamanında kesilmişti. Sonradan ağırlığı ve ayarı düşürülmüştür.

**ALTIBÖLÜK HALKI:** Kapıkulu süvârisinin adıdır. Bunlara (Ebnâ-i Sipâhiyân) da denirdi. Bu altı bölük, 1) Sipâhi, 2) Silâhtar, 3) Sağ ulûfeciler, 4) Sol ulûfeciler, 5) Sağ Gurebâ bölüğü 6) Sol Gurrebâ bölüğü idi.

**AMELİMÂNDE:** Yeniçerilerde, ihtiyarlığı dolayısiyle emekliye ayrılanlar hakkında kullanılan bir tâbir.

**ARPALIK:** Memurlara bir çeşit ek tahsisat ve azil veya emekliye ayrılan mülkî ve ilmî memurlara azillik veya emekli maaşı kabilinden verilen geçim vasıtasının adı.

**ARZ:** Bir büyüğe sunma.

**ARZ ODASI:** Pâdişahın elçileri kabul ettiği odanın adı. Topkapı sarayının üçüncü kapısından hemen girildiği yerdedir. Sadrâzamlar, kubbe-altı toplantısından çıktıkları vakit, müzâkerelerin sonuçlarını pâdişâha burada arzederlerdi.

**ASESBAŞI:** Yeniçeri ocağını teşkil eden ortalardan yirmisekizinci ortanın çorbacılarının adı idi. Ocaktaki askerî vazifeinden başka şehrin asâyişini korumakla da vazifeli idi. Polis müdürü demekti.

**AŞAĞI BÖLÜKLER:** Altı-Bölük halkından sağ ve sol gurebâ.

**AVÂRIZ:** Fevkalâde avhalde ve bilhassa savaş sebebiyle vakti ve miktarı belirli olmayan vergi... Hükümet dilinde (Avârız-ı dîvâniyye) denirdi. İlk zamanlarda ev başına 20 akçe alınırken, sonradan 300 akçeye kadar çıkarılmıştır.

**BÂB-I ÂLİ:** Devlet idâresinin merkezi... Sadrâzam konağı, aslında Bâb-ı âli (Büyük kapı) demektir.

**BÂB-ÜS-SAÂDE:** Arz kapısı, taht kapısı... Topkapı sarayının üçüncü kapısı olup, enderun ile bîrunu birbirinden ayırırdı. Bir adı da (Akağalar kapısı) idi Cülûslarda, ayak divânlarında, bayramlaşma törenlerinde pâdişahın tahtı burada kurulurdu.

**BÂB-ÜS-SAÂDE AĞASI:** Enderun ağalarının en nüfuzlusu. Akağalar kapısının muhâfızı idi. Akağaların en büyükü (Kapı ağası) idi.

**BAC:** Vergi karşılığında kullanılan bir kelime.

**BAŞTARDA:** Osmanlı donanmasının kadırga cinsinden 26 dan 32 oturağa kadar çift kürekli harp gemisi 32 oturağa kadar olan Kapıtan paşa baştardasının boyu 72 arşındır.

**BÂTIL:** Doğru ve gerçeğe karşı.

**BERAT:** Osmanlı Devletinde herhangi bir vazife veya hizmete tâyin veya maaş tahsisi, yahut da unvan veya nişan tevcihi, verilmesi dolayısiyle verilen fermanlar için kullanılırdı.

**BERÂYÂ:** Halkın, haraç ve teklif vermeyen müslüman ve kılıç ehli kısmı: (Böyle olmayanlara reâyâ denirdi)

**BİD'AT:** Sonradan, yeniden çıkmış şey... Peygamber zamanından sonra dinde olan şey.

**BÎRÛN:** Kelime mânâsı (dış) demektir. Umumiyetle sarayların dış hizmetlere mahsus kısmına (Bîrun Halkı) denirdi. Topkapı sarayının Bâb-ı Humâyun (birinci büyük kapı) ile Bâbussaâde arası, (birun) diye anılırdı. En küçüğünden, en büyüğüne kadar devlet memurları bîrûnu, sarayda çalışanlar da enderunu teşkil ederdi.

**BOSTANCI:** Saraylarla köşklerin bekçiliğini yapan ve zâbıta işleriyle alâkadar bulunan saray mensuplarından bir kısmı. Bunlar, acemi oğlanlarının kabiliyetlilerinden seçilir-

di. Bostancılığa ayrılanlar saray bahçelerinde, bostanlarda çalışırlardı.

**BÜYÜK ÇIKMA:** Pâdişahın tahta çıkması münâsebetiyle, saraydaki koğuşlular arasında yapılan nakiller hakkında kullanılan bir kelimedir.

**BÜYÜK ODA:** Topkapı sarayının enderun kısmındaki altı koğuştan ikincisi.. Büyük oda, Hasoda ile kuşhâne arasında idi. Buraya Kıdemli acemiler alınırdı.

**BÜZÜRGVÂR:** Kadri yüce.

**CEBE:** Savaş sırasında eskiden düşman silâhlarına karşı, vücudu korumak için giyilen ve yekpâre olmayan zırh. Kalın meşin elbise.

**CEBELİ:** Bir zeâmet veya tımar sâhibinin dirliğinin, miktarına göre savaş zamanlarında maiyetinde götürmeğe mecbur olduğu silâhlı süvarı.

**CEVŞEN:** Farsça zırh demektir. Göğüs ve sırt tarafları ile kolların dirseğe kadar olan ve (Kolçak) denen kısımları yekpâre çelik levhalardan ve diğer kısımları örme kafesli çelik telden yapılmış savaş elbisesi.

**CİHAD:** Din uğruna savaş.

**CİZYE:** Müslüman memleketlerinde eskiden hıristiyan tebaadan, onları koruma karşılığı olarak alınan baş vergisi... Fakirlerden 1, orta hallilerden 2, zenginlerden 4 altın, veya 12, 24, 48 kuruş alınırdı.

**ÇAŞNİGİR:** (Yemeğin tadına bakan) demektir. Sarayın dış hizmetlilerindendir. Bir kısmı pâdişahın şahsına mahsus pişecek yemeklerin malzemesini hazırlar, bir kısmı da saray mutfağında pişen yemekleri dağıtırdı.

Çaşnigir-başı, hükümdar yemek yemeden evvel, yiyeceği yemekten tadmakla vazifeli idi.

**ÇEKDİRME:** Osmanlı donanmasında kürekle yürüyüb, yelkeni yardımcı olarak kullanan bütün gemilere verilen ad.

**ÇORBACI:** Yeniçeri ocağının cemâat ortalariyle, ağa bölükleri subaylarına müşterek olarak verilen ad.

**DARPHÂNE:** Para basılan yer.

**DEFTER-İ HÂKAANÎ:** Evvelce (defterhâne) denilirdi Kubbealtı'nın yanında bulunurdu. Burada Osmanlı memleketlerinin bütün arazi kayıtlarını ihtiva eden, tımar, has, zeâ-

met, mülk, vakıf gibi arazi nevîlerinin ana defterleri muhâfaza olunurdu. Bu defterler, arazi yazımı sonunda tertip olunurdu.

**DERGÂH-I ÂLİ:** Osmanlı sarayı hakkında kullanılan bir kelimedir.

**DERGÂH-I ÂLİ ÇAVUŞLARI:** Divân-ı Humâyun çavuşlarının adı. (Bak. Divân-ı Humâyun).

**DERGÂH-I ÂLİ KAPICILARI:** Pâdişah sarayı kapıcıları. Kapıcılar kethüdâsının emri altında idiler.

**DEVECİ:** Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 29 uncu ortaya verilen ad. Bunlar ocağın en itibarlı olanıdır. Sefere gidip gelirken, yeniçeri ağasının develerini yükleyip, ağırlıklarını taşırlardı.

**DEVLET-İ ALİYYE:** Osmanlı devleti.

**DEVLETLÜ:** Büyüklere karşı kullanılan bir elkab. Zengin, kudret ve mutluluk sâhibi demektir.

**DİL:** Düşmanın ahvâlinden bilgi edinmek üzere tutulan esir.

**DİRLİK:** Geçim vasıtası olarak devlet tarafından hizmet erbabına verilen maaş. Bir yerin geliri olarak tahsis olunan para, ulûfe. mevâcib, gibi günlük, aylık, yıllıklar... Tımar, zeâmet, arpalık gibi şeylerin hepsine dirlik denirdi.

**DİVÂN-I HUMÂYUN:** Osmanlı devletinde bugünkü bakanlar kurulu karşılığı olan teşkilât.

**DONANMÂY-I HÜMÂYÛN:** Devletin deniz kuvvetlerinin hepsine birden verilen ad.

**DÜLBEND GULÂMI:** Hasodanın ileri gelen âmirlerinden biri idi. Vazifesi pâdişâhın sarıklarını, çamaşırlarını korumaktı Sırasında bunları pâdişâhâ giydirirdi.

**EBNÂ-İ SİPÂHİYÂN:** Kapıkulu askerinin süvâri takımına verilen ad. Bunlar (Sipâhi, silâhtar, sağ ve sol ulûfeciler, sağ ve sol gurebâ) dir.

**EKÂBİR:** Pek ulular.

**ENDERUN:** Saray, mâbeyn karşılığı olarak kullanılan bir kelime. Topkapı sarayının akağalar kapısından sonra başlayan kısım... Pâdişahın ve saray içi ağalarının, maiyyetin bulunduğu kısım.

Enderun içoğlanlarına mahsus altı oda veya koğuş vardı:

1) Hasoda, 2) Hazine odası, 3) Kiler odası, 4) Seferli koğuşu, 5) Doğancı koğuşu, 6) Büyük ve küçük odalar.

**FARZ-I AYN:** Her müslümanın tek tek yapması gerekli olan farz.

**FÂSİK:** Günah işlemiş olan.

**FER':** İkinci derecede olan.

**FERMÂN-I ÂLÎ:** Pâdişahın, herhangi bir meseleye âit olan resmî emri.

**FETVÂ:** Dinî bir mesele hakkında müftü tarafından verilen hüküm

**FÜTÜVVETLÜ:** Fütüvvet, gençlik, delikanlılık, cömertlik mânâlarına gelir.

**GALATA SARAYI:** Vaktiyle acemi oğlanları sarayı idi.

**GEDİKLİ:** Yeniçeri neferleri arasında eskilikleri dolayısiyle imtiyazlı olanlar hakkında kullanılan bir tâbir...

**GÜLBANK:** Belirli zamanlarda ve belirli yerlerde okunmak için tertib edilmiş olan duâ. Yeniçeri gülbengi meşhurdur, şöyledir: (Allah Allah, illâllah... Baş uryan, sine giryan, kılıç alkan, bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran. Eyvallah, eyvallah. Kahrımız kılıcımız düşmana ziyan, kulluğumuz pâdişaha ayan, üçler, yediler, kırkla, külbank-i Muhammedî, nur-ı nebî, Kerem-i Ali pîrimiz Hacı Bektaş-ı Velî, demine hu diyelim hu...

**GÜĞÜM BAŞI:** Enderun koğuşlarından, hazine koğuşunun eskilerinden en kıdemlisi....

**GULÂMİYYE:** Cizye tahsili işi kapıkulu süvârileri tarafından yapıldığı sıralarda, cizye başına kendilerine ödenen onar akçeden ibâret ücret.

**GÜRZ:** Eski savaşlarda kullanılan bir çeşit silâh.... üzerinde sivri çivileri bulunan bir topuz...

**HÂCEGÂN:** Osmanlı teşkilâtında bir vazife ve bu vaziefyi ifade eden bir rütbe - Devlet dâirelerinde yazı işlerinin başında ve defterdarlık, nişancılık gibi vazifelerde bulunanlar... Bunun yerine (Hâcegân-ı Divân-ı Humâyun) da denirdi.

**HÂKPAY:** Ayağın tozu, toprağı. Ayağın bastığı toprak.

**HÂNEDAN:** Kökten büyük Aile.

**HÂNENDE:** Ses san'atkârı

**HARAÇ:** Lûgat mânâsı, arazinin gelirinden veya çalışanların emeğinden elde edilen şeydir. Sonraları toprak mülkiyetinden dolayı devletçe fertlerden alınan vergi anlamına gelmiştir. Şer'i mânâsı ise, müslüman olmayanlardan alınan vergidir.

**HAREM-İ HUMÂYUN:** Topkapı sarayının harem dairesine verilen isim.

**HASS:** Yıllık geliri yüzbin akçeden fazla olan tımarlara denir. Sancak beyleri, beylerbeyileri, vezirler, hükümdarlara mensub kadınlar ve hükümdarlara mahsustu...

**HASEKİ:** Çoğunlukla bir hizmette eskiyenlere verilen unvan... Has-eski'den bozma... Saray câriyeleri arasında bir sınıfa da haseki denirdi.

**HATT-I HÜMÂYUN:** Pâdişahların el yazısı. Pâdişahların yazılı emirleri.

**HATT-I ŞERİF:** (Bak. Hatt-ı Hümâyun).

**İÇ OĞLANI:** Topkapı, Galata, İbrahim paşa ve Edirne saraylarında yetiştirilen ve zamanla çeşitli devlet hizmetlerine çıkan devşirmeler.

**İCMAL DEFTERİ:** Bir memleketin fethinden sonra yapılan toprak yazımında Pâdişâh Hassları ile, vezirler ve beylerin hasslarını arpalıklarını, zeâmet ve tımarı köy köy gösteren detfer...

**İLHAM:** Allah'ın insan kalbine birşeyi telkini... Yüreğe doğan şey.

**İLTİZAM:** Onyedinci yüzyıldan itibaren, devlete gelir getiren kaynaklar, belirli bedel karşılığında şahıslara verilmeğe başlandı. Bu usulün adı (İltizam)) dı. İltizam alanlara (Mültezim) denirdi.

**İNHÂ:** Resmî dâirelerde üst makama yazılan yazı.

**İTAKNÂME:** Köle veya câriyenin azad vesikası.

**ISTABL-I ÂMİRE:** Saray hayvanlarına ve bunların takımlarına, bu hayvanların bakımlarına ait işleri gören teşkilât ve bunların bulundukları yer... (Has ahır).. Bunların başına (Birinci imrahur) denirdi.

**KADIRGA:** Osmanlı donanmasında çekdiri nev'inden olan gemilerin en büyüğü. (Bak. Çekdiri).

**KAFTAN BAHA:** Kaftan parası mânâsına gelir... Sadrazam, vezir, gibi büyüklere kaftan, ikinci derecedekilere de bedeli verilirdi.

**KAPAMA:** Çift kat ince kumaştan ,arası pamuk dolu ve dikişli bır çeşit resmi olmayan üst elbisesi.

**KAPI - AĞASI:** Enderun adamlarının büyüklerinden birinin adıdır. (Bâb-üs-saâde) ağası da denilirdi. Saraydakı Hadım ağalarının başı idi.

**KAPI - KULU:** Yeniçeri ocağını teşkil eden erlerin hepsine verilen ısim. Bunların piyâdelerine yeniçeri, süvarilerine de sipâhi, silâhtar, sağ ve sol ulûefciler ve gurebâ denirdi.

**KAPIYA ÇIKMAK:** Saray ağalarıyle kapıcı, bostancı gibi hademelerin dış hizmetlere geçirilmeleri ve acemi oğlanların belirli zamanlarda veya lüzum hasıl oldukça yeniçeri ocağına geçirilmeleri.

**KAPU OLMAK:** Yeniçeri devrinde her yedi senede bir kere ocak askeri esâmesi tevcih olunmak yerinde kullanılan bir tâbirdir.

**KESE:** Zaman zaman mikdarı değişen bir para birimi. Altın veya gümüş olurdu İlk zamanlarda bir kese 30.000 akçe, 944 senesinde 20.000, 1070 de 40.000, 1100 den sonra 50.000 akçe idi Bu sonuncuya (Dîvânî kese), beşyüz kuruşluk olana (Rûmî kese) denirdi. İki kese, bir yük itibar olunurdu

**KAZASKER:** İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biri... Divân-ı Humâyun azasındandır Anadolu ve Rumeli kazaskeri diye iki tânedir. Aslı (kadıasker) kelimesidir.

**KEMANKEŞ:** Ok atmakta usta olan.

**KERÂMETLÜ:** Keremli, cömert.

**KETHÜDA BEY:** Yeniçeri ocağının, yeniçeri ağasından sonra gelen en büyük âmiri (kul kethüdâsı) da denirdi. Ağanın muavini ve hükümdara karşı ocağın mümessili ıdi.

**KILIÇ:** Bir tımar veya zeâmettin çekirdeğini teşkil eden kısım. Arazi icmal defterlerinde mevcut toprak dirlikleri sayı olarak (Kılıç) diye kaydedilirdi. Her kılıç, bir sipâhiye delâlet ederdi.

**KİLERLİ - KİLERCİ BAŞI:** Enderun ağalarından kiler koşunun âmiri. Saray iç ağalarının büyüklerindendir.

Kilerlilerin vaziefleri: Haremin ve pâdişahın ekmek, et, yemiş tatlı ve şerbetini hazırlamak ve saklamaktı. Mevcutları otuz kadardı.

**KILÂRI ÂMİRE:** Saray kileri demektir. Pâdişah ve saray halkının yiyip içeceklerinin muhafaza olunduğu yer.

**KUL:** Yeniçeri askeri yerinde kullanılırdı.

**KUL OĞLU:** Yeniçerilerden herhangi birinin ocaklarda babaları gibi askerlik eden oğullarına denir.

**LÂYİHA:** Hatıra gelen bir fikrin, yazı hâlinde getirilmesi.

**LEVÂZIM:** Gerekli şeyler.

**MALZEME:** Gerekli şey.

**MANSIB:** Büyük memurluk yeri, makam.

**MAZANNE-İ KİRAM:** Ermiş sanılanlar.

**MEHÂBETLİ:** Heybetli, şanlı.

**MEHTERHÂNE:** Osmanlı devletinde askerî muzıka takımı. Davul, zurna, nakkare, boru, zil, Kös gibi çalgılardan teşekkül eder. Hükümdarlara mahsus mehterhâne 12 kattı. Yâni her âletten on iki tâne olurdu.

**MEHTERÂN-I ALIM:** Saltanat sancakları. Başlarına Mîr-i Alem denirdi. Mîr-i alem, en makbul saltanat sancaklarından olan (aksancak) ı taşırdı.

**MEHTERÂN-I TABL-Ü ALEM:** Hükümdara ait muzıka takımın başına (mehterbaşı) denirdi.

**MEHTERÂN-I HAYME:** Çadır ve Çadır levazımı yapanlar.

**MEMÂLİK-İ MAHRÛSA:** Osmanlı ülkesi. (Mahrûse), (Muhafaza olunan) demektir. Memâlik de, memleket kelimesinin çoğuludur.

**MEŞVERET:** Birkaç kişi arasında bir işin konuşulması.

**METRİS:** Savaş yerinde askerin muhâfazası için yığılan toprak, siper, istihkâm yerinde kullanılır.

**MEVÂCİB:** Kapıkulu askerlerine senede dört kere yâni, üç ayda bir, muharrem, Rebiülâhir, recep, şevval aylarında verilen ücret.

**MEVÂLİ:** Ulemânın yüksek sınıfı.

**MÎRİ:** Beylik, devletle ilgili, devlet hazînesi.

**MİR-İ ALEM:** Mehterân-ı Tabl ü alem denilen Saltanat sancakları ile mehterhâne takımını ihtivâ eden bölüklerin başâmiri.

**MİRZÂ:** Beyzâde.

**MUİD:** Öğretmen yardımcısı.

**MUKAATAA:** Hazineye ait herhangi bir gelirin, belirli bir bedel ile iltizâma verilmesi hakkında kullanılan bir tâbir. (Bak. İltizâm).

**MUKARREB:** Yaklaşmış, yakın olan. Pâdişahın özel işlerini gören kimse.

**MUMCU:** Yeniçeri ocağında, çavuşlardan sonra gelen küçük zâbitlerden bir kısmı. Bunlar yeniçeri ağasının emir çavuşları yerindedir.
Saray mutfağında, biriken iç yağlarından saray için mum yapanlara da bu ad verilirdi.

**MURASSA':** Değerli taşlarla süslü.

**MUSÂHİB:** Pâdişâhların saraydaki ağalardan, vezir ve beylerbeyilerinden musâhip denilen bilgili, sözünden, sohbetinden istifâde edilen, zarif, nükteddn ve hazır cevap kimselerden maiyetleri vardı.

**MUTBAK EMİNİ:** Sarayda mutfak işlerine bakan vazifelinin adı

**MUTBAK-I ÂMİRE:** Saray mutfağı.

**MÜBÂŞİR:** Devletçe gördürülmesi gereken bir işin yapılmasına memur edilen kimse.

**MÜCÂHİD:** Savaşan, savaşçı.

**MÜCTEHİD:** Kur'ân âyetleriyle peygamber hadîslerinden hüküm çıkarmak kudretinde olan bilgin.

**MÜDERRİS:** Ders veren, eski devrin profesörü.

**MÜFTİ:** Şeriat işlerinde kendisine meselelr sorulan, din işleriyle uğraşan kimse - Şeyhülislâm.

**MÜHİMMAT:** Gerekli şeyler, savaş eşyası.

**MÜHİMME DEFTERİ:** Sadâret dâiresinde tutulan tefterlerden bir kısmının adı.

**MÜLÂZEMET:** Bir memurluğa geçmek için bir dâireye ücretsiz olarak gidip gelme.

**MÜLÂZIM:** Bir daireye maaşsız olarak gidip gelen.

**MÜNHAL:** Açık olan, memuru bulunmayan memuriyet.

**MÜSELLİM:** Eyâlet vâlileriyle sancak mutasarrıflarının vilâyet veya sancaklarının idaresine memur edilen kimse.

**MÜTEFERRİKA:** Hükümdar ve vezirler maiyetinde hizmet eden bir sınıftır. Hünkâr müteferrikalığı şerefli bir hizmetti. Bunların bir kısmı Sultanzâde, vezir veya beylerbeyi çocukları idi. Bir kısmı Enderun Hasoda koğuşundan çıkma idi. Sadrazamların, vezirlerin, beylerbeylerin maiyetinde bulunan ağaların bir kısmına da müteefrrika denirdi.

**NÂÇİZ:** Çok küçük, önemsiz.

**NÂİB:** Vekil demektir Daha ziyâde bir yere tâyin olunan kadıların, kendileri gitmedikleri takdirde, yerlerine gönderdikleri kimseye denir.

**NAKKARE:** Bir nevi küçük davul.

**NEDİM:** Pâdişâhların yakınları. Bunların çoğu tavır ve hareketleri, söz ve sohbetleri ile pâdişâhı eğlendirirlerdi.

**ODA:** Genellikle koğuş veya kışla mânâsına gelir Yeniçerilerin oturdukları kışlalara oda denirdi. Her bölük veya ortanın ayrı odası vardı.

**ORTA - KAPI:** Topkapı sarayının ikinci kapısı...

**OTAĞ-I HÜMÂYÛN:** Pâdişâhların muhteşem çadırının adı. Kırmızı renkte olurdu Renkli, sırmalı saçaklı süsleri vardı. Bu otakta, pâdişâhın her türlü istirâhatını temin edecek herşey vardı. Bunu merasimle kurup kaldırmak çadır mehterlerinin vazifesiydi.

**ÖZENGİ AĞALARI:** Pâdişâhın atının yanında yürümeye izinli olan ağalar.. Sırar ile:

(Yeniçeri ağası, Mîri alem, Kapıcılar kethüdâsı, kapıcıbaşılar, çavuşbaşı, çakırcı, şahinci, imrahurlar, çaşnigir başı, altı süvari bölük ağaları, cebebi, topçu ve arabacıbaşı).

**PAŞA SARAYI:** Sadrazamların resmî makamlarının adı Son zamanlarda Bâb-ı Âli denirdi.

**PAŞMAKLIK:** Pâdişâhların annelerine, hemşirelerine, kızlarına, zevcelerine ve hasekilerine verilen hassların adı.

**PEŞKİR - BAŞI:** Endrun koğuşlarından, kiler koğuşunun âmirlerinden biri. Kilercibaşı ve kiler kethüdâsından sonra gelen on iki eskinin en kıdemlisi olup, odanın disiplininden sorumlu idi.

**PEYK:** Yaya bir postacı sınıfı idi. Fevkalâde koşarlardı. İlk zamanlarda pâdişâhların irâdelerini tebliğ ettikleri halde sonradan süslü elbise ve sorguçlarıyla ihtişam vasıtası olarak, pâdişâh bir yere giderken alayın önünde giderlerdi.

**RAHT:** Binek atlarına vurulan takım. Has ahırdaki murassa' ve kıymetli eğer takımlarının muhâfaza edildiği yere de (Raht hazinesi) denirdi.

**REÂYA:** Hükûmete itâat eden ve vergi veren halk mânâsınadır. Sonları yalnız müslüman olmayanlara verilmiştir.

**RİKÂB-I HÜMÂYUN:** Pâdişâhın bir yere gidişi sırasında maiyyetinde atının yanında bulunma yerinde kullanılır bir tâbirdir. Rikâbın kelime mânâsı (özengi) dir.

**RUZNAMÇECİ:** Günlük gelirin ve giderlerin, yahut eşyanın kaydına mahsus defterleri tutan memurların adı.

**SALYÂNE:** Yıllık olarak verilen maaş... Deniz beylerinin çoğu, Kırım han ve hanoğulları, salyâneli eyâletler vâlileri, sancak beyleri maaşlarını bu adla ve yıllık olarak alırlardı

**SAMSONCUBAŞI:** Yeniçeri ocağının 71 inci ortasının başı... Ocağır. büyük zâbitlerindendi. İlk zamanlarda pâdişâhın av köpeklerini yetiştirirler ve Pâdişâhların avlanmalarına katılırlardı

**SARAY AĞASI:** Saray ak hadım ağalarından olup, Bab-üssaâde ağasının birinci derecede yardımcısı idi.

**SÂZENDE:** Çalgıcı:

**SEFERLİ:** Enderun koğuşlarından biri... Bu koğuşun mensupları ilk zamanlarda enderun halkının çamaşırlarını yıkarlar iken, zamanla teşkilâtı genişlemiş, bir sanat mektebi haline gelmiş, musikişinaslar, nakkaşlar, şâirler, hânendeler, kemankeşler, pehlivanlar buradan yetişmişti.

**SEKBAN BAŞI:** Yeniçeri ocağının 65 inci orta kumandanı idi. Derecesi yeniçeri ağasından sonra idi. Onun vekili idi.

**SEPETE GİRMEK:** Gelirleri az olan ve kimseye verilmeyip, beratları güya sepette kalan tımarlara verilen ad.

**SERÂSER:** Baştanbaşa sırma ile işlenmiş fevkalâde kıymetli kalın ipekli kumaş.

**SERÂSER KUŞAKLILAR:** Yeniçeri ağasına hizmet eden ocaklılardan bir kısmı. Bunlar diğer yeniçerilerden ayrılmak için bellerine serâser denilen sırmalı ve ipekli kumaş sararlardı.

**SİYER:** Konusu, Hz. Peygamberin hayatı olan kitab.

**SOLAK:** Yeniçeri cemâat ocaklarından 60, 61, 62, 63 üncü ortaları... Bunlar cesur, kuvvetli, terbiyeli, akıllı yeniçeriler arasından seçilir ve pâdişâhın muhafız bölüğü vazifesini görürlerdi. Hükümdarın atının sağında giden iki solakbaşı, ok ve yay kullanırken pâdişâha arkasını dönmemek için sol el ile oklarını kullandıklarından bu adı almışlardı.

**SUBAŞI:** Şimdi zâbıta ve daha ziyâde belediye memurlarının gördükleri işleri gören ve kazâ itibar olunan kasabaların idâresi başında bulunan memurun adı.

**SURSAT:** Savaş zamanlarında halktan alınan zahire. Ordunun geçeceği yollara yakın köyler zahirelerini getirip, bedeli karşılığında orduya satmakla mükelleftiler. Sonraları bu bedelin bir kısmı peşin, geride kalanı senet olarak verilirdi.

**ŞATIR:** Sarayın dış hizmetinde bulunup, Pâdişâhın maiyyetinde peyklere benzer vazife gören bir sınıf (Bk. peyk) Dibadan elbise giyerler, murassa' kuşak sararlardı. Merasimde solakların önünde giderlerdi.

**ŞEBKÜLÂH:** Cebelilerin giydikleri bir çeşit başlık. Dört tarafı yeşil çuha siperli, üstü düz, tepesi ağzından genişçe olup, iki tarafında omuzlarına doğru sarkan kalın kartonlar vardı Merâsimde önlerine tay takılırdı.

**ŞEVKET:** Ululuk.

**TABUR:** Müstahkem yerler. avaş zamanında sığınılacak yerler, tabya ve sığınak.

**TEKÂLİF-İ EMÎRİYYE:** Devlet nam ve hesabına alınan vergi... Toprak, hayvan mahsulleriyle arazi, bina ve sâireden her ne nam ile olursa olsun alınan vergi ve resimler...

**TELHİS:** Kısaltılmış, özet hâline getirilmiş yazı demektir. Eskiden sadrâzamlar herhangi bir mesele hakkında pâdi-

şâhın müsâadesini, mutâlaasını veya emrini almak için bunu kısaca yazılmış olarak gönderirlerdi. Bunun adı telhis idi.

**TEMLİK:** Birine mülk verme.

**TERAKKİ:** Nizâmî olarak verilenden fazla olarak yapılan zam yerinde kullanılan bir tâbir... Yeniçeri ve tımar, zeâmet erbabına yapılırdı. Savaşlarda gösterilen yararlıkta ve pâdişâhların tahta çıkışlarında da terakki verilirdi.

**TERSÂNE-İ ÂMİRE:** Gemi ve gemiciliğe ait lüzumlu şeyler yapılan, deniz askerlerinin öğretimi ve terbiyesi ile beraber denizcilik işleri görülen resmî yer.

**TETİMME:** Bir eksiğin tamamlanması için katılan şey... Osmanlı medreselerinde yüksek tahsil veren Sahn medreselerinin ortası yerinde idi.

**TEVCİH:** Rütbe verme.

**TEVCİHAT:** Rütme verişler.

**TEVLİYET:** Vakıf işine bakma görevi. Mütevellilik.

**TIMAR:** Fetih sırasında devlet arazisi itibar edilen yerlerden kılıç hakkı olarak verilen devlet hazinesi hissesi...

Herhangi bir toprak parçasının yılda 20.000 akçeden az olan gelir miktarının belirli bir hizmet karşılığında belirli şartlarla bir kimseye tahsisine tımar denir.

**TİRKEŞ:** Ok mahfazası.

**TURNACI - BAŞI:** Yeniçeri ocağının 68 inci ortasına (Turnacı) denirdi Zâbitlerine de Turnacı - başı denirdi. Bir zamanlar pâdişâhla birlikte ava giderler ve av kovalayan tazılara bakarlardı.

Devşirme vazifesiyle Rumeli ve Anadolu'ya gönderilen yeniçeri zâbitlerine de (Turnacı) denirdi.

**ULÛFE:** Kapıkulunun her sınıfına, acemilere, üç ayda bir verilen maaş... Buna (mevâcib) de denirdi.

**VAKIF:** Mal veya mülkün, satılmamak şartiyle bir hayır işine bağışlanması.

**VELEDEŞ:** Lûgat mânâsı (onun oğlu) demektir. Kapıkulu süvarisinin çocuklarına bu isim verilirdi. Bir sipâhinin oğlu da kendi sağlığında veya ölümünden sonra bazı şartlarla sipâhi olabilirdi. Bunlara (veledeş) denirdi.

**VÜKELÂ:** Vekiller, Osmanlı İmparatorluğu Bakanlar kurulu üyeleri.

**YAYA - BAŞI:** 'Yaya" adı verilen piyâde askerinin zâbıti.

**YÜK:** Yüzbin akçe, yerine kullanılan bir kelime.

**ZAĞARCI - BAŞI:** Yeniçeri cemaat ortaklarından 64 üncü ortanın zâbiti. Zağarcılar av için hükümdara av köpekleri beslerlerdi

**ZAHİRE:** Vaktinde harcanmak için ambara konup saklanan yiyecek.

**ZEÂMET:** Geliri en az 20.000 ve en çok 99.999 akçe olan toprak dirliği.

**ZEVÂİD:** Bir vakfın, gelirinden gideri yâni bütün masrafları çıktıktan sonra artan para..

**ZÜLÜFLÜ BALTACILAR:** aray baltacılarından zülüflü olanlarına denir. Bunlara (Teberdârân-ı Hassa) da denir.